

**TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
HUZURIDAGI PEDAGOG KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI
OSHIRISH TARMOQ MARKAZI**

MUSIQA TA'LIMI

**Musiqa ta'limi va san'atining
dolzarb muammolari hamda
zamonaviy yutuqlari**

MODULI BO'YICHA

O'QUV-USLUBIY MAJMUUA

TOSHKENT

Mazkur o‘quv-uslubiy majmua Oliy ta`lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023 yil 25-avgustdagi 391-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv reja va dastur asosida tayyorlandi.

Tuzuvchilar: **Q.Panjiev** - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor v.b.

Taqrizchilar: **H.Tojiboeva** - pedagogika fanlari doktori, dotsent.

Sh.Abdullaeva - pedagogika fanlari doktori, professor.

PhD doktori Frank Laper - Ponter de Parij №10 universiteti (Parij).

O‘quv-uslubiy majmua TDPU Kengashining 2023 yil 27-iyundagi 11-sonli qarori bilan nashrga tavsiya qilingan.

MUNDARIJA

I. ISHCHI DASTURI.....	4
II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI.....	12
III. NAZARIY MATERIALLAR.....	36
IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI.....	123
V. GLOSSARIY	145
VI. ADABIYOTLAR RO‘YXATI	151

I. ISHCHI DASTURI

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi”da milliy kadrlarning raqobatbardoshligi va umumjahon amaliyotiga asoslangan oliy ta‘lim milliy tizimining sifati oshishiga, Bolonya jarayoni ishtirokchi mamlakatlari diplomlarini o‘zaro tan olishga, o‘qituvchi va talabalar bilan almashuv dasturlarini amalga oshirishga ko‘maklashuvchi 1999 yil 19 iyundagi Bolonya deklaratsiyasiga qo‘shilish masalasini ko‘rib chiqish belgilab qo‘yilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da oliy ta‘lim jarayonlariga raqamli texnologiyalar va zamonaviy o‘qitish usullarni joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, korrupsiyaga qarshi kurashish, muhandislik-texnik ta‘lim yo‘nalishlarida tahsil olayotgan talabalar ulushini oshirish, kredit-modul tizimini joriy etish, o‘quv rejalarida amaliy ko‘nikmalarni oshirishga qaratilgan mutaxassislik fanlari bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar ulushini oshirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2019 yil 8 oktyabrdagi Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ga ko‘ra mamlakatdagi boshqa sohalar qatori musiqa sohasini oliy ta‘lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan, o‘zining yuqori professional kasbiy tayyorgarligiga ega bo‘lgan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma‘naviy barkamol shaxs sifatida rivojlantirish uchun zarur shart-sharoit yaratish belgilangan. Shuningdek, mamlakatimizning barcha sohalarida islohotlarni amalga oshirish, odamlarning dunyoqarashini o‘zgartirish, yetuk va zamon talabiga javob beradigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashni hayotning o‘zi taqozo etmoqda. Respublikada ta‘lim tizimini mustahkamlash, uni zamon talablari bilan uyg‘unlashtirishga katta ahamiyat berilmoqda. Bunda malakali mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ta‘lim va tarbiya berish tizimi islohatlarni talablar bilan chambarchas bog‘langan bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Zamon talablariga javob bera oladigan mutaxassis kadrlarni tayyorlash, Davlat talablari asosida ta‘lim va uning barcha tarkibiy tuzilmalarini takomillashtirib borish oldimizda turgan dolzarb masalalardan biridir.

Ushbu dasturda musiqa ta‘limi va san’atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari umumiy va xususiy tushunchalari, nazariy asoslari, g‘oyalari, gipotezalari, qonuniyatlari va tamoyillari, fanning rivojlanish tarixi va taraqqiyot bosqichlari, Mustaqillik davri musiqa ta‘limi va san’ati rivojlanishi, uzluksiz ta‘lim tizimida musiqiy-nazariy fanini o‘qitishda innovatsiyalar, uzviylik va uzluksizlik,

fanga oid nazariy qarashlar, yetakchi va zamonaviy konsepsiyalari, ilmiy va fundamental fan sohasida ilmiy izlanishlar olib borish, metodologiya va zamonaviy yondashuvlarni tanqidiy tahlil qilish va sintezlash, fanlararo integratsiyasi natijasida shakllangan sohalar va ilmiy-tadqiqot metodlar kabi muammolar bayon etilgan.

Modulning maqsadi va vazifalari

Modulning maqsadi: qayta tayyorlash va malaka oshirish kursi tinglovchilarini musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlariga oid yangi bilimlar, ko'nikmalar hamda malakalarini tarkib toptirishdan iborat.

Modulning vazifalari:

- musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlarining nazariy asoslarini tahlil qilish;
- musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlarining tuzilishi va mazmunini aniqlash;
- musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari bilan tanishtirishning pedagogik-psixologik, xissiy-irodaviy, malakaviy tajriba yo'nalishlarini tahlil qilish;
- musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari bo'yicha kasbiy hamda pedagogik omillarini tahlil qilish;
- musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari haqidagi bilimlarni rivojlantirish yo'llarini aniqlash;
- musiqa san'atida zamonaviy tendensiyalar, musiqiy-nazariy fanlarning nazariy asoslari, g'oyalari, gipotezalari, qonuniyatlari va tamoyillari bilish;
- qadimgi davr musiqa san'ati, ilk o'rta asarlar, islom dini, Temuriylar davri musiqa san'ati, mustaqillik davri musiqa san'atida zamonaviy tendensiyalar va musiqa ta'limining rivojlanish bosqichlarini bilishlari;
- o'zbek xalqi musiqa merosi va uning qatlamlarini, aholining ijtimoiy turmush tarzida shakllangan va taraqqiy etib kelayotgan kuy-qo'shiqlar tasnifi chuqur o'rganish;
- uzluksiz ta'lim tizimida musiqiy-nazariy fanlarini o'qitishda innovatsiyalar, musiqa san'at va ta'limining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari, musiqiy-nazariy fanlarni o'qitishda rivojlangan mamlakatlardagi ilg'or tajribalarni o'rganish;
- musiqa ta'limi va san'ati darslariga bo'lgan zamonaviy talablarni, kasbiy-pedagogik muammolarning maqsadi, vazifalari, turlari va tamoyillarini, o'qituvchining musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari modeli va diagnostikasini bilish;
- musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari mezonlari, metodlari va ularning ta'lim natijalarini baholashdagi ahamiyatini, texnologiyasini, tinglovchilarda pedagogning kasbiy va pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik troektoriyalarini ishlab chiqish va amalda qo'llash ko'nikmasi va malakalarini o'zida takomillashtirishdan

iborat.

Modul bo'yicha tinglovchilarning bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalariga qo'yiladigan talablar

“Musiqqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari” modulini o'zlashtirish jarayonida:

Tinglovchi: musiqqa ta'limi va san'atida zamonaviy tendensiyalar, musiqiy-nazariy fanlarining nazariy asoslari, g'oyalari, gipotezalari, qonuniyatlari va tamoyillarini;

– mustaqillik davri musiqqa ta'limi va san'atini rivojlanish bosqichlari;
– uzluksiz ta'lim tizimida musiqiy-nazariy fanlarni o'qitishda innovatsiyalarni;

– musiqiy-nazariy fanlarini o'qitishda rivojlangan mamlakatlardagi ilg'or tajribalarni, bugungi kredit-modul ta'limi tizimida dars mashg'ulotlariga bo'lgan zamonaviy talablarni;

– pedagogik musiqqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari maqsadi, vazifalari, turlari va tamoyillarini;

– o'qituvchining musiqqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari modeli va diagnostikasini;

– pedagogik baholash mezonlari, metodlari va ularning ta'lim natijalarini baholashdagi ahamiyatini;

– musiqqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari nazorat texnologiyasini *bilishi* kerak.

– musiqiy-nazariy fanlarni o'qitishda innovatsion texnologiyalarga asoslangan ma'ruza, seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini loyihalash;

– musiqiy-nazariy fanlarni o'qituvchisining o'quv mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish;

– kasbiy va pedagogik fanlarda talabalarning faolligini oshirishga xizmat qiladigan interfaol metodlardan samarali foydalanish;

– musiqiy-nazariy fanlarini o'qitishda kredit-modul tizimida talabalar mustaqil ta'limini tashkil etish;

– musiqiy-nazariy fanlarni o'qitishning didaktik ta'minotini yaratish;

– musiqqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari jarayonni tashkil etish va o'tkazish;

– ta'lim-tarbiya jarayonida kutilayotgan natijalarni bashorat qilish, identiv o'quv maqsadlarini shakllantirish;

– musiqqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari nazorat texnologiyasidan foydalanish *ko'nikmalariga ega bo'lishi lozim*.

Tinglovchi:

– musiqqa ta'limi va san'atida musiqiy-nazariy fanlarini o'qitishda o'quv axborotini qayta ishlash, didaktik o'yinlar, muammoli vaziyat va keys-stadi topshiriqlarini ishlab chiqish;

- kurs ishi, bitiruv malakaviy ishi, magistrlik dissertatsiyasining uzviyligini ta'minlash;
- Musiqiy-nazariy fanlaridan darsliklar va o'quv-metodik qo'llanmalar, elektron darsliklar, portfolio, o'quv kursining elektron-ta'lim resurslarini va sillabusini yaratish;
- musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari nazorat texnologiyasidan foydalanish;
- talabalar bilimini baholash va o'z-o'zini nazorat qilish texnologiyalarini amalga oshirish kabi *malakalariga ega bo'lishi lozim*.
- Musiqiy-nazariy fanlarning yutuqlari va innovatsiyalaridan pedagogik faoliyatda qo'llay olish;
- musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari hamda musiqiy-nazariy fanlarini o'qitishda rivojlangan mamlakatlardagi ilg'or tajribalaridan foydalanish;
- musiqiy-nazariy fanlar dars mashg'ulotlarida talabalarning faolligini oshirishga xizmat qiladigan interfaol metodlardan samarali foydalanish;
- musiqiy-nazariy fanlarni o'qitishda talabalarning bilimlarini xolis baholash mexanizmlarini, reyting nazoratda qo'llashga qaratilgan didaktik vositalar: standart va nostandart o'quv va test topshiriqlari majmuasini ishlab chiqish;
- musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari modulini o'qitish jarayonini tashkil etish va o'tkazish;
- talabalar bilimini baholash va o'z-o'zini nazorat qilish hamda pedagogik faoliyatda qo'llay olish *kompetensiyalariga ega bo'lishi lozim*.

Modulni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar

“Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari” moduli ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar shaklida olib boriladi.

Kursni o'qitish jarayonida ta'limning zamonaviy metodlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanilishi, shuningdek, ma'ruza darslarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida taqdimot va elektron-didaktik texnologiyalarni;

- o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlarda texnik vositalardan, blis-so'rovlar, aqliy hujum, guruhli fikrlash, kichik guruhlar bilan ishlash, va boshqa interfaol ta'lim metodlarini qo'llash nazarda tutiladi.

Modulning o'quv rejadagi boshqa modullar bilan bog'liqligi va uzviyligi

“Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari” moduli bo'yicha mashg'ulotlar o'quv rejasidagi “Ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish”, “Talabalar bilimini baholash” hamda “Yo'nalishning dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari” kabi modullar bilan uzviy aloqadorlikda olib boriladi.

Modulning oliy ta'limdagi o'rni

Modulni o'zlashtirish orqali tinglovchilar ta'lim va tarbiya jarayonlarini

normativ-huquqiy asoslarini o'rganish, ularni tahlil etish, amalda qo'llash va baholashga doir kasbiy kompetentlikka ega bo'ladilar.

MODUL BO'YICHA SOATLAR TAQSIMOTI

№	Modul mavzulari	Auditoriya o'quv yuklamasi		
		Jami	Nazariy	Amaliy
1.	MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING DOLZARB MUAMMOLARI VA ZAMONAVIY YUTUQLARI NAZARIY	4	2	2
2.	MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING TARIXIY RIVOJLANISH TARAQQIYOT BOSQICHLARI	4	2	2
3.	MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATIDA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR O'QITISHDA INNOVATSIYALAR, UZVIYLIK VA UZLUKSIZLIK MUAMMOLARI	8	4	4
4.	MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING DOLZARB MUAMMOLARINING ILMIY TADQIQOT MASALALARI	6	2	4
Jami:		22	10	12

NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING DOLZARB MUAMMOLARI VA ZAMONAVIY YUTUQLARI NAZARIY ASOSLARI. (2 soat)

Musiq ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari fanining tuzilishi va mazmuni, Musiq ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari fanining umumiy va xususiy tushunchalari, nazariy asoslari, g'oyalari, gipotezalari, qonuniyatlari va tamoyillari va ularning rivojlantirish hususiyatlari.

2-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING TARIXIY RIVOJLANISH TARAQQIYOT BOSQICHLARI. (2 soat)

Musiq ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari fanining rivojlanish tarixi va taraqqiyot bosqichlari, mustaqillik davri rivojlanishi. Musiq ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari va innovatsiyalari rivojlantirish yo'llari.

3-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATIDA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR O'QITISHDA INNOVATSIYALAR, UZVIYLIK VA UZLUKSIZLIK MUAMMOLARI. (4 soat)

Uzluksiz ta'lim tizimida musiqa san'atida zamonaviy tendensiyalar o'qitishda innovatsiyalar, uzviylik va uzluksizlik. Musiqa san'atida zamonaviy tendensiyalar faniga oid nazariy qarashlar, yetakchi va zamonaviy konsepsiyalari, innovatsion ta'lim texnologiyalarining mohiyati, turlari va nazariy asoslari. O'qituvchining innovatsion pedagogik faoliyati bosqichlari. Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etishning innovatsion metod, vosita va shakllarining uzviyligi.

4-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING DOLZARB MUAMMOLARINING ILMIY TADQIQOT MASALALARI. (2 soat)

Ilmiy va fundamental fan sohasida ilmiy izlanishlar olib borish. Metodologiya va zamonaviy yondashuvlarni tanqidiy tahlil qilish va sintezlash. Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari fani integratsiyasi natijasida shakllangan sohalar va ilmiy-tadqiqot metodlar.

AMALIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING TARIXIY RIVOJLANISH TARAQQIYOT BOSQICHLARI (2 soat).

Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari fanining rivojlanish tarixi va taraqqiyot bosqichlari, mustaqillik davri rivojlanishi. Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari va innovatsiyalari rivojlantirish yo'llari.

2-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATIDA XONANDALIK IJROCHILIGI VA MUAMMOLARI (4 soat).

Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari fanining rivojlanish tarixi va taraqqiyot bosqichlari, mustaqillik davri rivojlanishi. Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari va innovatsiyalari rivojlantirish yo'llari.

3-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATIDA CHOLG'U IJROCHILIGI VA MUAMMOLARI (4 soat).

Uzluksiz ta'lim tizimida musiqa san'atida zamonaviy tendensiyalar o'qitishda innovatsiyalar, uzviylik va uzluksizlik. Musiqa san'atida zamonaviy tendensiyalar faniga oid nazariy qarashlar, yetakchi va zamonaviy konsepsiyalari, innovatsion ta'lim texnologiyalarining mohiyati, turlari va nazariy asoslari. O'qituvchining innovatsion pedagogik faoliyati bosqichlari. Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etishning innovatsion metod, vosita va shakllarining uzviyligi.

4-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING DOLZARB MUAMMOLARINING ILMIY TADQIQOT MASALALARI (2 soat).

Ilmiy va fundamental fan sohasida ilmiy izlanishlar olib borish.

Metodologiya va zamonaviy yondashuvlarni tanqidiy tahlil qilish va sintezlash. Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari fani integratsiyasi natijasida shakllangan sohalar va ilmiy-tadqiqot metodlar.

O'QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo'yicha quyidagi o'qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma'ruzalar, amaliy mashg'ulotlar (ma'lumotlar va texnologiyalarni anglab olish, motivatsiyani rivojlantirish, nazariy bilimlarni mustahkamlash);
- davra suhbatlari (ko'rilayotgan loyiha yechimlari bo'yicha taklif berish qobiliyatini rivojlantirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish);
- bahs va munozaralar (loyihalar yechimi bo'yicha dalillar va asosli argumentlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari:

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O'zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. – T.: “O'zbekiston”, 2017. – 592 b.
3. Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. –T.: “O'zbekiston”, 2018. – 507 b.
4. Mirziyoev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. 3-jild.– T.: “O'zbekiston”, 2019. – 400 b.
5. Mirziyoev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild.– T.: “O'zbekiston”, 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar:

6. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.–T.:O'zbekiston, 2023.
7. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan “Ta'lim to'g'risida”gi O'RQ-637-sonli Qonuni.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi 4947-sonli Farmoni.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabr “2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-5729-son Farmoni.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida”gi PF-5789-sonli Farmoni.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

14. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 16 avgustdagi “Oliy ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to’g’risida”gi 343-sonli Qarori.

15. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 10 yanvardagi “Oliy ta’limning Davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to’g’risida”gi 2001 yil 16 avgustdagi “343-sonli qaroriga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi 3-sonli qarori.

III. Maxsus adabiyotlar:

16. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.

17. Muslimov N.A va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativ asoslari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 120 b.

18. Pecherkina, A. A. Razvitie professionalnoy kompetentnosti pedagoga: teoriya i praktika [Tekst] : monografiya / A. A. Pecherkina, E. E. Сыmanyuk, Ye. L. Umnikova : Ural. gos. ped. un-t. – Yekaterinburg : [b.i.], 2011. – 233 s.

19. O.S. Frolova. Formirovanie innovatsionnoy kompetensii pedagoga v protsesse vnutrishkolnogo povыsheniya kvalifikatsii. Diss.k.p.n. Voronej 2018.

20. Kompetensii pedagoga XXI veka [Elektronnyy resurs]: sb. materialov resp. konferensii (Minsk, 25 noyab. 2021 g.) / M-vo obrazovaniya Resp. Belarus, GUO «Akad. poslediplom. obrazovaniya», OO «Belorus. ped. o-vo». – Minsk: APO, 2021.

21. Panjiev Q.B. O‘zbek xalq qo‘shiqlari vositasida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. Monografiya. T.: 2022 y. 204 b.

22. Panjiev Q.B. O‘zbek xalq musiqa ijodi. O‘quv qo‘llanma. T.: 2022. 274 b.

IV. Internet saytlar:

1. <http://edu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.

2. <http://lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

3. <http://bimm.uz> – Oliy ta’lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish Bosh ilmiy-metodik markazi.

4. <http://ziyonet.uz> – Ta’lim portali Ziyonet.

5. <http://natlib.uz> – Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi.

II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI

Bugungi kunda o‘qitishning zamonaviy metodlari ta’lim jarayonida keng qo‘llanilmoqda. O‘qitishning zamonaviy metodlarini qo‘llash o‘qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta’lim metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi.

An’anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli-tuman ta’lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish ta’lim oluvchilarning o‘zlashtirish darajasining ko‘tarilishiga olib keladi. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta’lim beruvchi tomonidan ta’lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta’lim jarayonida faolligi muttasil rag‘batlantirilib turilishi, o‘quv materialini kichik-kichik bo‘laklarga bo‘lib, ularning mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo‘naltiruvchi matn, loyiha, rolli o‘yinlar kabi metodlarni qo‘llash va ta’lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi.

Bu metodlar interfaol yoki interaktiv metodlar deb ham ataladi. **Interfaol metodlar** deganda ta’lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta’lim jarayonining markazida ta’lim oluvchi bo‘lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo‘llanilganda ta’lim beruvchi ta’lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta’lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta’lim oluvchi markazda bo‘lgan yondoshuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- ta’lim samarasi yuqoriroq bo‘lgan o‘qish-o‘rganish;
- ta’lim oluvchining yuqori darajada rag‘batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e’tiborga olinishi;
- o‘qish shiddatini ta’lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi;
- ta’lim oluvchining tashabbuskorligi va mas’uliyatining qo‘llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o‘rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

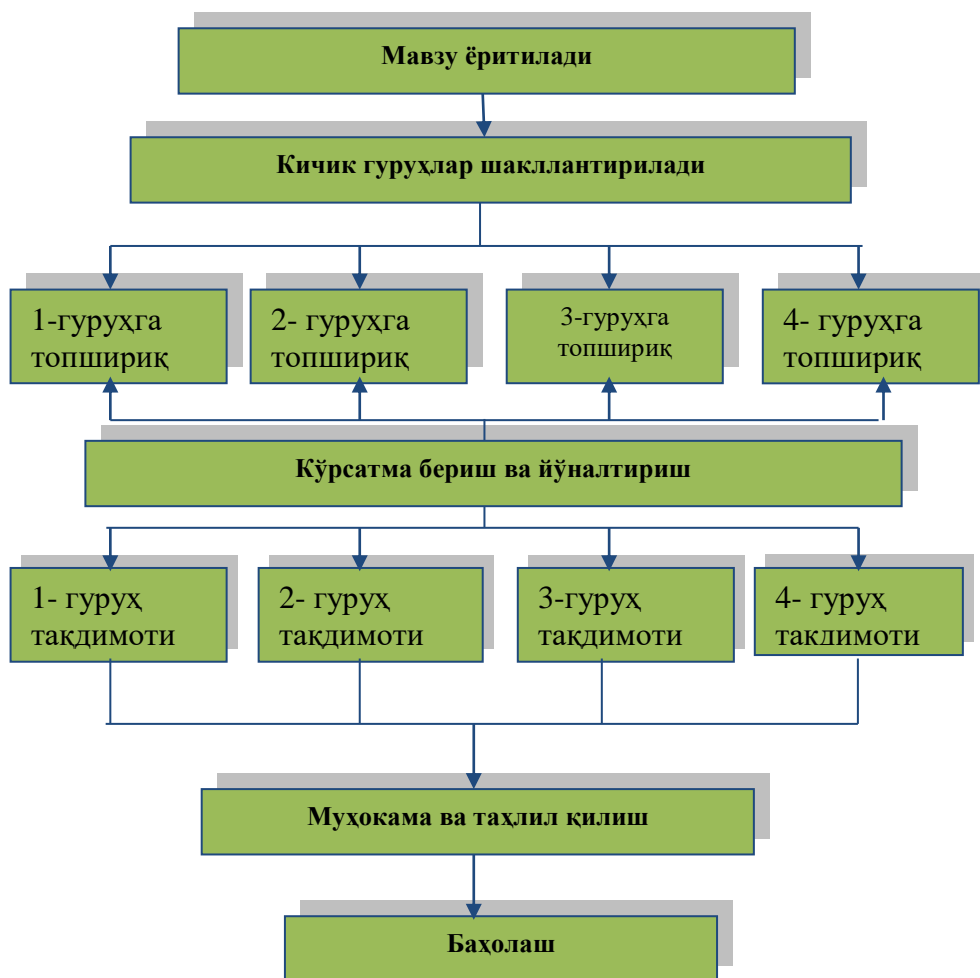
“Кичик гуруҳларда ишлаш” методи

“KICHIK GURUHLARDA ISHLASH” METODI - ta’lim oluvchilarni faollashtirish maqsadida ularni kichik guruhlariga ajratgan holda o‘quv materialini o‘rganish yoki berilgan topshiriqni bajarishga qaratilgan darsdagi ijodiy ish.

Ushbu metod qo‘llanilganda ta’lim oluvchi kichik guruhlarda ishlab, darsda faol ishtirok etish huquqiga, boshlovchi rolda bo‘lishga, bir-biridan o‘rganishga va turli nuqtai- nazarlarni qadrlash imkoniga ega bo‘ladi.

“Kichik guruhlarda ishlash” metodi qo‘llanilganda ta’lim beruvchi boshqa

interfaol metodlarga qaraganda vaqtni tejash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Chunki ta’lim beruvchi bir vaqtning o‘zida barcha ta’lim oluvchilarni mavzuga jalb eta oladi va baholay oladi. Quyida “Kichik guruhlarda ishlash” metodining tuzilmasi keltirilgan.

“Kichik guruhlarda ishlash” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Faoliyat yo‘nalishi aniqlanadi. Mavzu bo‘yicha bir-biriga bog‘liq bo‘lgan masalalar belgilanadi.
2. Kichik guruhlar belgilanadi. Ta’lim oluvchilar guruhlariga 3-6 kishidan bo‘linishlari mumkin.
3. Kichik guruhlar topshiriqni bajarishga kirishadilar.
4. Ta’lim beruvchi tomonidan aniq ko‘rsatmalar beriladi va yo‘naltirib turiladi.
5. Kichik guruhlar taqdimot qiladilar.
6. Bajarilgan topshiriqlar muhokama va tahlil qilinadi.
7. Kichik guruhlar baholanadi.

«Kichik guruhlarda ishlash» metodining afzalligi:

- o‘qitish mazmunining yaxshi o‘zlashtirishga olib keladi;
- muloqotga kirishish ko‘nikmasining takomillashishiga olib keladi;

- vaqtni tejash imkoniyati mavjud;
- barcha ta'lim oluvchilar jalb etiladi;
- o'z-o'zini va guruhlararo baholash imkoniyati mavjud bo'ladi.

«Kichik guruhlarda ishlash» metodining kamchiliklari:

• ba'zi kichik guruhlarda kuchsiz ta'lim oluvchilar bo'lganligi sababli kuchli ta'lim oluvchilarning ham past baho olish ehtimoli bor;

- barcha ta'lim oluvchilarni nazorat qilish imkoniyati past bo'ladi;
- guruhlararo o'zaro salbiy raqobatlar paydo bo'lib qolishi mumkin;
- guruh ichida o'zaro nizo paydo bo'lishi mumkin.

“DAVRA SUHBATI” METODI – aylana stol atrofida berilgan muammo yoki savollar yuzasidan ta'lim oluvchilar tomonidan o'z fikr-mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o'qitish metodidir.

“Davra suhbat” metodi qo'llanilganda stol-stullarni doira shaklida joylashtirish kerak. Bu har bir ta'lim oluvchining bir-biri bilan “ko'z aloqasi”ni o'rnatib turishiga yordam beradi. Davra suhbatining og'zaki va yozma shakllari mavjuddir. Og'zaki davra suhbatida ta'lim beruvchi mavzuni boshlab beradi va ta'lim oluvchilardan ushbu savol bo'yicha o'z fikr-mulohazalarini bildirishlarini so'raydi va aylana bo'ylab har bir ta'lim oluvchi o'z fikr-mulohazalarini og'zaki bayon etadilar. So'zlayotgan ta'lim oluvchini barcha diqqat bilan tinglaydi, agar muhokama qilish lozim bo'lsa, barcha fikr-mulohazalar tinglanib bo'lingandan so'ng muhokama qilinadi. Bu esa ta'lim oluvchilarning mustaqil fikrlashiga va nutq madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi. Quyida “Davra suhbat” metodining tuzilmasi keltirilgan.

Davra stoli tuzilmasi

Yozma davra suhbatida ham stol-stullar aylana shaklida joylashtirilib, har bir ta'lim oluvchiga konvert qog'ozi beriladi. Har bir ta'lim oluvchi konvert ustiga ma'lum bir mavzu bo'yicha o'z savolini beradi va “Javob varaqasi”ning biriga o'z javobini yozib, konvert ichiga solib qo'yadi. Shundan so'ng konvertni soat yo'nalishi bo'yicha yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi. Konvertni olgan ta'lim oluvchi o'z javobini “Javoblar varaqasi”ning biriga yozib, konvert ichiga solib qo'yadi va yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi. Barcha konvertlar aylana bo'ylab harakatlanadi. Yakuniy qismda barcha konvertlar yig'ib olinib, tahlil qilinadi.

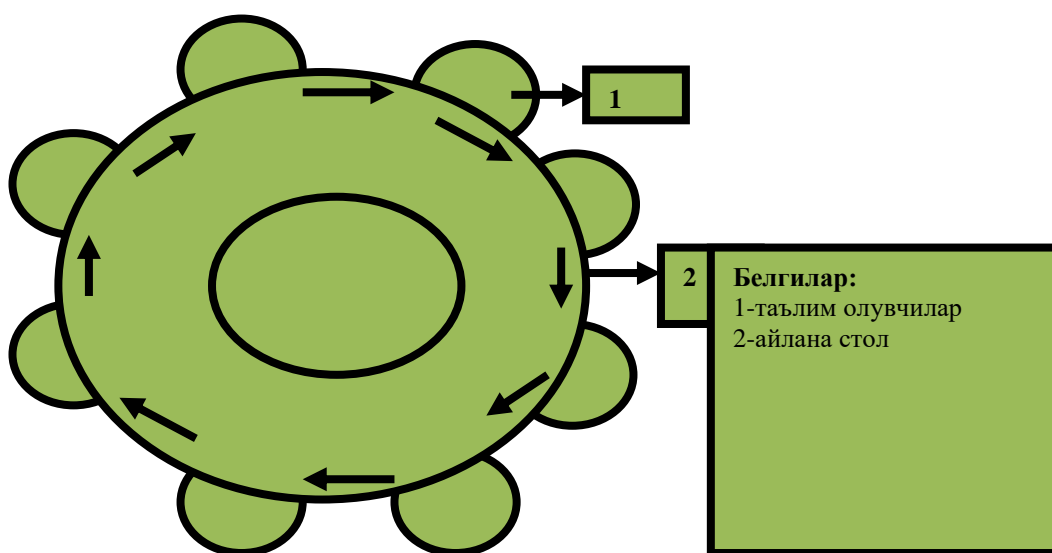
“Davra suhbat” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Mashg'ulot mavzusi e'lon qilinadi.
2. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarni mashg'ulotni o'tkazish tartibi bilan tanishtiradi.
3. Har bir ta'lim oluvchiga bittadan konvert va javoblar yozish uchun guruhda necha ta'lim oluvchi bo'lsa, shunchadan “Javoblar varaqalari”ni tarqatilib, har bir javobni yozish uchun ajratilgan vaqt belgilab qo'yiladi. Ta'lim oluvchi konvertga va “Javoblar varaqalari”ga o'z ismi-sharifini yozadi.
4. Ta'lim oluvchi konvert ustiga mavzu bo'yicha o'z savolini yozadi va “Javoblar varaqasi”ga o'z javobini yozib, konvert ichiga solib qo'yadi.
5. Konvertga savol yozgan ta'lim oluvchi konvertni soat yo'nalishi bo'yicha yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi.

6. Konvertni olgan ta'lim oluvchi konvert ustidagi savolga "Javoblar varaqalari"dan biriga javob yozadi va konvert ichiga solib qo'yadi hamda yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi.

7. Konvert davra stoli bo'ylab aylanib, yana savol yozgan ta'lim oluvchining o'ziga qaytib keladi. Savol yozgan ta'lim oluvchi konvertdagi "Javoblar varaqalari"ni baholaydi.

8. Barcha konvertlar yig'ib olinadi va tahlil qilinadi.

Ushbu metod orqali ta'lim oluvchilar berilgan mavzu bo'yicha o'zlarining bilimlarini qisqa va aniq ifoda eta oladilar. Bundan tashqari ushbu metod orqali ta'lim oluvchilarni muayyan mavzu bo'yicha baholash imkoniyati yaratiladi. Bunda ta'lim oluvchilar o'zlari bergan savollariga guruhdagi boshqa ta'lim oluvchilar bergan javoblarini baholashlari va ta'lim beruvchi ham ta'lim oluvchilarni ob'ektiv baholashi mumkin.

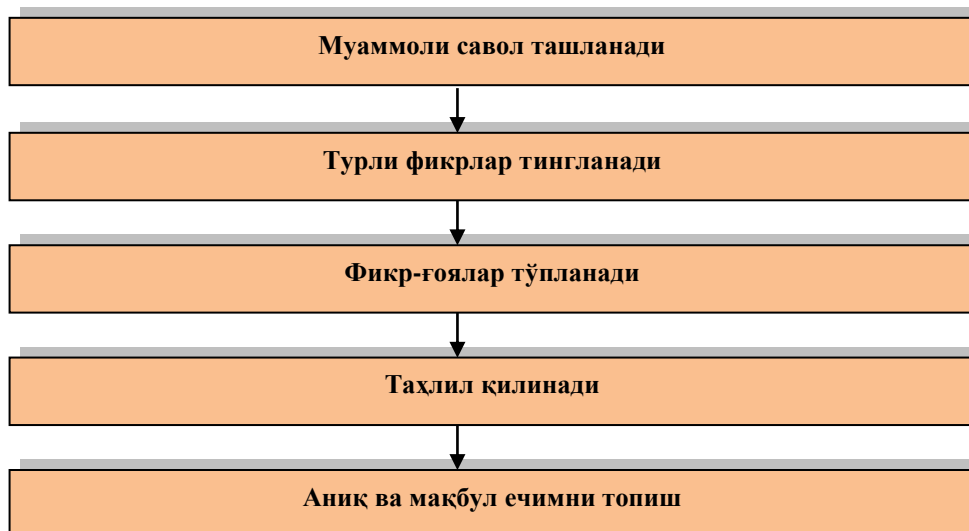
“BAHS-MUNOZARA” METODI - biror mavzu bo'yicha ta'lim oluvchilar bilan o'zaro bahs, fikr almashinuv tarzida o'tkaziladigan o'qitish metodidir.

Har qanday mavzu va muammolar mavjud bilimlar va tajribalar asosida muhokama qilinishi nazarda tutilgan holda ushbu metod qo'llaniladi. Bahs-munozarani boshqarib borish vazifasini ta'lim oluvchilarning biriga topshirishi yoki ta'lim beruvchining o'zi olib borishi mumkin. Bahs-munozarani erkin holatda olib borish va har bir ta'lim oluvchini munozaraga jalb etishga harakat qilish lozim. Ushbu metod olib borilayotganda ta'lim oluvchilar orasida paydo bo'ladigan nizolarni darhol bartaraf etishga harakat qilish kerak.

“Bahs-munozara” metodini o'tkazishda quyidagi qoidalarga amal qilish kerak:

- ✓ barcha ta'lim oluvchilar ishtirok etishi uchun imkoniyat yaratish;
- ✓ “o'ng qo'l” qoidasi (qo'lini ko'tarib, ruhsat olgandan so'ng so'zlash)ga rioya qilish;
- ✓ fikr-g'oyalarni tinglash madaniyati;
- ✓ bildirilgan fikr-g'oyalarning takrorlanmasligi;
- ✓ bir-birlariga o'zaro hurmat.

Quyida “Bahs-munozara” metodini o‘tkazish tuzilmasi berilgan.

Metodning bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta’lim beruvchi munozara mavzusini tanlaydi va shunga doir savollar ishlab chiqadi.
2. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarga muammo bo‘yicha savol beradi va ularni munozaraga taklif etadi.
3. Ta’lim beruvchi berilgan savolga bildirilgan javoblarni, ya’ni turli g‘oya va fikrlarni yozib boradi yoki bu vazifani bajarish uchun ta’lim oluvchilardan birini kotib etib tayinlaydi. Bu bosqichda ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarga o‘z fikrlarini erkin bildirishlariga sharoit yaratib beradi.
4. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilar bilan birgalikda bildirilgan fikr va g‘oyalarni guruhlariga ajratadi, umumlashtiradi va tahlil qiladi.
5. Tahlil natijasida qo‘yilgan muammoning eng maqbul yechimi tanlanadi.

“FSMU” – (fikr, sabab, misol, umumlashtirish) metodi munozarali masalalarni hal etish hamda o‘quv jarayonining bahs-munozarali o‘tkazishda qo‘llaniladi, chunki bu metod tinglovchilarni o‘z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash, o‘z fikrini boshqalarga o‘tkazishga, ochiq holda bahslashishga hamda shu bilan birga bahslashish madaniyatiga o‘rgatadi. Bu metod yangi mavzuni chuqur o‘rganishdan avval tinglovchilarning fikrlash faoliyatini jadallashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, o‘tilgan mavzuni mustahkamlash, o‘zlashtirish, umumlashtirish, tinglovchilarni shu mavzu bo‘yicha tasavvurlarini yozma shaklda, dalil va isbotlar bilan ifodalashga undaydi.

Texnologiyaning maqsadi: Mazkur texnologiya ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o‘zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur texnologiyadan ma’ruza mashg‘ulotlarida,

mustahkamlashda, o‘tilgan mavzuni so‘rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg‘ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

Texnologiyani amalga oshirish tartibi:

- qatnashchilarga mavzuga oid bo‘lgan yakuniy xulosa yoki g‘oya taklif etiladi;
- har bir ishtirokchiga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog‘ozlarni tarqatiladi;
- ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruhiiy tartibda taqdimot qilinadi.

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

FSMU tahlili qatnashchilarda kasbiy-nazariy bilimlarni amaliy mashqlar va mavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o‘zlashtirilishiga asos bo‘ladi.

Namuna.

Fikr: “Tasviriy san’at fanidan davlat ta’lim standartlari talablarini xalqaro andozalar asosida takomillashtirish va sertifikatlashtirish ta’lim samaradorligining eng muhim omillaridan biridir”.

1-Topshiriq: Mazkur fikrga nisbatan munosabatingizni FSMU texnologiyasi orqali tahlil qiling.

2-Topshiriq: Buxoro amirligi, Xiva xonligi, Qo‘qon xonligi davlat boshqaruvining asosiy farqlari?

"ХУЛОСАЛАШ" (Резюме, Веер)

МЕТОДИ

Metodning maqsadi: Bu metod murakkab, ko‘ptarmoqli, mumkin qadar, muammoli xarakteridagi mavzularni o‘rganishga qaratilgan. Metodning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo‘yicha bir xil axborot beriladi va ayni paytda, ularning har biri alohida aspektlarda muhokama etiladi. Masalan, muammo ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bo‘yicha o‘rganiladi. Bu interfaol metod tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda tinglovchilarning mustaqil g‘oyalari, fikrlarini yozma va og‘zaki shaklda tizimli bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. “Xulosalash” metodidan ma’ruza mashg‘ulotlarida individual va juftliklardagi ish shaklida, amaliy va seminar mashg‘ulotlarida kichik guruhlardagi ish shaklida mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlash, tahlili qilish va taqqoslash maqsadida foydalanish mumkin.

Методни амалга ошириш тартиби:

Иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

Машғулотнинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма материалларни тарқатади;

Ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;

Нвбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, ўқитувчи томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу якунланади.

Namuna:

Tasviriy san’at fanidan Davlat ta’lim standarti			
Sobiq standart		Yangi standart	
afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi
Xulosa:			

“SWOT-таҳлил” методи

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Namuna: Tasviriy san’at fanlarini o‘qitishda “Xulosalash” metodning SWOT tahlilini ushbu jadvalga tushiring.

S	Tasviriy san’at fanlarini o‘qitishda “Xulosalash” metodidan foydalanishning kuchli tomonlari	
W	Tasviriy san’at fanlarini o‘qitishda “Xulosalash” metodidan foydalanishning kuchsiz tomonlari	
O	Tasviriy san’at fanlarini o‘qitishda “Xulosalash” metoddan foydalanishning imkoniyatlari (ichki)	
T	To‘siqlar (tashqi)	

Namuna: An’anaviy va zamonaviy ta’lim shakllarini “SWOT-tahlil” metodida tahlil qiling.

S	Oddiy darsda o‘qituvchi, tinglovchilarga ko‘p ma’lumot bera olmaydi	Zamonaviy darsda kamroq ma’lumot beriladi, biroq ular tinglovchilar ongiga singdirib beriladi
W	O‘qituvchi asosan a’lochi, qiziquvchi tinglovchilar bilan gaplashadi, ya’ni darsda oz sonli tinglovchilar qamrab olinadi	Zamonaviy ta’limda darsda ko‘p sonli tinglovchilar qamrab olinadi
O	Oddiy darsda faqat o‘qituvchi reja asosida va tayyorlab kelgan ma’lumotlari atrofida gaplashiladi	Zamonaviy darsda muhokama jarayonida yangi-yangi masalalar, muammolar yuzaga chiqishi, g‘oyalar tug‘ilishi mumkin
T	O‘qituvchi uchun asosiy to‘siq –	Keng muhokama uchun vaqtning

dasturdan chiqib keta olmaslik, tinglovchi uchun qiziqmasa ham o'qituvchini eshitib o'tirish majburiyati	chegaralanganligi, tinglovchilarni mavzudan chetga burishga intilishlari
--	--

"Инсерт" методи

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o'taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- o'qituvchi mashg'ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko'rinishida tayyorlaydi;
- yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta'lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko'rinishida namoyish etiladi;
- ta'lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda tinglovchilar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn
“V” – tanish ma'lumot.			
“?” – mazkur ma'lumotni tushunmadim, izoh kerak.			
“+” bu ma'lumot men uchun yangilik.			
“–” bu fikr yoki mazkur ma'lumotga qarshiman?			

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta'lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlar o'qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to'liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg'ulot yakunlanadi.

“Пинборд” методи

Pinbord (inglizchadan: pin – mahkamlash, board – yozuv taxtasi) munozara usullari yoki o'quv suhbatini amaliy usul bilan moslashdan iborat. Muammoni hal qilishga oid fikrlarni tizimlashtirish va guruhlashtirish (klassifikatsiya)ni amalga oshirishga, jamoa tarzda yagona yoki aksincha qarama-qarshi pozitsiyani shakllantirishga imkon beradi.

O'qituvchi taklif etilgan muammo bo'yicha o'z nuqtai nazarini bayon qilishni

soʻraydi. Toʻgʻridan-toʻgʻri yoki ommaviy aqliy hujumning boshlanishini tashkil qiladi (ragʻbatlantiradi). Fikrlarni taklif qiladilar, muhokama qiladilar, baholaydilar va eng optimal (samarali) fikrni tanlaydilar. Ularni tayanch xulosaviy fikr (2 ta soʻzdan koʻp boʻlmagan) sifatida alohida qogʻozlarga yozadilar va doskaga mahkamlaydilar.

Oʻqituvchi bilan birgalikda flipchart (maxsus doska va maxsus qogʻoz yopishtirish imkonini beradigan skotch) yordamida fikrlar jamlanadi, klassifikatsiya qilinadi, muhokamada esa optimal yechimlar boʻyicha aniqlanadi.

Guruh namoyondalari doskaga chiqadilar va maslahatlashgan holda:

- 1) yaqqol xato boʻlgan yoki takrorlanayotgan fikrlarni olib tashlaydilar;
- 2) bahsli boʻlgan fikrlarni oydinlashtiradilar;
- 3) fikrlarni tizimlashtirish mumkin boʻlgan belgilarini aniqlaydilar;
- 4) shu belgilar asosida doskadagi barcha fikrlarni (qogʻoz va varaqlaridagi) guruhlarga ajratadilar;
- 5) ularning oʻzaro munosabatlarini chiziqlar yoki boshqa belgilar yordamida koʻrsatadilar: jamoaning yagona yoki qarama-qarshi pozitsiyalari ishlab chiqiladi.

Madaniyat

moddiy madaniyat	maʼnaviy madaniyat

“Концептуал жадвал” методи

Konseptual jadval metodi - turli gʻoyalarni, qarashlarni oʻzaro taqqoslash va ularni turli toifalar boʻyicha taqqoslagan holda baho berishga qaratilgan organayzer hisoblanadi. Metod tinglovchilarni oʻrganilayotgan mavzu (masala yoki muammo)ni ikki yoki undan ortiq jihatlari boʻyicha taqqoslashga oʻrgatadi. Undan foydalanishda tinglovchilarning mavzu yuzasidan mantiqiy fikrlash, maʼlumotlarni tizimli bayon qilish qobiliyatlari rivojlantiriladi.

Mashg'ulotlar chog'ida metoddan foydalanish quyidagi tartibda kechadi:

Ўқитувчи ечими топилиши лозим бўлган мавзу (масала)ни аниқлайди

Тингловчилар мавзу ва методдан фойдаланиш қондаси билан таништирилади

Тингловчилар кичик гуруҳларга бириктирилади

Гуруҳлар ўзларига берилган топшириқни бажаради

Гуруҳлар ечимни гуруҳ жамоаси ҳукмига ҳавола этади

Гуруҳларнинг ечимлари гуруҳ жамоасида муҳокама қилинади

O'rganilayotgan mavzu mohiyatini yorituvchi jihatlar	Muhim belgilar, tavsiflar		
	1-belgi (tavsif)	2-belgi (tavsif)	3-belgi (tavsif)
1-jihat			
2-jihat			
...			

Namuna:

Tasviriy san'at darslarida interfaol ta'lim usullaridan foydalanishning jihatlari	Muhim belgilar, tavsiflar		
	1-belgi (tavsif)	2-belgi (tavsif)	3-belgi (tavsif)
"Assesment"			
"Insert"			
"Tushunchalar"			
"Brifing"			
"Bahs-munozara"			
"Muammoli vaziyat"			

"Тушунчалар" методи

Metodning maqsadi: mazkur metod Tinglovchilar yoki qatnashchilarni mavzu buyicha tayanch tushunchalarni o'zlashtirish darajasini aniqlash, o'z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, baholash, shuningdek, yangi mavzu

buyicha dastlabki bilimlar darajasini tashhis qilish maqsadida qo‘llaniladi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar mashg‘ulot qoidalari bilan tanishtiriladi;
- tinglovchilarga mavzuga yoki bobga tegishli bo‘lgan so‘zlar, tushunchalar nomi tushirilgan tarqatmalar beriladi (individual yoki guruhli tartibda);
- tinglovchilar mazkur tushunchalar qanday ma’no anglatishi, qachon, qanday holatlarda qo‘llanilishi haqida yozma ma’lumot beradilar;
- belgilangan vaqt yakuniga yetgach o‘qituvchi berilgan tushunchalarning tugri va tuliq izohini uqib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi;
- har bir ishtirokchi berilgan tugri javoblar bilan uzining shaxsiy munosabatini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o‘z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

Namuna: “Moduldagi tayanch tushunchalar tahlili”.

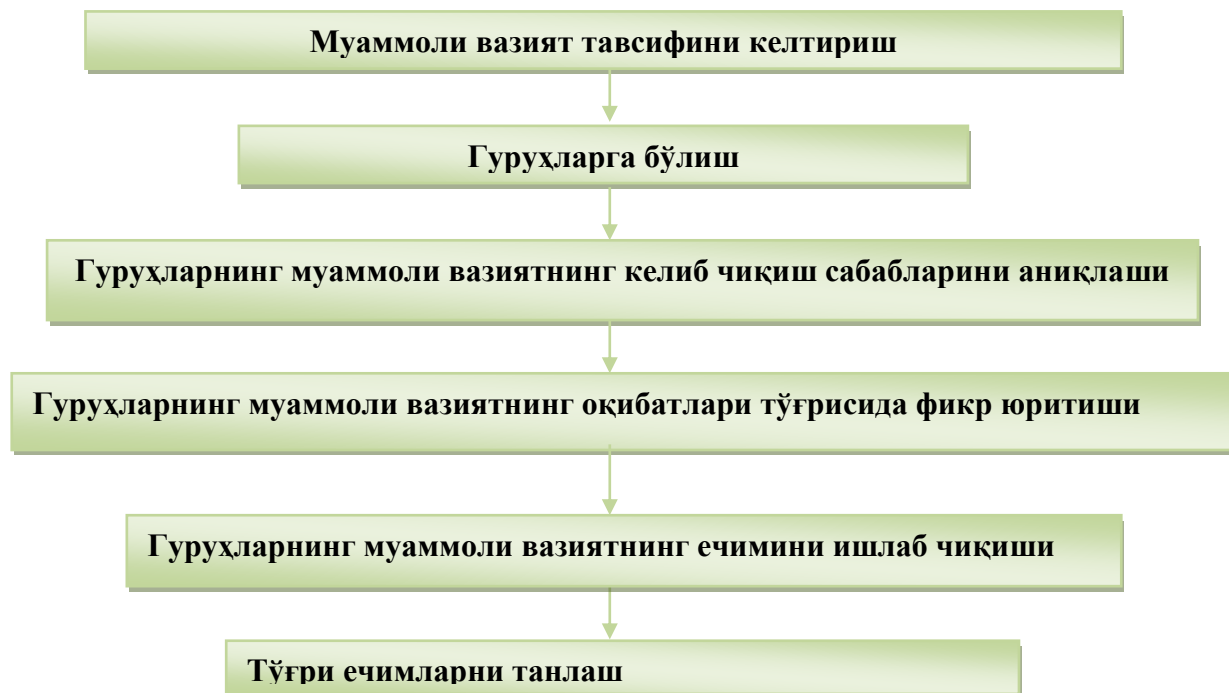
Tushunchalar	Sizingcha bu tushuncha qanday ma’noni anglatadi?	Qo‘shimcha ma’lumot
Perspektiva		
Konstruksiya		
Hajmlar		
Kompozitsiya		
Shakl hajmdorligi		
Rang gammasi		
Psixologik portret		
Rang koloriti		

Izoh: Ikkinchi ustunchaga qatnashchilar tomonidan fikr bildiriladi. Mazkur tushunchalar haqida qo‘shimcha ma’lumot glossariyda keltirilgan.

“Muammoli vaziyat” metodi

“Muammoli vaziyat” metodi - ta’lim oluvchilarda muammoli vaziyatlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish hamda ularning yechimini topish bo‘yicha ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan metoddir.

“Muammoli vaziyat” metodi uchun tanlangan muammoning murakkabligi ta’lim oluvchilarning bilim darajalariga mos kelishi kerak. Ular qo‘yilgan muammoning yechimini topishga qodir bo‘lishlari kerak, aks holda yechimni topa olmagach, ta’lim oluvchilarning qiziqishlari so‘nishiga, o‘zlariga bo‘lgan ishonchlarining yo‘qolishiga olib keladi. “Muammoli vaziyat” metodi qo‘llanilganda ta’lim oluvchilar mustaqil fikr yuritishni, muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilishni, uning yechimini topishni o‘rganadilar. Quyida “Muammoli vaziyat” metodining tuzilmasi keltirilgan.

“Muammoli vaziyat” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta’lim beruvchi mavzu bo’yicha muammoli vaziyatni tanlaydi, maqsad va vazifalarni aniqlaydi. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarga muammoni bayon qiladi.
2. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarni topshiriqning maqsad, vazifalari va shartlari bilan tanishtiradi.
3. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarni kichik guruhlariga ajratadi.
4. Kichik guruhlar berilgan muammoli vaziyatni o’rganadilar. Muammoning kelib chiqish sabablarini aniqlaydilar va har bir guruh taqdimot qiladi. Barcha taqdimotdan so’ng bir xil fikrlar jamlanadi.
5. Bu bosqichda berilgan vaqt mobaynida muammoning oqibatlarini to’g’risida fikr-mulohazalarini taqdimot qiladilar. Taqdimotdan so’ng bir xil fikrlar jamlanadi.
6. Muammoni yechishning turli imkoniyatlarini muhokama qiladilar, ularni tahlil qiladilar. Muammoli vaziyatni yechish yo’llarini ishlab chiqadilar.
7. Kichik guruhlar muammoli vaziyatning yechimi bo’yicha taqdimot qiladilar va o’z variantlarini taklif etadilar.
8. Barcha taqdimotdan so’ng bir xil yechimlar jamlanadi. Guruh ta’lim beruvchi bilan birgalikda muammoli vaziyatni yechish yo’llarining eng maqbul variantlarini tanlab oladi.

"Т-жадвал" технология

Texnologiya tayanch tushunchalarni bir-biri bilan o‘zaro solishtirish, qiyoslash asosida o‘rganilayotgan mavzu yoki masalaning muayyan jihatini bir

necha asosiy belgilarga ko'ra batafsil yoritish maqsadida qo'llaniladi. Ko'p hollarda texnologiya mavzu mazmunida yoritiladigan bir necha holatlarning afzallik yoki kamchiliklarini, samaradorli yoki samarasizligini, bugungi kun va istiqbol uchun ahamiyatini taqqoslash maqsadida qo'llaniladi.

Agar ular yozilgan fikrga qo'shilsalar, birinchi ustunda "+" aks holda uchinchi ustunda "-" belgisini qo'yadilar.

Izoh: O'qituvchi: Yangi mavzuni bayon qiladi va tinglovchilarga ikki qarama-qarshi jihat haqida boshlang'ich ma'lumotlarni beradi;

- topshiriqni yakka tartibda bajarishlarini so'raydi va 10 daqiqa vaqt ajratadi;
- vaqt tugagach tinglovchilardan izohlarsiz o'z fikr – mulohazalarini o'qib eshittirishlarini aytadi;

- barcha xulosalar tinglangach, umumlashtiriladi va yakuniy xulosa shakllantiriladi.

Tinglovchi: - mavzuni diqqat bilan tinglaydi;

- o'zi uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni daftariga qayd qilib boradi;
- berilgan sxema asosida tushunchaga nisbatan o'zining mustaqil fikrini bildiradi;

- yakuniy xulosasi bilan o'tirganlarni tanishtiradi;

- reglamentga rioya qiladi.

Kutiladigan natija: Tinglovchilar mavzu yuzasidan zaruriy bilimlarni o'zlashtiradi, kursning mohiyati haqida tasavvurga ega bo'ladi

"T-jadval" texnologiyasi

O'rganilayotgan masala (g'oya, omil)	
+ (ha, ijobiy) afzalligi (yutug'i)	- (yo'q, salbiy) kamchiligi
1.	1.
2.	2.
...	...

"Innovatsion texnologiyalarni darsda foydalanish"

Afzalliklari	Kamchiliklari
"Qaytar aloqa"ning ta'minlanishi	ko'p vaqt talab etilishi
motivasiyaning yuqori darajada bo'lishi	tinglovchilarni nazorat qilish imkoniyatining pastligi
o'tilgan materialning yaxshi esda saqlab qolinishi	ob'ektiv baholashning qiyinligi
muloqatga kirishish ko'nikmasining takomillashishi	o'qituvchining o'zidan ham rivojlangan fikrlash qobiliyatiga va muammolar yechish ko'nikmasiga ega bo'lishining talab etilishi
o'z-o'zini va boshqalarni baholash ko'nikmasining shakllanishi	ijodiy shovqin bo'lishi
mustaqil fikrlash qobiliyatining oshishi	qaytar aloqaning ta'minlanmasligi
XULOSA	

“Блиц-ўйин технологияси”

Sana va voqealarni to‘g‘ri xronologik ketma-ketlikda joylashtiring.

Sanalar –asrlar.

Tasvirlashga nisbatan bo‘lgan qiziqish insonlarni qadimdan o‘ziga jalb etib kelgan. Chunki u ibtidoiy davr odamlariga o‘zaro muloqot qilish, so‘zlashish uchun zarur bo‘lgan. Tarixdan ma‘lumki, tasvirlarning aksariyati ovchilik bilan shug‘ullanib kelgan qadimgi odamlarning hayvonlarni qanday ov qilganliklariga asoslangan. Ular hayvonlarning yurgan yo‘llarini kuzatib, qoya va g‘orlarda turli tasvir va belgilar qoldirganlar. Vaqt o‘tishi bilan ularning tasvirlash qobiliyatlari rivojlanishi natijasida keyinchalik har xil ov manzaralari o‘ziga hos dastlabki kompozitsiya yechimiga ega tarzda aks eta boshlagan.

Yil, sana	Sodir bo‘lgan voqelik

“Venn diagrammasi” strategiyasi

Strategiya tinglovchi (tinglovchi)larda mavzuga nisbatan tahliliy yondashuv, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o‘zlashtirish (sintezlash) ko‘nikmalarini hosil qilishga yo‘naltiriladi. U kichik guruhlarni shakllantirish asosida aniq sxema bo‘yicha amalga oshiriladi.

Strategiya tinglovchi (tinglovchi)lar tomonidan o‘zlashtirilgan o‘zaro yaqin nazariy bilim, ma‘lumot yoki dalillarni qiyosiy tahlil etishga yordam beradi. Undan muayyan bo‘lim yoki boblar bo‘yicha yakuniy darslarni tashkil etishda foydalanish yanada samaralidir.

“Hamkorlikda ўqitiш” metodi

Hamkorlikda o‘qitishning asosiy g‘oyasi – biror narsani birga bajarish emas, balki hamkorlikda o‘qish, o‘rganishdir!

Hamkorlikda o‘qitishning samaradorligi:

1. Axborotga tanqidiy yondashuv va o‘z nuqtai nazarini dalillar bilan asoslashni shakllantiradi. Bu ko‘nikmalar hamkorlikda o‘qiyotganlarda bir-biri bilan raqobat qilayotgan yoki individual o‘qiyotganlarga qaraganda yaxshiroq rivojlangan. Xattoki, hamkorlikda bajarilgan yozma ishlar chuqur mazmunga egaligi bilan farqlanadi.

2. Ijodiy qobiliyatlar rivojlanadi. Hamkorlikda o‘qiyotgan guruh a‘zolari betakror g‘oyalarni ko‘proq ishlab chiqadi, turli maqsadlarga erishishda va dars jarayonida paydo bo‘lgan har xil o‘quv masalalarining yangi yechimlarini topishda ijodiy qobiliyatlar rivojlanib boradi.

3. Bir vaziyatda olingan bilimlar boshqa vaziyatda qo‘llanishiga

ko'maklashadi. Bugun guruh bajarigan topshiriqni ertaga har tinglovchi mustaqil bajara olishi mumkin.

4. Dars mazmuniga ijobiy yondashuv shakllantiriladi. Hamkorlik bilimlarga ko'proq qiziqish uchun ham sharoitlar yaratadi. Mashg'ulot o'tkazish usuli qanchalik takomillashgan bo'lsa, tinglovchilarning o'rganilayotgan masalaga qiziqishi va faolli ortib boradi.

5. Topshiriqlarni bajarish uchun ko'proq vaqt sarflanadi. Hamkorlikda o'qiyotganlar topshiriqlarni bajarish uchun raqobat qilayotgan yoki individual o'qiyotganlarga nisbatan ko'proq vaqt sarflaydilar.

Hamkorlikda o'qitishning asosiy afzalliklari:

- hamkorlikda o'qiyotgan tinglovchilar bir-birining muvaffaqiyatiga ko'maklashadi;

- yordam va madad beradilar va yordamni qabul qiladilar, gap faqat o'qish to'g'risida emas, balki insoniy, do'stona munosabat to'g'risida ketayapti;

- axborot va "moddiy resurslar", ya'ni topshiriqni bajarish uchun zarur bo'lgan barcha narsalar bilan almashadi;

- o'rtoqlari bergan ma'lumotlarni o'zlashtiradi va qo'llashga harakat qiladilar. Og'zaki tushuntirishlar, axborotni o'ylab ko'rish va umumlashtirish, o'z bilimlari va ko'nikmalarini boshqalarga uzatish – bularning hammasi bilimlarni tartibga solish, ularni yaxshiroq anglab o'zlashtirish va umumiy maqsadga erishishga shaxsiy ulushini qo'shishga olib keladi;

- tinglovchilar bir-biri bilan muzokara olib borishga va dalillar keltirishga o'rganadi. Intellektual maydondagi zidliklar qiziquvchanlikni rivojlantiradi, bilimlarni o'zlashtirish va ularni qayta anglash, o'rganilayotgan muammoga chuqurroq kirishishga undaydi hamda boshqa ko'p foydali sifat va ko'nikmalarni shakllantiradi;

- tinglovchilar yaxshiroq o'qishga intilishda bir-biriga ko'maklashadi. O'qishda o'rtoqlariga yordam berayotgan tinglovchi o'zi ham sezilarli darajada yaxshiroq o'qiydi;

- bir-biriga ta'sir etadi. Hamkorlikda o'qiyotgan guruh a'zolari o'rtoqlariga ta'sir etishning har qanday imkoniyatidan foydalanadilar va o'z navbatida ta'sir uchun ochiqlar;

- aniq ifodolangan motivasiyaga ega. Bilimlarni o'zlashtirishga intilish umumiy maqsadga erishishga qaratilgan hamkorlikdagi mehnat tufayli kuchayadi;

- o'zaro ishonch sharoitini yaratadi va talablarni yuqori darajada ushlab turadi. Guruh a'zolari o'z o'rtoqlariga ishonadilar va o'zlarini o'rtoqlari ishonchini qozonadigan tarzda tutadilar, bu katta muvaffaqiyatlarga erishish uchun sharoitlar yaratadi. O'zaro ishonch – har birining yuqori yutuqlari uchun yaxshi asos.

Hamkorlikdagi o'qish tamoyillari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- guruhga bitta topshiriq;

- bitta rag'bat: guruh barcha ishtirokchilari hamkorlikdagi ish bahosi (umumiy natijaga erishish uchun barcha guruh a'zolari sarflaydigan kuchi baholanadi) va akademik natijalari yig'indisidan tashkil topgan bitta baho oladi, ya'ni guruh (komanda) muvaffaqiyati har bir ishtirokchining hissasiga bog'liq;

- har birining o‘z muvaffaqiyati va guruhning boshqa a‘zolari muvaffaqiyati uchun shaxsiy mas’uliyati;
- hamkorlikdagi faoliyat: guruhliy muzokara, hamkorlik, o‘zaro yordam berish kabi o‘zaro harakat usullari asosida tashkil topadi;
- muvaffaqiyatga erishishda teng imkoniyatlar: har bir o‘qiyotgan o‘z shaxsiy yutug‘ini takomillashtirish, shaxsiy imkoniyatlari, qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda o‘qishga berilgan bo‘lishi zarur, chunki u boshqalar bilan teng baholanadi.

Guruhda ishlash qoidalari:

Har kim o‘z hamkasblari nutqini xushmuomalalik bilan tinglashi zarur;
 Har kim faol, birgalikda ishlashi, berilgan topshiriqqa mas’uliyatli yondashishi zarur;
 Har kim yordamga muhtoj bo‘lganda uni so‘rashi zarur;
 Har kimdan yordam so‘ralsa, yordam qilishi zarur;
 Har kim guruh ishini natijalarini baholashda ishtirok etishi zarur.
 Boshqalarga yordam berib, o‘zimiz tushunamiz!
 Biz bitta kemadamiz: yoki birga suzib chiqamiz, yoki birga cho‘kib ketamiz!

Guruhda topshiriqni bajarish yo‘riqnomasi:

1. Guruh liderini saylang.
2. Topshiriq bilan tanishing va uni qanday qilib bajarishingizni muhokama qiling.
3. Topshiriqni bajaring.
4. Taqdimotga tayyorlaning.
5. Taqdimot o‘tkazing.
6. Guruh ishini baholang.

1-bosqich

Guruh ish joyini tayyorlash – stol va o‘rindiqlar shunday joylashtiriladiki, bunda ta’lim beruvchi auditoriyada erkin harakatlana olsun, har bir guruh a‘zosi bir joyda bo‘lishlari va bir-birlarini ko‘rishlari va eshitishlari kerak, zarur o‘quv qo‘llanmalar barchaga yetarli bo‘lishi kerak.

2-Asosiy bosqich

1. Ta’lim oluvchilarni guruhlariga taqsimlash – tanlangan kichik guruhlariga birlashtirish yo‘li asosida ta’lim oluvchilarni guruhlariga bo‘ladi.

2. O‘quv topshiriqlarini tarqatish – muammoli vaziyatni taklif qiladi, ta’lim oluvchilar bilan birgalikda uni echish yo‘li va tartibini muhokama qiladi, guruhlarda hamkorlikdagi faoliyatni taqdim etish shaklini ma’lum qiladi. Har biri va butun guruhning natijalarini baholash mezonlarini tushuntiradi.

3. O‘quv topshiriqlarni bajarish bo‘yicha yo‘riqnomani tushuntirish. Guruhlar bo‘yicha ishni bajarish uchun zarur materiallarni tarqatadi. Topshiriqni baajarishda qanday qo‘shimcha materiallaridan foydalanish mumkinligini tushuntiradi. Guruhlarda ishlash qoidalarini eslatadi.

Doskada guruhli ishni bajarish bo‘yicha yo‘riqnomani yozadi yoki tarqatadi.

4. Ta'lim oluvchilar bilan qaytar aloqani amalga oshirish Ta'lim oluvchilar bilan guruhli ishni bajarish bo'yicha yo'riqnomani muhokama qiladi;hammalari uni tushunganlariga ishonch hosil qiladi.

5. Guruhlarda o'quv topshiriqni bajarish jarayonini tashkil etish – o'quv topshiriqni bajarish bo'yicha ishni boshlanishi haqida e'lon qiladi; Guruh ishini nazorat qiladi. Guruh ishini rejalashtirish, vazifalarni guruh a'zolari o'rtasida taqsimlash,vazifani bajarish bo'yicha yakka tartibda ishlash, yakka tartibda topilgan yechimlarni muhokama qilish, guruh uchun umumiy yechimni ifodalash, guruh ishi natijalarini taqdimotini tayyorlash, aniq topshiriqni bajarish uchun zarur bo'lgan alohida bo'lib ishlashga, ko'nikmalarni shakllantirishga e'tiborini qaratadi. Ish borishini sharhlaydi, yutuqlarni baholaydi, ayrim aniq, va samimiy tanbeh qiladi.

6. Guruh ishi taqdimotini tashkil qilish – bajarilgan ish natijalari to'g'risida ma'lumot berish uchun guruh vakillarini tayinlaydi. Baholash mezonini va ko'rsatkichlarini eslatadi.

3-Nazorat –yakuniy bosqichi

Yakun yasash – natijalar tekshiruvini o'tkazadi: guruhning har bir ishtirokchisi bilan gaplashadi; Guruh ishini tahlil qiladi, topshiriq bajarilishining yakunini qiladi, erishilgan maqsad to'g'risida xulosalar chiqaradi.

Hamkorlikda o'qitishning samaradorligi

1. Axborotga tanqidiy yondashuv va o'z nuqtai nazarini dalillar bilan asoslashni shakllantiradi.

2. Ijodiy qobiliyatlar rivojlanadi.

3. Bir vaziyatda olingan bilimlar boshqa vaziyatda qo'llanishiga ko'maklashadi.

4. Dars mazmuniga ijobiy yondashuv shakllantiriladi.

5. Topshiriqlarni bajarish uchun ko'proq vaqt sarfini talab etadi.

Auditoriya mashg'ulotlarida kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish metodlari

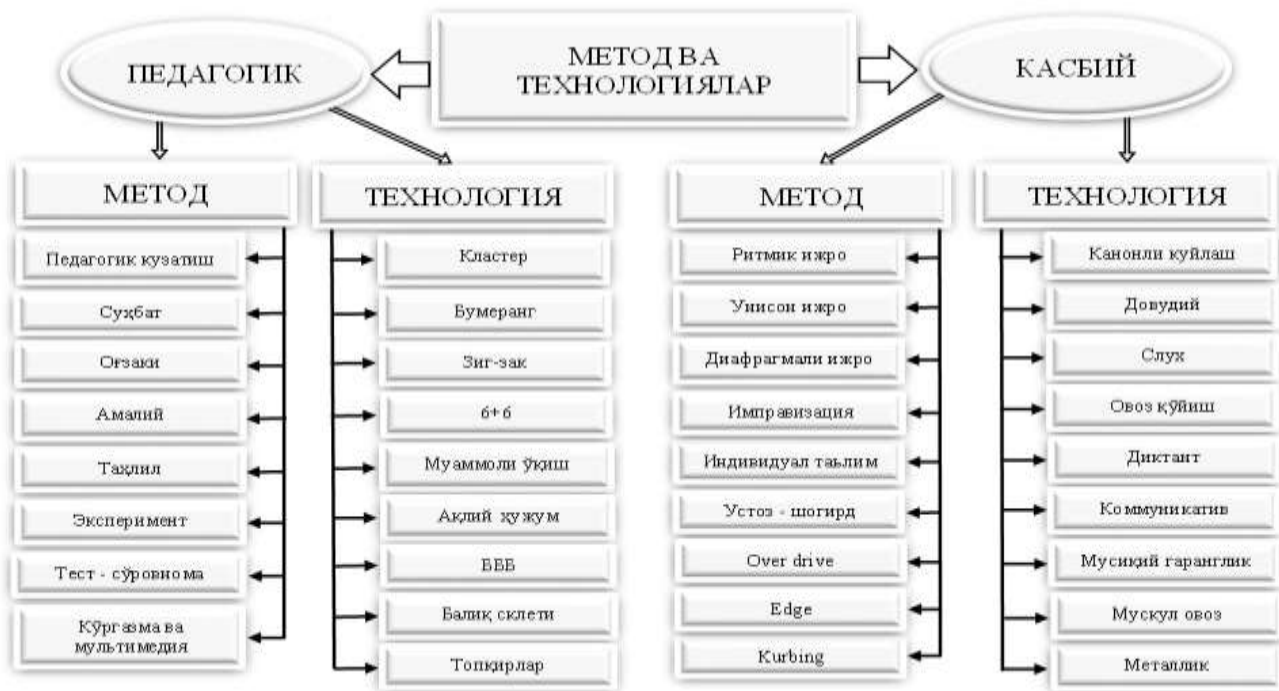
Bugungi ta'lim taraqqiyoti har bir sohada yangi kasbiy va pedagogik metodlarni yaratish orqali takomillashtirish lozimligini ko'rsatmoqda. Har bir xalqning musiqa ta'limi va tarbiyasi g'oyayaviy-siyosiy jihatdan shu xalqning ijtimoiy tuzimiga xizmat qiladi. Ayniqsa, bu borada musiqa ta'limi tizimida tayyorlanayotgan kadrlarning pedagogik va kasbiy tayyorgarligida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy davlatlarda nafaqat ta'lim, balki kadrlar tayyorlashda yagona o'quv reja va dasturga amal qilinmaydi. Bunda asosiy omil professor-o'qituvchining kasbiy, hayoti tajribasi bo'lib, u ta'lim oluvchilarning qiziqishi, bilim darajasida kelib chiqqan holda tashkil etiladi. Bu holatlar ta'lim va tarbiya jarayonida talabalarni musiqa orqali hayotga tayyorlash, kasbiga yo'naltirish, unga shaxsiy va ijodiy munosabat bo'lish kabi malakalarini rivojlantiradi. Musiqa pedagogikasi tarixida "Dalkroz usuli" (solfedjio, improvizatsiya, evritmika (badiiy gimnastika)), "Kodali usuli" (musiqa nazariyasi va musiqa notasi og'zaki shaklda kuylash), "Karl Orff usuli" (improvizatsiyani rag'batlantirish), "Suzuki usuli" (inson o'z ona tilini milliy musiqa orqali o'rganish) kabi metodlardan keng

foydalanilgan. Biroq, bu metodlar o'z davrida xalqlarning milliy xususiyatlariga xos bo'lgan. Mazkur xalqaro metodlarga tayanilgan holda holda o'zbek xalq qo'shiqlari vositasida bo'lajak musiqa o'qituvchilarini kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda milliy va mahallik xusiyatlardan kelib chiqan holda pedagogik va kasbiy metodlardan foydalanildi.

Pedagogik metodikada bo'lajak musiqa o'qituvchisidan talab etiladigan og'zaki, amaliy, taqqoslash, loyihalash, muammoli o'qitish kabi metodlarni o'z ichiga olsada, kasbiy yondashuvda individul ta'lim, ustoz-shogird, ijroda improvizatsiya, birgalikda kuylaymiz, kanonli kuylash, musiqiy uquvi bo'sh talabalar bilan ishlash metodi, ritmik ijro, unison ijro, diafragmali ijro, dovudiy ovoz ijrosi kabi metodlardan keng foydalaniladi. Pedagogikada – og'zaki metodlarning mohiyati shundan iboratki, mavzu talabalarga og'zaki tarzda tushuntiriladi, dars jarayoni suhbat, munozara, hikoya qilish, savol-javob shaklida amalga oshirilishi mumkin.

Mazkur tadqiqotni bajarishda pedagogik va kasbiy metod va texnologiyalardan foydalanildi:

Dars mashg'ulotlari jarayonida talabalar fanlardan mavzuga mos keluvchi

metodlarni o'zi tanlaydi. Samarali metodni tanlab, darsni mazmunli tashkil eta olish bo'lajak musiqa fani o'qituvchisining pedagogik mahoratiga bog'liq.

Qo'shiqlarni tez va sifatli o'zlashtirishlari bo'lajak musiqa fani o'qituvchisining qo'shiq o'rganish metodini to'g'ritanlashiga bog'liqdir. Tayyorgarlikning bunday darajasiga qarab bu metod har xil bo'lishi mumkin. Odatda qo'shiq o'rgatishning quyidagi bosqichlariga amal qilinadi:

a) mavzuga kirish suhbat – bu talabalarga qo'shiq o'rganishni boshlash oldidan o'tkaziladigan “kichik suhbat”. Ushbu kirish suhbatida o'rganiladigan qo'shiqning mazmunini oldindan bilib olishlari, suhbat mavzusiga o'z e'tiborini qaratishlari kerak. Bunday jarayonda talabalar: “Qo'shiqni tinglab, uning nima mazmuni tushunishlari”, “Qo'shiq nima haqida ekanligini bilishlari”, “Qo'shiq

asosiy nima kuylanayapti” yoki “Qo‘shiqni tinglab va uning necha kupletdan iborat ekanligini aniqlash” kabi savol hamda topshiriqlarga javob olishni puxta o‘ylab ko‘rmoq kerak.

b) bakalavriat talabalarini qo‘shiq bilan tanishtirish – bo‘ljak musiqa fani o‘qituvchisi o‘zbek xalq qo‘shiqlaridan namunalar o‘rgatish asosiy faoliyat turlaridan biri bo‘lib, asar bilan birinchi marta tanishgandayoq asar ularda yorqin taassurot qoldirishi lozim. Qo‘shiqulargayoqibqolsa, ular bu qo‘shiqqa qiziqib qoladilar va unio son o‘rganadilar. Musiqa o‘qituvchisi qo‘shiqni kuylayotganda o‘zini auditoriyada emas, balki tomosha zalida qo‘shiq kuylayotgan artistdek his qilib, buishga jiddiy yondashishi zarur. Bunda bo‘ljak o‘qituvchisi va o‘quvchilar har qanday soxtalikni darrov sezish va uni to‘g‘rilash imkoniyati paydo bo‘ladi.

v) tinglangan qo‘shiq haqida suhbat - bo‘ljak musiqa fani o‘qituvchisi ikkinchi “suhbat”ni qo‘shiqni tinglaganlaridan so‘ng o‘tkazadi. Bu suhbatda qo‘shiq to‘liq tahlil ʻilinib, uning tuzilishidagi o‘ziga xos tomonlari talabalarning nazariy bilimlari doirasida tushuntiriladi.

g) qo‘shiqning ohangini o‘rganish – bo‘ljak musiqa fani o‘qituvchisi avvalo qo‘shiq matnini to‘liq ifodali o‘qishi va o‘zlariga notanish bo‘lgan qo‘shiq ohangini ma’nosini tushunadi. Qo‘shiq kuyini o‘rganayotganda diqqat bilan eshitib turishlari talab etiladi va shu asosda o‘rganiladi. Mislol tariqasida quyida erkin o‘lchovda ijro etilgan o‘zbek xalq qo‘shig‘ini keltirib o‘tamiz:

Mazkur qo‘shiq erkin o‘lchovda kuylangan. Nota yozuvidan ko‘rinib turibdi-ki, asar kvarta-kvinta oralig‘ida ijro etilgan bo‘lib, kuylanishi yengil birinchi oktava Iya tovushidan boshlanib, ikkinchi oktava do tovushiga ko‘tariladi, demak tosh otilayapti (birinchi oktava Iya) va u balandga ko‘tarildi (birinchi oktava do) tom ustidan aylanib o‘tdi, baland cho‘qqisiga ko‘tarilib, pastga tushib, piyolaga urildi (birinchi oktava re).

Tom – us – ti – dan tosh ot – di – mo= 8

Pi – yo– la – ni o‘x – shat – dim= 7

Bunda go‘yo balandroq tovushda (Iya) tom ustidan toshni otayotgan holat, ya’ni, tosh balandga tom ustidan aylanib, oshib, birnchi oktava lyadan re tushdi. Har qanday kuch bilan otilgan tosh o‘zining kulminatsion cho‘qqisiga chiqqandan so‘ng, o‘z kuchini yo‘qotadi va og‘irligi barobaridagi tezlik bilan pastga qarab tushadi. Qo‘shiqdagi ohang xuddi toshni kuch bilan teppaga chiqishi va o‘zi og‘irligidagi tezlik bilan pastga “quyilishi”, oxirgi to‘xtam joyida piyolaga urilishi aks etgan.

d) qo‘shiqning ohang ijrosi ustida ishlash – qo‘shiqning badiiy ijrosini yaxshilash ishi qo‘shiqni o‘rgatish vaqtidan boshlanadi. Ohang hosil qilish, nafas olish va chiqarish, yaxshi ansambl, aniq talaffuz qo‘shiqni badiiy ijro etish unsurlaridandir.

Qo‘shiqni musiqa o‘qituvchisining o‘zi ijro qilib eshitishi o‘zida yaxshi taassurot qoldiradi. O‘qituvchi o‘z ovozi bilan har qanday xalq qo‘shig‘ini iliq his–tuyg‘u bilan ijro etishi shart. Xalq qo‘shiqlarida matnni to‘g‘ri talaffuz qilish–ma’noli kuylashning garovidir. So‘zlari aniq, ravon aytish har bir qo‘shiqni ijro qilishdagi asosiy talab bo‘lib, matnni to‘g‘ri talaffuz qilish qo‘shiqning badiiy obrazini ochib berishda muhim o‘rin tutadi.

Xalq musiqasi ijodini o'rganishni xalq qo'shiqlaridan boshlash maqsadga muvofiqdir.

a) Dastlab bakalavriat talabalari kichik hajmdagi xalq kuylarini, milliy cholg'u sozlari va aholining ijtimoiy turmush tarzi bilan bog'liq bo'lgan xalq qo'shiqlarini o'rgatishdan boshlash kerak.

b) O'zbek xalq kuylarini idrok etish ko'nikmalarini shakllantirish uchun milliy cholg'u sozida jonli ijro, cholg'u sozlarining rasmi, ijrochilarning rasmi, kuy mazmuniga mos ko'rgazmali rasmlar va asar mazmuniga mos materiallar bo'lishi lozim.

v) Bo'lajak musiqa o'qituvchilari kuyni to'g'ri idrok etishi uchun asar haqida qisqa, mazmunli, lo'nda hikoya qilish, so'ngra o'qituvchi ular bilan birgalikda uni tahlil qilish lozim.

g) Asarning mazmuniga mos musiqiy ritmik harakatlarni xis etish, uni amalda bajarish, qo'shiqning badiiy, g'oyaviy-tarbiyaviy jihatlarini tushunish, pedagogik nuqtai nazardan o'zaro munozarali suhbat metodlarini qo'llash, asarga nisbatan ijodiy munosabatni o'stirish lozim. Shuni ham alohida ta'kidlash kerakki, bo'lajak musiqa fani o'qituvchisi o'zining ish faoliyatini rejalashtirayotganda har bir musiqiy materiallarni tarbiyaviy – axloqiy, ma'naviy maqsadlarini aniq belgilash muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek xalq musiqa ijodidagi mavjud kuy – qo'shiqlar talabalarda nafosatli zavq-shavq uyg'otish bilan bir qatorda, ularni axloqiy tarbiyasiga va insoniy fazilatlarini yanada chuqurroq his etishni o'rgatadi. Qolaversa, milliy ohang va milliy musiqiy kolorit ranglar asosida tarbiyalanadi.

Auditoriyadan tashqari faoliyatda o'rganish uchun tanlab olingan asarlar talabalarni xalq qo'shiqchiligi ijodiyoti, musiqiy folklor yo'nalishida mustaqil bilim olishga bo'lgan talab va istaklariga mos kelishi aniqlandi. Bu pedagogik sharoit o'z mazmunida talaba-yoshlarni musiqiy iqtidor va qobiliyatlarini yuzaga chiqarish uchun izchil va maqsadli mashg'ulotlar olib borishni nazarda tutdi. Shuningdek, bo'lajak musiqa fani o'qituvchilarni auditoriya yoki auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarga imkon qadar keng va yakka tartibda, ansambl bo'lib va ommaviy holda jalb qilinishi ularning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qildi.

Musiqa ta'limi yo'nalishi o'quv rejasida "O'zbek xalq musiqa ijodi" fani dars mashg'ulotlarida ijro etiladigan asarlar tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lmog'i kerak. Talabalar yoshiga mos tinglanadigan yoki kuylanadigan asar, ularning ichki dunyosiga yaqin bo'lishi, axloqiy odobiga ta'sir etishi kerak. Quvnoq va qayg'uli musiqali ham, tantanavor ko'tarinki ruh, hamda hajviy musiqalarni ham diqqat–e'tibor bilan tinglashlari lozim. Har o'quv yilida tinglanadigan va kuylanadigan musiqiy asarlar, shakl va mazmun jihatdan murakkablashib boradi. Hozirgi musiqa madaniyatini xilma–xil shakllari va axborot vositalari, tarqatma materiallar va noa'naviy uslubdagi darslar, ko'rgazmali qurollar, audio-video, internet tarmoq vositalari va boshqa texnik vositalar bilan qurollangan bo'lishi lozim.

Talabalar xonandalik janrlari uchun xususiyatlari bo'yicha o'z bilim, ko'nikma, mahorat va malakaviy kompetensiyalarini egallab olganliklari sababli ularga avvalo musiqa san'atining asosiy xususiyatlari, ichki va tashqi

qonuniyatlari, ijrochilik uslublari, shuningdek, eng oddiy va ommaviy xususiyatlari haqida tushuncha berib, xalq musiqasi bilan bastakorlar tomonidan yaratilgan kasbiy (professional) musiqaning farqini, xalq musiqa janri badiiy folklor asarlari singari uzoq taraqqiyot tarixiga ega ekanini, sodda ravon, yorqin ohangda, mungli va xush chaqchaq dilrabo usullarda jaranglashini tushunadi. Shular bilan bir qatorda talabalar bilan atoqli xalq hofizlari bilan, uchrashuv, badiiy va ijodiy kechalar o'tkazish o'zbek xalq musiqa ijodi namunalarini o'zlashtirishda zamin yaratadi. Demak, musiqa darslarini turli metod va pedagogik texnologiyalar asosida bakalavriat talabalarining idrokli, muhokama kuchli xos ravishda olib borish kerak. Aynanana shu jihatlari ularni o'zbek xalq qo'shiqlari bilan batafsil tanishtirish imkonini yaratadi. Ya'ni, har bir mavzu va uni qamrab olgan musiqiy asarlarning bari o'zbek xalq musiqa ijodiga tegishli, ya'ni xalq aytim va cholg'ulari, bayram va marosim qo'shiqlari, mavsumiy qo'shiqlardan tarkib topgan. Masalan, xalq qo'shiqlaridan biri hisoblangan "Yomg'ir – yog'aloq" qo'shig'i o'rganish. Qo'shiq haqida qisqacha ma'lumotni o'zlashtirish, amaliy metod orqali ko'rsatiladi, ya'ni musiqasi eshittirilib, talabalar tomonidan ijro etiladi.

Xonandalik asarni ansabl bo'lib kuylashda shubhasiz quyidagi metod va usullardan foydalanish katta ahamiyatga ega. Mislol tariqasida "Zanjir" metodidan foydalangan holda talabalarining uchta guruhga ajratib ijro etish. Bunda, qo'shiq boshlanishini 1-guruh, naqoratini 2-guruh, keyingi bandini 3-guruh va so'nggi naqoratini barcha guruh ijro etish tarzida ketma-ketlikda, zanjir ko'rinishida amalga oshir talabalar bir-birlaridagi ijro eshitib, uning ovoz imkoniyatlarini, tonga tushishini, metro-ritmikasiga ahamiyat beradi. Qo'shiq ijrosida musiqiy ritmik harakatlarni ham uyg'unlashtirish mumkin.

Bo'lajak musiqa fani o'qituvchisi qo'shiq so'zlari va ohangiga mos harakatlarni ko'rsatib, tinglash, kuylash va ritmik harakatlarni birgalikda uyg'unlashtirib, kasbiy kompetensiyasini takomillashtirib boradi. Eng muhimi, ularni musiqa san'ati dunyosiga olib kirish, o'zbek xalq musiqa ijodini janrlariga juda boyligi, mazmunli, ma'noli ekanligi, musiqadan zavq olish bilan birga yosh avlodni aynan xalq qo'shiqlari vositasida axloqiy va estetik jihatdan tarbiyalab borish talab etiladi. Qo'shimcha tarzda agar ushbu jarayonni teatrlashtirilgan holda tashkil etsa, qo'shiqning she'riy va kuy-ohang mazmuni ular ongi va shuuriga tez singadi. Bu ko'zlangan maqsadga erishishda yana bir improvezatsiyali metod bo'lib xizmat qiladi.

Amaliy metod orqali o'qituvchi uni, musiqiy cholg'u asbobi jo'rligida ijro etib beradi yoki audio-video, kompyuter texnikasi vositasi orqali eshittiradi, asar xususida fikrlar almashiladi, birgalikda ijro ustida ishlanadi. O'qituvchining qo'shiqni nechog'li aniq, ravshan, ta'sirli ijro etsa, bu qo'shiq bo'lajak musiqa o'qituvchilariga shunchalik tushunarli bo'lib qoladi, qo'shiqni o'rganish ularga oson bo'lib ko'rinadi. Ular qo'shiqni kuchli taasurol bilan tinglashadi va qo'shiq matni va ohangini xotirasida saqlaydi [39; 43; 46; 47; 50; 182; 222]. Shunday qilib, talabalarni jim o'tirib, zo'r diqqat bilan qo'shiq tinglashga odatlanib borish kerak. Bo'lajak musiqa o'qituvchisi qo'shiqni boshidan oxirigacha ham, qisman ham ijro etadi. Agar qo'shiq tabiat manzaralarini aks ettirsa, yil fasllarini ifodalasa, unda

qandaydir umumiy mazmun va kayfiyat bayon qilinadigan bo'lsa, qo'shiqning bir bandini ijro etishni o'zi kifoya qiladi, boshqa bandlarini esa qo'yilmasdan o'qib beriladi xolos. Ammo ayrim qahramonlarga, tarixiy voqealarga oid qo'shiqlarda bo'lganidek, qo'shiq rivojining umumiy yo'li yaqqol ma'lum bo'lsa, talabalarda yaxlit badiiy obraz taasurotini hosil qilish uchun qo'shiqni to'liq ijro etish afzalroq bo'ladi.

Ko'rgazmali metodlar orqali, ushbu o'zbek xalq yallasining folklor ansambllar tomonidan bayram-tantanalarda, festivallarda ijro etgan videoroliklarini namoyish etadi. Qo'shiq kuylash – murakkab psixologik, fiziologik jarayon bo'lib, bakalavriat talabalarining faolligini, musiqiy qobiliyatini, eshitish, idrok etish, xis etish kabi bir qator xususiyatlarini, dunyoqarashini, o'z Vatanini sevishi, tafakkur olamini kengaytirishga turtki beruvchi eng qulay muhitdir. Donishmandlar “Musika tilsiz falsafa” deb bejizga aytmaganlar. Inson qo'shiq bilan, musiqa bilan tirik kuy qo'shiqlar hayotning mazmunini, atrofdagi go'zallikni tasavvur etish qiyin. U inson ruhiyatiga kuchli ta'sir etish imkoniyatiga ega bo'lib, insonlarni ichki dunyosini aks ettirish bilan birga ularga bir-birlarini tushunishga yordam beradi. Bir maqsadga da'vat etadi. Ilg'or g'oyalarni, tarixiy mavzularni hamda zamonaviy obrazlarni tarannum etadigan musiqa talabalarda vatanparvarlik fidoyiligi hamda e'tiqodini tarbiyalash uchun boy manba bo'lib hisoblanadi.

Qo'shiq haqida suhbat metodi asosida qo'shiq repertuarini tanlashda avvalam bor dasturda bo'lishni ta'minlash, shuningdek, talaba-yoshlarga ko'proq quvnoq, sho'x xarakterdagi qo'shiqlar yoqishini, ularni yoshini ham xisobga olish lozim. Qo'shiqning badiiy ahamiyatini aniqlash maqsadida o'qituvchi talabalarga qo'shiqning xarakteri, ifodaviyligi, dinamikasi va boshqalar haqida so'zlab berish ham mazkur asarni o'rganishda ancha yengilliklarni tug'diradi. Bu kursdagi yoshlarga ko'proq quvnoq, sho'x xarakterdagi qo'shiqlar bilan bir qatorda o'zida falsafiy g'oyalarni mujassam etgan asarlarni ham o'rgatish kerak bo'ladi. Musiqa asarining qay darajada murakkabligiga qarab, bo'lajak o'qituvchi uning so'zlarini alohida-alohida o'rgatishi tavsiya etiladi. Ayrim mutaxassislar musiqa asarini so'zini yozdirib, keyin kuy-ohangiga qo'shib o'rgatadi. Bu tajriba ham ancha o'zini oqlagan, tajriba-sinovdan o'tgan jarayondir. Biroq, yuqorida ta'kildanganidek, ha deb so'zlarga e'tibor bermay, uni iloji boricha kuy-ohang bilan hamohanglikda, qo'shiqni jumlalarga bo'lib o'rgatish yaxshi natija beradi. Jumladan, ijro jarayonida jumjalarning o'rtasida nafas olish mumkin emasligini tushunadi. Xuddi shu jarayonda bo'lajak o'qituvchilar musiqa savodiga murojaat qiladi. Xonandalik asarini o'rganish jarayonining boshidan to oxirigacha ijroni ifodaviyligiga ahamiyat berildi. Ko'pchilik mutaxassislarning fikriga ko'ra, talabalar qo'shiqning so'zlari bilan kuyini to'liq o'zlashtirib bo'lganlaridan so'ngina ifodaviylikka erishadi. Bu holda talabalar o'z diqqatlarini so'zlarni va ohangni qanday kuylashga emas, balki qo'shiqning mazmunini ochib berishga qaratildi. Ifodali kuylash asar kompozitori va shoiri, uning yaralish tarixi hamda tarbiyaviy ahamiyati haqidagi kirish so'zi ham ta'minlab beradi.

Musiqiy-nazariy faoliyati esa nazariy bilimlarni birlashtiruvchi faoliyat sifatida o'ta muhimligini kuzatildi. Darsdan qaysi faoliyat mashg'uloti (tinglash, ijro etish, musiqiy harakatlar) bo'lmasin, berilgan mavzudagi asar o'rganildi va

uning xususiyatlari (janri, shakli, tuzilishi, ijrochiligi) haqida yangi tushunchalar hosil bo'ldi. Shu bois, musiqa nazariyasidagi faqatgina nota yozuvlarini o'rganishdan iborat bo'lmay, balki talabalarning umummusiqiy bilim saviyasini tarkib toptiruvchi umumiy bilim tushunchalarini majmuasini (ijrochiligi, xalq va bastakorlik musiqasi, ularning farqlari, milliy musiqaning mahalliy uslublari, klassik musiqa, nota savodi) tashkil etdi. Musiqa savodida musiqiy atamalar, an'analar, templar (sur'at), intervallar, alteratsiya belgilari, dinamik belgilar, musiqaning ifoda tili, oddiy musiqa shakllari va musiqa janrlari, major va minor ladlari haqida tushuncha berildi.

Ijroda improvizatsiya metodi vositasida ikki ovozli qo'shiqlarni sof ohangda kuylash major uch tovushligidan minor uch tovushligiga mustaqil kuylab o'tish, kuylashda forte va piano dinamik belgilarini bajarish, o'zi va o'rtoqlari ijro etgan qo'shiqlarning ijrochilik saviyasi va badiiy sifatini baholay bilish, to'rtta lokal mintaqada mavjud musiqiy mahalliy uslublarni bir-biridan farqlay bilish, baxshilar ijrolarini cholg'u jo'rlari (do'mbira, dutor, tambur, tor) va ovoz ishlatish (bo'g'iq va ochiq) uslublarga ko'ra ajrata bilish, mashhur xalq qo'shiq-kuylari, kasbiy musiqa janrlariga doir ashula, katta ashula, doston ashulalarning ijro usullarini tinglab ajara olish kabi qator bilimlar bilan qurollanadilar. Mashhur qo'shiq va ashulalar, yor-yorlar, lapar va yallalarning mahalliy uslub variant va invariantlikni ajratish, o'zbek klassik musiqasida mahalliy uslublarning mujassamligini anglash, vokal xor mashqlarini kuylashda berilgan intervallarni aniqlash, xonandalik va cholg'u ijodkorligini bajarishdan iborat bo'ladi.

III. NAZARIY MATERIALLAR

1-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING DOLZARB MUAMMOLARI VA ZAMONAVIY YUTUQLARI NAZARIY ASOSLARI

Reja

1. Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari.
2. Fanining umumiy va xususiy tushunchalari, nazariy asoslari, g'oyalari, gipotezalari, qonuniyatlari va tamoyillari.

Tayanch tushunchalar: g'oya, nazariya, taraqqiyot tendensiyalari, tamoyil, konsepsiya, qonuniyatlar, taraqqiyot, tarix, musiqiy taraqqiyot.

1. Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy, ijtimoiy siyosiy va ma'naviy hayotdagi o'zgarishlar, yangilanishlar o'zining ko'lami va ahamiyati bilan muhim voqea sifatida tarixda muhirlanib qolmoqda. Ayniqsa, Respublikamizni mustaqil hayot kechirishi, tenglar ichra tengligi, o'zining kelajagini qurishda ildam qadam tashlab borayotganligi bugungi globallashuv jarayonida o'zining mustaqil rivojlanish yo'lidan sobit qadam tashlab, butun dunyo hamjamiyati tomonidan e'tirof etilmoqda. Mamlakatimizning 130 yil mustabid tuzum iskanjasidagi hayotidan so'ng ozod davlat sifatidagi ilk faoliyatida kadrlar tayyorlash masalasiga asosiy e'tiborini qaratdi. 1992 yilda mustaqil davlat sifatida "Ta'lim to'g'risida"gi birinchi Qonun qabul qilindi¹. Mazkur qonun O'zbekistonda ilgari erishilgan yutuqlarni saqlab qolish barobarida, eski tizimdan yangisiga o'tishda ko'priq vazifasini o'tagan bo'lsa, 1997 yilda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi to'g'risida"gi Qonunlarni amalga kiritilishi MDH Respublikalari orasida birinchilardan bo'lib, ta'lim tizimi va uning mazmun - mohiyatini bozor munosabatlari sharoitidan kelib chiqqan holda mutloqo yangicha dunyoqarash va talabni, qolaversa, yangi bosqichni boshlab berdi. 2020 yil 23 sentyabrda 3-bor O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni qabul qilindi. Mazkur qonun g'oyaviy mavkuraviy jihatdan milliy tajribaning tahlili va ta'lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirilganligi bilan juda qadrlidir. Musiqa ta'limining g'oyalari, nazariyalari, qonuniyatlari va tamoyillari va zamonaviy konsepsiyalari O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlardan asosiy maqsad, yurtimizda sog'lom va barkamol, bilimli, yuksak ma'naviy-ahloqiy fazilatlariga ega bo'lgan avlodni shakllantirishdan iborat. Aynan ana shu maqsadga erishish uchun mamlakatimizning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov rahbarligida

¹ Каримов И.А. Баркамол авлод орзуси. Тошкент. 2009. 128-129 б.

yangi davrda yashaydigan, yangicha fikrlaydigan, yangi ishlab chiqarish, ijtimoiy sharoitlarda faoliyat ko'rsatadigan, zamonaviy kasbiy mahoratga ega bo'lgan mutaxassis kadrlar tayyorlashning "O'zbek modeli" hayotga tadbiiq etildi.

Respublikamizda inson huquqlari va erkinliklariga rioya etilishini, jamiyatning ma'naviy yangilanishini, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishni, jahon hamjamiyatiga qo'shilishni ta'minlaydigan demokratik huquqiy davlat va ochiq fuqarolik jamiyat qurilmoqda. Inson, uning har tomonlama uyg'un kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlarini va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o'zgartirish respublikada amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchidir. Xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O'zbekiston taraqqiyotining muhim sharti etib belgilangan²ligi fikrimiz dalilidir.

Bugungi kunda mamlakatimiz barcha sohalarda keng islohotlar maydoniga aylanib bormoqda. Mazkur islohatlar zaminida zamon va taraqqiyot talabiga to'la javob beradigan malakali kadrlar va ularni tayyorlash masalasi turibdi. Bu o'rinda oliy ta'limi tizimining o'rni va ahamiyati juda kattadir. Respublikamiz oliy ta'lim tizimida 2012 yildan 6 ta bilim sohasi bo'yicha kadrlar tayyorlashning keng yo'lga qo'yilishi bugungi kadrlarga bo'lgan ehtiyojdan kelib chiqqan holda kadrlar tayyorlash tizimini sifat va samaradorligini ta'minlashda poydevor zamin yaratdi.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida o'quv-uslubiy faoliyatni tashkil etish va ularni samaradorligini oshirish masalasi eng dolzarb masalalardan biri xisoblanadi. O'quv va uslubiy faoliyatni tashkil etish va bu faoliyatni samarali olib borish ishlarini yanada takomillashtirish ushbu mavzuning dolzarbligidan dalolat beradi. Musiqa ta'limining g'oyalari, nazariyalari, qonuniyatlari va tamoyillari va zamonaviy konsepsiyalari inson ruhiy olami, nozik his – to'yg'ulari, ichki kechinmalari uning ijtimoiy faoliyatini boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Yuksak ruhiy ko'tarinkilik, ajib his-tuyg'ular ichki kechinmalarini mutanosiblashtirishda jozibali musiqaning sehri ta'siri beqiyos ulkandir.

Ajdodlarimiz asrlar davomida musiqaning qudratiga tahsinlar o'qiganlar, o'z munosabatlarida, mehnat faoliyatlarida, hayotda undan bahramand bo'lganlar. Ezgu niyatlarini amalga oshirganlar.

Endilikda musiqaning jozibali, husnkor ko'lami, uning mavqei yanada kengaydi, jamiyatda tutgan o'rni mustahkamlandi. Musiqa mamlakatimizda katta tarbiyaviy imkoniyatlarga ega bo'lgan mustaqil sohadir. O'quv tarbiya jarayonida musiqqa yosh avlodga ahloqiy-estetik tarbiya berishning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi, ta'lim jarayonining bir qadar jadallashuvi samaradorligi unga bog'liq.

Musiqaviy jihatdan savodxonlikka ega bo'lishning aniq maqsad hamda vazifalari mavjud. Bu maqsad va vazifalarni amalga oshirishda mavjud ilmiy va

² Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 11-12-сон, 295-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007 й., 15-сон, 150-модда.

uslubiy yondashuv muayyan yo'nalishni belgilaydi. Musiqani o'zlashtirish, tinglash, ijro etish va undan hayotda manfaatdor bo'lish insoniy madaniylik bilan uyg'unlashib ketadi.

Xalqimiz yaratgan durdonalarning biri hisoblangan musiqa har sohada, chunonchi, ta'lim – tarbiyada, mehnatda va ijtimoiy munosabatda ma'lum darajada o'z ifodasini topadi. Murg'ak go'dakdan tortib to nuroniy qariyalargacha, san'at ne'matlaridan bahramand bo'ladi, ertangi kunning yanada porloq bo'lishi uchun kurashadi.

Shunday ekan, musiqa ongli faoliyat, samarali mehnat, samimiy munosabat hamda mo'tadil kayfiyat garovi bo'la oladi. Musiqa kundalik hayotimizga qanchalik singib borsa, hayotimiz shunchalik zavqli va mazmunli o'tadi.

Mustaqillik yillarida an'anaviy qo'shiqlar va uning tarixi, ildizini o'rganar ekanmiz eng avvalo “an'ana”, an'anaviylik”, “qo'shiq”, “ashula”, “katta ashula” “an'anaviy qo'shiq” tushunchalariga izoh berib o'tishni joiz.

An'ana tushunchasi “O'zbek tilining izohli lug'atida”³ “nasldan naslga o'tuvchi qoida”, ya'ni, hayotda qaror topgan va topayotgan urf-odat, udum va boshqa amallarni an'ana tarzda takrorlanib kelishi deb e'tirof etiladi. An'anaviylik esa o'z-o'zidan ushbu jarayonni doimiy ravishda, yillar mobaynida o'ziga xos shaklda takrorlanib kelishi demakdir. Shu nuqtai nazardan biz tadqiq etayotgan an'anaviy qo'shiqlar ham hayotda, kundalik turmush tarzimizda qaror topgan va topayotgan urf-odat, udum va boshqa amallarni avloddan-avlodga yillar mobaynida o'tib klishi va bu jarayonni doimiy ravishda takrorlanishidir. Yana ham oydiroq aytadigan bo'lsak, an'ana – avloddan-avlodga o'tib boradigan, odamlar va keng jamoatchilik tomonidan e'tirof etilib, doimiy o'tkaziladigan ijtimoiy axloq munosabatlarning umumlashgan norma va prinsiplaridir. Shu o'rinda qo'shiq⁴ tushunchasi keng qo'llanilgan. Adabiyotlarda ko'rsatilishicha, qo'shiq atamasi “shlok”, “takshut”, “ir” (yir), “kug” kabi nomlar bilan qadimdan atalib kelgan. Dastlab, Mahmud Koshg'ariyning asarlarida “qoshug'” - qo'shiq, qasida, she'r tarzida atalib, so'zning ma'nosini sharhlashdagi to'rtlik ma'nosida ishlatiladi. An'anaviy qo'shiqlar haqida gap ketganda bu iboraga mutaxassislar fikriga tayanib xulosa chiqarish lozim bo'ladi. Atoqli musiqashunos olim R.Yunusov qo'shiq haqida ta'rif berib, musiqiy atama, iboralardan foydalanish amaliyotida tegishli nuqsonlar borligi haqida fikr bildirib shunday deydi – “kundalik muomilada tez-tez uchraydigan “qo'shiq” bilan “ashula”ni farqlamaslik, farqlay olmaslik ko'zga yaqqol tashlanadi⁵. Darhaqiqat ushbu fikrlar ayni haqiqat. Qo'shiq atamasi haqida ma'lumot berib o'tdik. Ashula bu bir oz qo'shiqqa nisbatan murakkab janr. Qo'shiqni kundalik hayotimizdagi turli toifadagi odamlar ijro etishlari mumkin. Biroq, ashula ijrochisi ma'lum tayyorgarlikdan o'tgan bo'lishi yoki ustoz saboqlarini olgan bo'lishi lozim.

Tadqiqotimizning o'ziga xos o'rganishili lozim bo'lgan jihati sifatida shuni ham a'lohida ta'kidlab o'tishni joiz deb topdik. Jumladan, bugungi kunda ijtimoiy

3

4

hayotimizda ko‘p uchraydigan “an’anaviy xonandalik”, “an’anaviy qo‘shiq”, “an’anaviy ashulachilik”, “an’anaviy mumtoz musiqa” iboralariga oydinlik kiritib, tadqiqot davomida qo‘llashimiz uchun oson bo‘ladigan atamani tavsif etsak. Ya’ni, aslida qanday yuritishimiz lozimligi xususida ham tadqiqot doirasida o‘z firkmulohazalarni bayon etamiz.

Yuqorida “qo‘shiq”, “ashula” iboralarga mutaxassislar tomonidan keltirib o‘tilgan ta’riflarni bayon etdik. Qo‘shiq janrini hech qanday musiqiy tayyorgarligi bo‘lmagan, oddiy kasb egasi bo‘lgan, musiqa va san’atga qiziqishi bo‘lgan fuqarolar ixtiyoriy ravishda ijro eta oladi. Chunki, qo‘shiq ijro qilish uchun maxsus tayyorgarlik shart emas. Ma’lum ritmga tayanilgan holda kichik diapazonda kuylash mumkin. Biroq, yuqorida ta’kidlanganidek, ashula janrini ijro etish uchun ma’lum ko‘nikma va malaka talab etiladi. Ashula janridagi asarlarning juda ko‘pchiligi asosan aruz vazndagi she’riy misralardan tashkil topadi va albatta ashulani avj pardalarda kuylash shart bo‘ladi. Bu o‘rinda musiqashunos olim R.Yunusovning fikrlariga tayanamiz: - “o‘zbek an’anaviy musiqasiga xos ichki qonuniyatlarning eng muhim qirralaridan biri – avj masalasidir. Uni ilmiy jihatdan to‘g‘ri idrok etib olish ko‘p chalkashliklarni oldini oladi⁶. Avj atamasi xususida atoqli olim I.Akbarov o‘zining “Muzika lug‘ati” kitobida shunday ta’rif beradi⁷. Avj arabcha bo‘lib “cho‘qqi, musiqa bayoni va rivojida eng yuqori nuqta” degan ma’noni anglatadi deb ta’rif beradi. Bu o‘rinda yana musiqashunos olim R.Yunusovning avj atamasi xususidagi fikrlariga qaytamiz. O‘zbek milliy musiqachilar iste’molida bu avj so‘zini asosan uch toifaga bo‘lib, izohlaydi. Birinchidan, avj – har qanday musiqa asarning eng baland, cho‘qqi pardasining lo‘nda ifodasi. Bunday keng ma’noli avj atamasidan xonandalik san’atida cheklanmagan miqyosda foydalanishni aytadi. Ikkinchidan, o‘zbek an’anaviy musiqasida rivojlangan shaklning yuqori pardalaridagi maxsus tuzilma tushunilishini hamda hajmada katta, baland pardalarda bayon etiluvchi kuy tuzilmalari asosan bastakorlik ijodiyotining mahsuli ashala, katta ashula, suvora, maqom janrlarga xolsligi va uchinchidan, bir juft kuy avj so‘zini qo‘shilganligi holda yuritilishini, bunga misol tariqasida “Zebo pari avj”, “Turk avji” kabi asarlarni keltirib o‘tadi⁸. Demak, ashulada avj pardalar asosiy rol o‘ynaydi. Ushbu tafsilotlarni e’tiborga olgan holda aytish joizki tadqiqotimiz mavzusi hisoblangan an’anaviy xonandalik masalasini bayon etishda faqat ashula, katta ashula ijrochilarini o‘rganish masalasi yotadi. Shu o‘rinda atoqli musiqashunos olimlar F.Karamotli⁹ va O.Ibrohimov¹⁰ tadqiqotlarida o‘zbek musiqa merosini ikki qatlamga ajratgan holda tasnif etadilar va aynan, ikkinchi qism musiqa an’analariga an’anaviy xonandalik aytilmalarini ashula, katta ashula deb kiritadilar.

Bastakor so‘zi tojikcha (“basta” - bog‘langan, “kor” - ish, ishlovchi

⁶ Юнусов Р. Анъанавий ўзбек музыка асослари”. Маърузалар матни. Тошкент. 2000 й., 7 б.

⁷ Акбаров И. Музыка луғати. Тошкент. 1987 й., 5 б.)

⁸ Юнусов Р. Анъанавий ўзбек музыка асослари”. Маърузалар матни. Тошкент. 2000 й., 8 б.

⁹ Кароматов Ф. Ўзбек халқи музыка мероси (Йигирманчи асрда)1 том. 1-китоб. Қўшиқ. Тошкент, 1978.

¹⁰ Иброхимов О. Ўзбек халқ музыка ижоди (методик тавсияновма). Тошкент. 1994 йил. 1-қисм.

ma'nolarida) kuyni tashkil etadigan unsurlarni bir-biriga bog'lovchi – demakdir; hozirda “kompozitor” (kompozitsiya etuvchi, kuy yaratuvchi) ma'nosida ishlatiladi.

San'at haqida tushuncha. San'at – ijtimoiy ong shakli, insoniyatning ma'naviy boyligi. Ko'p qirrali va olamni badiiy-estetik anglashning o'ziga xos vositasi. Yaratuvchilik, anglash va baholash xususiyatlari. Estetik ahamiyatga ega badiiy ijod. Hodisalar, xarakterlarni obrazli anglash. Obraz – san'atning asosiy ifoda vositasi. Ijodiy saralash. Tipiklashtirish. Umumlashtirish. Bular asosida ijodiy g'oyani, his-tuyg'ularni ifodalash.

San'at mutaxassisligi. Badiiy anglash ob'ekti sifatida. Inson – shaxsiy va ijtimoiy manfaatlari birligi sifatida. Kishilar, inson va tabiat, inson va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar. Ham inson, ham voqelikni badiiy-estetik baholash.

San'atning yaxlitligi va ko'p qirraligi. Kompozitsiya va shakl. Mazmun va mohiyat mushtarakligi.

San'at funksiyalari. Asosiy funksiyalar. Ijtimoiy. Ma'rifiy. Tarbiyaviy. Etik. Kommunikativ. Tomoshaviy. Estetik. Obrazli fikrlash qobiliyatini rivojlantirish. San'atning g'oyaviyligi va badiiyligi. San'atda tarixiylik va zamonaviylik masalalari.

San'at turlari. Asosiy strukturaviy-tasnifiy birligi. Teatr va kinoda so'z, dramatik konflikt va personajlar xatti-harakati. Musiqada ovoz va ohang. Xoreografiyada harakat va ritmika. Tasviriy san'atda: rangtasvirda rang va nur; haykaltaroshlikda plastik yechim; grafikada chiziq, shtrix, nur va soya va h.k.

San'at janrlari. Janr – san'at turi tarkibidagi ichki bo'linishi va nisbatan barqaror, shakllangan xislatlariga, ifodaviy-tasviriy vositalarga ega ekani.

Janrlarning modifikatsiyasi, transformatsiyasi.

Janrlar. Mavzu bo'yicha – tarixiy, zamonaviy, psixologik, ilmiy-fantastik va boshqa. G'oyaviy-emotsional xususiyatlari bo'yicha – lirik, yumoristik va boshqa.

Tuzilmasi, shakli va ijro usuliga ko'ra bo'linishi. Vokal-cholg'u, kamer-simfonik, xor, akademik, xalq, estrada ijrochiligi va boshqa.

San'atda sintez. Sintez tushunchasi, tarixiy ildizlari, tabiati. Ichki va tashqi shakllari.

Sintez strukturasi, komponentlari. Komponent tushunchasi. Ifoda vositalarining uyg'unlashuvi.

2. Fanining umumiy va xususiy tushunchalari, nazariy asoslari, g'oyalari, gipotezalari, qonuniyatlari va tamoyillari.

O'rta asr musiqa ijrochiligi madaniyatining o'ziga xos xususiyatlaridan biri shunda ediki, “Ustoz-shogird” maktablarining keng miqyosda rivojlanishi bo'ldi. Cholg'u ijrochilari nafaqat bir necha turdagi musiqa asboblarini chala olgan, balki o'zlari ham musiqa bastalaganlar. Cholg'uchilar o'z davrining yetuk musiqachilari va shoirlari ham bo'lishgan. O'rta asr sharoitida musiqiy asarlari ham ko'paydi. Bu yerda ustoz-shogird an'analari qaror topdi va rivojlandi. Ayni shu paytda ansambl ijrochiligi takomillashdi, musiqa san'atining asosiy ko'rinishlari shakllanib cholg'u asboblarining yangi namunalari kashf etildi.

Sharq olimlarining nazariy qarashlari mavjud ijrochilik san'ati tajribasi

asosida shakllangan bo‘lib, ular o‘z risolalarida musiqaning jamiyatda tutgan o‘rni va ahamiyati haqida atroflicha ma’lumot berganlar.

Forobiyning (873-950) "Katta musiqa kitobi" ("Kitob al-musiqa al-kabr"), Abu Ali ibn Sinoning (980-1037) "Davolash kitobi" ("Kitobi ush-shifo") qomusidagi "Musiqa haqidagi risola", al-Xorazmiyning (X asr) "Bilimlar kaliti", Sayfuddin Urmoviyning (1216-1294) "Olijanoblik haqida kitobi" yoki "Sharofiya kitobi", Jomiyning (1414-1492) "Musiqa haqidagi risola" kitoblarida musiqa ijrochiligi va xalq cholg‘ulari haqida muhim ma’lumotlar bayon etilgan.

Sayfuddin Urmaviy iste’dodli ud cholg‘u ijrochisi, xonanda, mashhur sozanda sifatida tanilgan. U Ozarbayjonning Urmaviya shahrida tug‘ilgan. Sayfuddinining eng katta yutug‘i lad (modius)larning mukammal sistemasini ishlab chiqqanligidadir.

Ibn Zaylining (1044 yilda vafot etgan) "Musiqa haqidagi to‘liq kitob"i ("Kitob ul-kabir fil-musiqiy") uning musiqa ilmidagi yagona va bebaho kitobidir. U yangi usulni – musiqa ladlarni xarflar bilan ifodalash usulini ishlab chiqdi.

Abduqodir Marog‘iy (XV asr), Abduqodir ibn-Royibiy (Marog‘iy) Ozarbayjonning Marog‘ shahrida tug‘ilgan, lekin hayotining ikkinchi yarmi Amir Temur saroyida - Samarqandda o‘tgan va Hirotda vafot etgan. "Musiqa ilmida ohanglar to‘plami" ("Jami al-alhan fi-ilm al-musiqiy") risolasida musiqa haqidagi ta’limotni-kamoncha, yetti torli g‘ijjak kabi bir turdagi musiqa cholg‘usi borligi haqidagi ma’lumotlar bilan boyitdi.

Al-Xusaynning (XV asr) "Musiqiy kanonlar" risolasida asosan O‘rta Osiyo xalqlari orasida keng tarqalgan ikki torli musiqa cholg‘usi-dutor haqida bir qator musiqiy cholg‘ular xususida juda qimmatli ma’lumotlarni keltirib o‘tgan.

Qutbiddin ash-Sheroziy (1236-1310) eronlik musiqa nazariyotchisi sifatida tanilgan bo‘lib, o‘z risolasida kamonchali tanbur haqida gapirib, inson ovozi musiqa asboblari ichida eng yoqimlisi deb hisoblagan. XVII asrda yashagan Buxorolik musiqashunos Darvish Ali o‘z risolasida tanbur, chang, qonun, rubob, qo‘biz, g‘ijjak kabi musiqa cholg‘ulari haqida batafsil ma’lumotlar bergan.

Buyuk Sharq mutafakkirlarining merosi xalq cholg‘ularini o‘rganish sohasida ham tarixiy qiymatga ega. Abu Nasr Muhammad Forobiyning mashhur asari "Kitob al – musiqa al -kabir" ("Musiqqa haqida katta kitob") ulkan ahamiyatga egaligi bilan ham ajralib turadi. O‘rta asr olimi o‘zining ushbu mashhur kitobida ikki xil musiqa ijrochiligi: ohangni inson ovozi (qo‘shiq san’ati) va cholg‘ular vositalarida qayta tiklashga ajratadi. Forobiy mohir ijrochi sifatida musiqa cholg‘ularining jamiyat hayotidagi o‘rnini o‘rganishga ahamiyat beradi va u: "... Jangu - jadallarda, raqslarda, to‘y - tomoshalarda, ko‘ngil ochar bazmlarda hamda ishq - muhabbat qo‘shiqlarini kuylashda chalinadigan o‘ziga xos cholg‘ular bor" deb yozadi.

Forobiyning yuqoridagi fikri cholg‘ularning nafaqat saroy ahyonlari, balki shahar va qishloq aholisi, chorvodoru-dehqonlar, hunurmandlar orasida shuningdek, musiqa madaniyati sohasida yetakchi o‘rin egallagan.

Kitobning ikkinchi qismi boshdan-oxir o‘sha davr musiqa cholg‘ulariga bag‘ishlangan. Unda lyutnya, tanbur, nay, rubob, chang, qonun va boshqa musiqa cholg‘ulari izchil va batafsil tahriflanadi. Forobiy torli, mizrobli lyutnyani o‘sha

davrda eng keng tarqalgan cholg‘u hisoblagan. Lyutnya o‘ziga xos mizrob (chertma) vositasida chalingan, dastasida esa ligatura (lad)lar joylashgan. IX-X asrlarda lyutnya arabcha ud nomini oladi. Bu cholg‘u ko‘pgina Sharq mamlakatlarida, Kavkaz orti xalqlari orasida hozirgi kungacha saqlanib kelmoqda. Zamonaviy ud namunalari hozirgi kunda O‘zbekiston davlat konservatoriyasining milliy cholg‘u laboratoriyasi muzeyida saqlanib kelinmoqda.

“Musiqqa haqidagi katta kitob”da Forobiy yana bir cholg‘u asbobi- tanburni ham tahriflaydi. Olimning fikricha, tanbur (dilni tirnash) udga eng yaqin turdagi cholg‘ulardan biri deb hisoblaydi.

Ustoz-shrgird an‘analarini rivojlantirish masalasiga mustaqillik yillarida yanada ko‘proq e‘tibor qaratildi. Bugungi kunda O‘zbekistonda maqomotning uch turi – Buxoro maqomlari, Xorazm maqomlari va Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llariga doir ijrochilik **an‘analarining** hayoti. Akademik Yu.Rajabiy nomidagi Maqom ansambli faoliyati. Ansambl repertuarida Shashmaqom va Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari asosiy o‘rin tutishi hamda ular ijrosida Yu.Rajabiy va F.Sodiqovlarning badiiy **an‘analari** ijodiy davom ettirilayotgani. Xorazm maqomlariga xos ko‘hna badiiy **an‘analar** Xorazm viloyatining Hojixon Boltaev nomidagi maqom ansambli tomonidan qayta tiklanganligi. Shuningdek, Farg‘ona-Toshkent maqom ijro yo‘llariga doir **an‘analar** «Tavoyis», «Anor», «Sarvigul», «Meros» kabi ansambllar faoliyatida davom ettirilayotganligi. Maqom ijrochilarining Respublika tanlovlarining ahamiyati.

Buxoro amirligi va Xiva xonligining yemirilishi hamda Buxoro Xalk Sovet respublikasi (1920 y.), Xorazm Xalk Sovet Respublikasi (1920 y.), ular negizida Uzbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi (1924 y.), sungra Tojikiston Sovet Sotsialistik Respublikasi (1929 y.)ning tarkib topishi mintakada yangi turmush tarzi, urf-odatlar, jumladan musikiy udumlarning joriy etilishida burilish nuktasini belgilaydi. Aynan shu vaktida asrlar kahridan kelayotgan klassik musika an‘analarida uzgacha karashlar sodir bula boshladi. Yangi siyosiy bulinishlar natijasida makom san‘atining kadimiy uchoklari bulmish Buxoro, Xorazm, Fargona va Toshkent Uzbekiston adudiga kirganligi munosabati bilan Buxoro, Xorazm va Fargona-Toshkent uslublari umumlashtirilib, mushtarak an‘ana sifatida kurila boshlandi. Shuning uchun A.Fitratning 1927 yilda ChOP etilgan kitobi "Uzbek klassik musikasi va uning tarixi" deb nomlanishi x,am bejiz emas. Uzbekistonning markazi dastlab Samarkand buldi. Poytaxtga xos bo‘lgan barcha madaniy muassasalar ham shu shakarda joylashdi: markaziy konsert, teatr tashkilotlari, respublika radiosi va o‘kuv muassasalari. San‘at sohasidagi birinchi va ilmiy dargox, - Musika va xoreografiya instituti ham 1928 yilda Samarkandda ochildi. Bu institutda ukuv va ilmiy-tadkikot ishlari barobariga olib borildi. Ukuv dasturlari an‘anaviy x,amda yevropa yunalishlarida amalga oshirilgan. Milliy musikadan ta‘lim berishda tarixiy shakllangan uchala makom maktabi x,am nazarda tug‘ilgan. Farg‘ona yulidan Abdukodir Ismoilov, Xorazm uslubidan Matyusuf Xarratov, Buxoro Shashmakomidan Domla Xalim Ibodov, Abdurax^mon Umarov kabi yetuk ustozlar dare berish uchun jalb etilgan. Yevropa musika savodidan N.N.Mironov o‘kitgan. Ayni chokda u institut direktori lavozimida bo‘lib, o‘zbek va tojik musiqasiga oid ilmiy izlanishlar xam olib

borgan (109). Uzbekiston poytaxti Toshkentga kuchirilishi munosabati bilan mazkur institut 1932 yildan ilmiy tadqiqotlar markazi sifatida shu yerda faoliyat kursatdi. Tez orada bu shaxar butun Markaziy Osiyoning yirik ma'muriy va madaniy bo'yog'iga aylana boshladi. Ayni paytda 30-yillar mashhum sotsialistik madaniy kurilishning faol boskichiga o'gilganligi bilan belgilanadi. Butun rasmiy siyosat yangi teatr va konsert xayotini joriy etish xamda milliy an'analar asosida yevropacha madaniyatni o'zlashtirishga qaratilgan edi. Ushbu intilishlar bayrogi ostida an'anaviy musika, makomlar o'tmish sarqiti sifatida qurila boshlandi. Qadimiy musiqiy an'analar turli vajlar bilan asta-sekin chetga chiqarilishiga qaramasdan, uning ishtirokisiz yangi murakkab jarayonlarning rivojlanishini tasavvur kilish qiyin edi, albatta. Musiqa madaniyati qurilishining barcha soxalarida xizmat qilayotgan san'atkorlar xam ana shu an'anaviy muxitda tarbiya topgan vakillardan iborat bo'ldi. Shu to'lkinda Farg'ona vodiysi, Buxoro, Samarkand va boshqa joylardan yetishib chiqqan e'tiborli ashulachi va sozandalar poytaxtga karab intila boshladilar. Xorazmdan Matyusuf Xarrotov, Madraxim Yokubov, Buxorodan Domla Xalim, Abduraxmon Umarov, Fargona vodiysidan Axmadjon Umrzokov, Abdukodir Ismoilov, Juraxon Sultonov xamda ularga ergashgan barkamol avlod ashulachi va sozandalar Toshkentda yashab ijod etdilar. Toshkent klassik musiqaning yirik markazlaridan biriga aylandi. Konsert tomoshalari va radio orqali eshittirilayotgan kuy xamda ashulalarning aksariyati xam shu an'anaviy klassik musiqa bisotidan olindi. Xullas, ko'p asrlik tarixga ega bo'lgan ko'xna maqom san'ati rasman ko'llab-kuvvatlanmasa xam, tarix saxnasida ta'sirini ko'rsatishni davom ettirdi. 1946 yilda Tojikiston radiosi qoshida Bobokul Fayzullaev raxbarligida "Shashmakom" ansambli tashkil etildi. Bu ishni yo'lga quyish va taraqqiy toptirishda o'sha paytlarda respublika raxbari bo'lgan tarixchi olim Bobojon Rofurovning xizmatlari katta bo'ldi. Akademik B.Rofurov tarix va madaniy merosni o'rganish borasida qizgin faoliyat boshlab, tojik xalkining uzoq o'tmishidan yangi davrlargacha bo'lgan tarixini aks etgiruvchi tadkdkot yaratishga kirishdi. Poytaxt Dushanbeda Shashmakomning turkum tarzidagi ijrolarini yulga ko'yish bilan bir qatorda, uning yangi nota matnlarini yaratishga xam kirishildi. Bu tadbir Bobokul Fayzullaev, Shonazar Soxibov, Fazliddin Shaxobovlar tomonidan amalga oshirildi. Ularning xammasi aslida Buxoroda maktab qurgan va Shashmakomning tub ildizlaridan baxramand bo'lgan yetuk sozandalar edi. Bundan tashkari Sh.Soxibov va F.Shaxobovlar, avvalo, Buxoroda A.Fitrat tashkil etgan Shark musika maktabida, keyinchalik Moskva Konservatoriyasining maxsus kurslari (rabfak)da bilimlarini oshirganlar.

Sh.Soxibov Uzbekiston radiosida milliy ansambl raxbari, F.Shaxobov esa Uzbekiston filarmoniyasi qoshidagi qushiq va raks ansamblining badiiy raxbari vazifalarida ishlagan. Shunday kilib, ko'pchilikning say-xarakatlari bilan Shashmaqomning besh jildlik to'plami yaratilgan. Bu kitoblar 1951-1969 yillar davomida professor V.M.Belyaev taxriri ostida Moskvada chop etilgan. B.Fayzullaev, Sh.Soxibov, F.Shaxobovlar o'zlari biladigan kuy va ashulalarni notaga tushirganlar. Ular Shashmaqomning mavjud ijro variantlarini qamrab oluvchi to'lik xamda tanqidiy matnlarini yaratishni maqsad qilmaganlar. Boshqacha aytganda, bu - nomlari zikr etilgan uch ustoz xotirasidagi

“Shashmaqom” edi. Shunday bo‘lishiga qaramasdan, B.Fayzullaev, Sh.Soxibov, F.Shaxobov yozuvlari muxim tarixiy ahamiyat kasb etdi. Bu voqeaning o‘zi Shashmaqomni milliy meros sifatida o‘rganishga qaratilgan burilishning boshlanishi bo‘ldi. B.Fayzullaevdan keyin Dushanbe “Shashmakom” ansambli Sh.Soxibov (1965-72), Alijon Soliev (1972-74), Axmad Bobokulov (1974-84), Asliddin Nizomov (1989-90), Mastona Ergasheva (1998), endilikda esa Abduvali Abdurashidov raxbarligida faoliyat kursatmokda.:Mazkur guruxda uzoq yillar samarali ijod qilgan yirik sozanda va xofizlar Neryo Aminov, Nison Shoulov, Barno Isxokova, Sharifjon Bobokolonov, Farida Saydullaeva, Boymuxammad Niyozovlar Shashmakomning Tojikiston andozasini paydo qilishga xissa qushdilar. Shashmaqomning ijrolarini tiklash va ularni notaga olish ishlari Uzbekistonda 50-yillarning oxiridan yangidan avj ola boshladi. Avvallari maqom ijrosi Toshkent radiosi qoshidagi milliy ansambl zimmasida bo‘lgan edi. Unda klassik kuy va ashulalar respublikaning turli joylaridan to‘plangan atoqdi ustozlar, shuningdek, yangi avlod xofiz va sozandalari ijrosida efirga uzatilib turilgan. Mazkur davrda maqom san’atini muntazam rivojlantirish va notaga olish birinchi navbatda Yunus Rajabiy nomi bilan bog‘lik. Uning maqomshunoslik faoliyatida bir-biriga uzviy bog‘langan ikki yunalish yetakchi o‘rin egallaydi. Bir tarafdin Shashmaqomning nota matnlarini, ikkinchi tomondan, ularga muvofik ovoz yozuvlarini yaratish amalga oshirildi. Nota kitoblari avvalo “Uzbek xalk musikasi” to‘plamlarida e‘lon qilindi. To‘planning Yu.Rajabiy tomonidan yozilgan dastlabki besh jildi 1951-59 yillarda aynan shu nom bilan chop etildi. Ulardan 1-4- kitoblar umuman o‘zbek xalq musiqasi namunalari, jumladan, maqom yullarini xam o‘z ichiga oladi. “Buxoro maqomlari” deb nomlanuvchi 5-kitob esa to‘laligicha Shashmaqomga bag‘ishlandi. 1958 yilda Uzbekiston Radio va televideniesi davlat qo‘mitasi qoshida Yu.Rajabiy raxbarligida maxsus maqom ansambli tashkil etildi. Jamoaning dastlabki maqsadi, Olti maqom turkumini to‘laligicha radioning ovoz fondi uchun yozib olish edi. Bu ish oldin Kog‘ozga tushirilgan nota yozuvlarini amalda sinab ko‘rish uchun xam o‘ziga xos ijodiy laboratoriya vazifasini bajardi va bir butun ilmiy-amaliy jarayonda matnlar va ijro darajasi takomillashib bordi. Natijada maqom yullari kaytadan notaga olinib, “Shashmakom” nomi bilan olti kitob xoliga keltirildi (180). “Shashmakom” kitoblaridagi matnlarga mos ijrolar paydo bo‘ldi va ular yigirmata plastinkadan iborat audio yozuvlar tarzida chop etildi. Yu.Rajabiy ishlari o‘zining keng kulami tufayli Shashmaqom taraqqiyotining ma‘lum davrini belgilovchi muxim tarixiy xujjatga aylandi (181). Yu.Rajabiydan keyin maqom ansambliga turli san’atkorlar boshchilik qildi. Dastlabki voris - uzoq yillar davomida Yu.Rajabiy yonida musika raxbari vazifasida turgan Faxriddin Sodikov bo‘ldi. Undan keyin ansamblni Yu.Rajabiy maktabida voyaga yetgan xofiz Orif Alimaxsumov boshqardi. So‘ngra konservatoriyada ta‘lim olgan sozandalarning yangi avlod vakillari: Shavkat Mirzaev (Muxammedov), Abduxoshim Ismoilov, Isroiljon Vaxobov va yana Abduxoshim Ismoilov raxbarligida Yu.Rajabiy nomidagi maqom ansambli faoliyat ko‘rsatib kelmokda.

“Musika ta‘limi” ta‘lim yo‘nalishida ta‘lim olayotgan talabalarning aqliy imkoniyatlarini o‘stirish, ularda badiiy estetik borliqni butun tarovati va jozibasi

bilan his etishni tarbiyalash muhim pedagogik-psixologik vazifa bo'lib, ustoz-murabbiylardan tinimsiz mehnat va tashabbuskorlikni talab etadi.

Oliy ta'lim tizimida o'qitiladigan musiqiy fanlarning izchillik va mantiqiylik asosida rejalashtirilgan bo'lib, bakalavriat bosqichi talabalarida aqliy imkoniyatlarni ma'lum tizim asosida rivojlantirib borishga yo'naltirilgan.

Mutaxassislik fanlari qatoriga kiruvchi "Maqom asoslari", "An'anaviy xonandalik", "Cholg'u ijrochiligi va ansambli", "Vokal va zamonaviy musiqa", "O'zbek xalq musiqa ijodi", "Xor va xorshunoslik", "Cholg'ushunoslik" va qolaversa "Musiqa nazariyasi", "Garmoniya", "Musiqa asarlari tahlili", "Solfedjio" kabi fanlar talabalarning musiqiy bilim va tafakkurini, idrokini o'stirishda keng imkoniyatlar eshigini ochadi.

Keyingi yillarda xalqimizning madaniy merosini, jumladan musiqiy qadriyatlarni o'rganish, tiklash va rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratildi. Ayniqsa, san'at oliygohlari talabalar orasida mumtoz musiqa namunalarini - maqomlarni, xalq ashulalari va kuylarini o'rganish, milliy sozlarimizda chalish istagi ortib bormoqda. Ana shular e'tiborga olinib, Respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan oliy o'quv yurtlarining o'quv rejasi ham takomillashtirilib, musiqiy fanlarga ajratilgan soatlar ko'pytirilmoqda.

Mazkur fanlar sarasiga "Cholg'ushunoslik" fanini ham kiritish joizdir. Ushbu fan asosan milliy sozlarimizning paydo bo'lishi tarixi, shakllanishi, tuzilishi va ularning hozirgi musiqa ijrochiligidagi o'rnini haqida ma'lumot berishga yo'naltirildi.

Fan orqali talabalarda milliy cholg'ularning an'anaviy va ta'mirlangan nusxalari, tuzilishi va ijro etish mahoratini shakllantirish, shuningdek, ularda xalqimizning boy musiqiy ijodi haqida bilim va tasavvurlarni oshirishdan iborat.

Darslar jarayonida milliy sozlarning guruhlariga bo'linishi kamonli sozlar, noxun bilan chalinadigan, puflab chalinadigan hamda zarbli sozlar haqida talabalarga keng ma'lumot beriladi. Shuningdek, guruhlardagi har bir cholg'u asbobining tuzilishi, parda xususiyatlari (applikaturasi) an'anaviy va akademik (ta'mirlangan) turlarini taqqoslash yo'li bilan ularning ijro xususiyatlari tahlil etiladi.

Shuningdek, milliy sozlarimizning bastakorlik ijodiyoti bilan o'zaro munosabati, ularni yakka va ansambli (jamoaga bo'lib) chalish imkoniyatlari hamda cholg'ularimizning o'tmishi va hozirgi zamon ustoz ijrochilari ijodi bilan bakalavrlarni tanishtirish ko'zda tutilgan. Shu bilan birga milliy sozlarning umumta'lim maktablarida musiqa madaniyati darsini o'tishdagi imkoniyatlari borasida ham keng ma'lumot beriladi.

Shuni aytish joizki, "Cholg'ushunoslik" fani musiqa mutaxassisligi bo'yicha ta'lim olayotgan talabalarning kasbiy bilimlari va dunyoqarashini boyitish bilan birga, ularning milliy musiqiy merosimiz, maqomlarga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi, o'z kasblariga bo'lgan muhabbat va e'tiqodlarini yanada mustahkamlaydi va shu orqali tafakkur hamda idrokni tarbiyalashga olib keladi.

Mazkur dars jarayonida talabalar jamoaga bo'lib musiqiy asarlarni chaladilar va cholg'ushunoslik fani bo'yicha egallangan nazariy bilimlarni amalga tadbiiq etadilar.

Milliy sozlarimizning paydo bo'lish tarixi o'zbek milliy davlatchiligining shakllanishi tarixi bilan mushtarakdir. Manbalardan ma'lumki, milliy musiqa cholg'u asboblarimizning tarixi olis zamonlarga borib taqalar ekan, ya'ni, eramizdan avvalgi XIII ming yillikdayoq, dastlab urma zarbli cholg'ular so'ngra shovqinli sozlar paydo bo'la boshlagan. Nega aynan urma zarbli sozlar ilk bor kashf etilishini buyuk olimlar eng qadimgi mehnat qo'shiqlari - ishning ritmik tuzilishi bilan bevosita bog'liqlikda yuzaga kelganidan, deya izohlaydilar¹¹. Keyinroq xalq ustalari tomonidan qamish yoki bambuk poyasidan surnay, nay, hushtak, shaqildoq va chiltor (arfa) singari cholg'ular yasaladi. Ma'lum muddatdan so'ng torli mezrobli va torli kamonli musiqa cholg'ulari yaratiladi. Keyinchalik ko'p asrlik madaniy taraqqiyot jarayonida o'ziga xos tuzilish va jarangdorlikka ega bo'lgan dutor, tanbur, rubob, g'ijjak, chang singari an'anaviy sozlar ijod qilingan. Dunyo endigina ohangni kashf eta boshlaganida Turon zaminida anchagina yutuqlar qo'lga kiritilganining o'ziyoq musiqiy merosimizning shajarasi juda uzoqligiga ishonch hosil qilish mumkinligini izohloydi.

Jamiyatning evolyusion rivojlanishi jarayonida xalq cholg'uchilari Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq mamlakatlari xalqlarining turmushi va mehnat faoliyatiga singib inson faoliyatining ajralmas tarkibiy qismiga aylanib qoldi va bu cholg'ulardan xalqlar o'z milliy marosim hamda oilaviy bayramlarida keng foydalanib kelishgan. Shubhasiz, bu davrda cholg'u ijrochiligi san'ati ham ma'lum darajada rivojlanish bosqichiga ko'tarilib, xalq orasidan mohir va iste'dodli yakkanavoz sozandalar yetishib chiqadi. Shundan so'ng yakkanavozlik ijrochiligi bilan bir qatorda asta-sekin jo'rnavozlik ijrochiligi ham shakllanib omma orasida tarqala boshladi.

Umumta'lim maktabi o'quv dasturlarida ham maqom musiqasini o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab bolalar ongiga maqom musiqasini singdirish, ularda qiziqishni tarbiyalashga yo'naltirilgan kompleks tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Amalga oshirilayotgan va rejalashtirilayotgan mazkur yo'nalishdagi sa'y-harakatlar o'sib kelayotgan yosh avlodda ijodiy tafakkurni shakllantirishda muhim omil bo'lishi, shubhasiz.

O'zbek xalqining qadimiy musiqa merosi hisoblanmish maqomlar musiqasini nazariy va amaliy jihatdan o'rganish asosida bo'lajak musiqa o'qituvchisida ijodiy tafakkurni boyitish masalasi ko'p jihatdan oliy pedagogika o'quv dargohlarining "Musiqqa ta'limi" yo'nalishida o'qitiladigan bir qancha fanlar ("Cholg'u ijrochiligi", "An'anaviy xonandalik", "Musiqqa to'garaklarini tashkil etish", "O'zbek xalq musiqa ijodi", "Musiqqa tarixi", "Musiqqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari") ning maqsad vazifalaridan sanaladi.

Bu o'rinda dunyo xalqlari musiqa adabiyoti va tarixi, ayniqsa o'zbek milliy musiqa uslublari, shuningdek musiqiy nazariy qonuniyatlarni puxta o'rgatish kabi muhim masalalar dolzarb ahamiyat kasb etadi. Milliy musiqamiz tarixini va maqom asarlarini puxta o'zlashtirish nuqtai-nazaridan yondashadigan bo'lsak, bajarilishi lozim bo'lgan ishlar hali anchaginadir. Jumladan; maqomlar tarixi va

¹¹ Абдуллаева С. Современные азербайджанские музыкальные инструменты. Баку. 1984 г., С.5.

rivojlanish bosqichlari, ustoz-shogird an'analari asosida maqom asarlarini o'rgatishning metodik tomonlari, maqomlarni o'rganishdagi zamonaviy texnologiyalarning qo'llanilishi, maqomlarning o'zaro aloqalari va ijro uslublari, shuningdek ashula va cholg'u turkumlaridan ko'plab asarlarni o'z ichiga oluvchi maxsus o'quv fanlarini joriy qilish, o'z navbatida ularning yangilangan o'quv dasturlari, qo'llanmalar, darsliklar bilan ta'minlab borish dolzarb masaladir.

Shu ma'noda pedagogika oliy ta'lim muassasalarida "O'zbek maqomlari" maxsus kursini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Taqdim qilinayotgan maxsus o'quv fani tarixiga qisqacha nazar soladigan bo'lsak, 1991 yildan avval oliy o'quv yurtlarining musiqa- pedagogika fakultetlari talabalari uchun tuzilgan o'quv reja va dasturlari asosan chet el hamda rus musiqa tarixini chuqur o'rganishga qaratilgan bo'lib, qardosh-ittifoqdosh respublikalarning milliy musiqa merosini o'rganishi uchun juda kam miqdorda o'quv soatlari ajratilardi.

Mazkur fan 80-yillarda nazariy fan sifatida fakultativ soatlar hisobida 20 soat miqdorida o'qitilgan bo'lsa, keyinchalik 26 soat ma'ruza va 34 soat amaliy mashg'ulot sifatida (VII-VIII-semestrlar) IVkurs talabalari uchun rejalashtirildi.

Respublikamizning o'z mustaqilligi qo'lga kiritilgandan so'ng, 80-yillargacha hatto o'quv rejasiga kiritilmagan maqom sinfi faniga xalqimizning ma'naviy qadriyatlarini tiklash, uning chuqur ildizlarini o'rganish va ommalashtirishning muhim vositasi sifatida qaralib, maqom sinfi miqdori ancha ko'paytirildi. Mazkur fan musiqa fakultetlarida 1999-2000-o'quv yilidan boshlab yetakchi nazariy fanlar qatoriga o'tib I-kursdan IV-kursga qadar 250 soatga yaqin o'tiladigan bo'ldi. (Shundan 26 soat ma'ruza va 222 soat amaliy mashg'ulotdir). 2005-yilga kelib, "An'anaviy xonandalik" fani o'quv rejaga kiritilib, maqom asarlari yakka mashg'ulot tarzida o'qitilib kelindi. Maqom asoslari fanining shu kunlardagi ma'ruza soatlari 46 soatga yetkazildi. 2010-yildan e'tiboran yakka tartibdagi darslar guruh darslariga aylantirilib, negadir "Maqom asoslari" fani o'quv rejadan chiqib ketdi.

Bugungi kunga kelib, maqomlar tarixi va nazariyasi, cholg'u va ashula yo'llariga oid asarlarni o'rganish masalasi "Musiqqa ta'limi" yo'nalishida olib borilayotgan bir qator fanlar tarkibida ("Cholg'u ijrochiligi", "An'anaviy xonandalik", "Musiqqa to'garaklarini tashkil etish", "O'zbek xalq musiqa ijodi", "Musiqqa tarixi", "Maktab repertuari") sochilgan holatda nazariy, amaliy, laboratoriya va mustaqil ta'lim soatlarida o'rgatilib kelinmoqda. Lekin, ushbu fanlarning o'quv dasturlarini tahlil qilganda shu jihatga e'tiborni qaratish lozimki, maqomlar tarixi va nazariyasi, Shashmaqom, Xorazm maqomlari, Farg'ona-Toshkent maqom yo'llarining o'xshashlik va farq qiluvchi jihatlari, namudlar, ashula va cholg'u kuylarini o'rgatishga qaratilgan mavzular to'raligicha o'z aksini topmagan, jumladan "Cholg'u ijrochiligi" fanining ishchi dasturi 1, 2 va 3-kurslarga mo'ljallangan bo'lib, unda soatlar kuyidagicha aks etadi:

Mashg'ulot turi	Ajratilgan soat	Semestr					
		I	II	III	IV	V	VI
Laboratoriya	236	38	38	38	30	36	56

Mustaqil ta'lim	167	28	28	28	27	22	34
Jami auditoriya saotlari:	236	38	38	38	30	36	56
Umumiy o'quv soati:	404	66	66	66	57	58	91

Ushbu jadvalda o'quv fanining kurslar kesimidagi mashg'ulot mavzulari va ularga ajratilgan soatlar miqdorining umumiy ko'rinishi ifodalandi.

№	I-kurs		II-kurs		III-kurs	
	Mashg'ulot mavzulari va ularga ajratilgan soatlar		Mashg'ulot mavzulari va ularga ajratilgan soatlar		Mashg'ulot mavzulari va ularga ajratilgan soatlar	
1	“Yallama-yorim” M.Mirzaev	3	“Shuxi janonim mening” Jo'raxon Sultonovkuyi	2	Shuxi janonim mening Jo'raxon Sultonovkuyi	2
2	“Do'loncha” O'zbek xalq kuyi	3	Qoraqalpoq xalq kuyi “Elpassalandi”	4	Qoraqalpoq xalq kuyi “Elpassalandi”	2
3	O'zbek xalq kuyi “Qari navo”	3	Farg'ona-Toshkent Segoh maqomidan Nasri segoh	4	Farg'ona-Toshkent Segoh maqomidan Nasri segoh	4
4	O'zbek xalq kuyi “Qashqarcha”	3	Navo maqomidan “Muxammasi bayot”	4	Navo maqomidan “Muxammasi bayot”	4
5	M.Mirzaev Yangi tanovar	3	M.Mirzaev Zavqim kelur	4	M.Mirzaev Zavqim kelur	4
6	M.Mirzaev “Bahor valsi”	3	M.Mirzaev “Bahor valsi”	4	M.Mirzaev Bahor valsi	4
7	O'zbek xalq kuyi “Norim-norim”	3	O'zbek xalq kuyi “Dilxiroj”	4	O'zbek xalq kuyi “Dilxiroj”	4
8	N.Xasanov mus. A.Odilov qayta ishlagan. “Gilos”	3	N.Porpora Preludiya va fugalar	4	N.Porpora Preludiya va fugalar	4
9	O'zbek xalq kuyi “Sharob-I”	3	O'zbek xalq kuyi “O'zgancho”	4	O'zbek xalq kuyi “O'zgancho”	4
10	M.Mirzaev musiqasi “Janon”	3	Xorazm “Dugoh” maqomidan “Peshrav”	4	Xorazm “Dugoh” maqomidan “Peshrav”	
11	O'zbek xalq kuyi “Dilxiroj”	3				
12	Sh.Raximov q. i. Ko'ngil guldastasi	3				

13	Q. Qurbonov qayta ishlagan“Qarotegini y”	2				
	Jami I-semestr	38	III-semestr	38	V-semestr	36
14	O‘zbek xalq kuyi “Andijon polkasi”	3	O‘zbek xalq kuyi “Norim-norim”	2	O‘zbek xalq kuyi “Norim-norim”	4
15	Uyg‘ur xalq raqsi “Otush”	3	O‘zbek xalq kuyi “Farg‘onacha”	2	O‘zbek xalq kuyi “Farg‘onacha”	4
16	M.Leviev musiqasi “Ohangaron”	3	“Navo” maqomidan Mo‘g‘ulchai navo	2	“Navo” maqomidan Mo‘g‘ulchai navo	4
17	M.Leviev musiqasi “G‘ayratli qiz”	3	Farg‘ona-Toshkent maqomidanDutor bayoti	2	Farg‘ona-Toshkent maqomidanDutor bayoti	4
18	M.Mirzaev musiqasi “Zavqim kelur”	3	O‘zbek xalq kuyi “Usmoniya”	2	O‘zbek xalq kuyi “Usmoniya”	4
19	M.Mirzaev musiqasi “Intizor etma”	3	O‘zbek xalq kuyi “Aliqambar”	2	O‘zbek xalq kuyi “Aliqambar”	4
20	P. Xoliqovmusiqasi “Quvnoq kuy”	3	“Rost”maqomidanQ ashqarchai savti kalon	3	“Rost”maqomidanQ ashqarchai savti kalon	4
21	G‘. Qodirov musiqasi “May”	3	“Rost” maqomidan “Soqinomai savti kalon”	3	“Rost” maqomidanSoqino mai savti kalon	4
22	O‘zbek xalq kuyi “Oq terakmi ko‘k terak”	3	A.Boboxonov musiqasi“Xurram”	2	A.Boboxonov musiqasi“Xurram”	4
23	I.Hamroev “Kulchannon”	3	G‘. Toshmatov musiqasi “Guljamol”	2	G‘. Toshmatov musiqasi “Guljamol”	4
24	F.Nazarov musiqasii “Paxtaoy”	3	D.Zokirov qayta ishlagan“TanovarII”	2	D.Zokirov qayta ishlagan“TanovarII”	4
25	S.Jalilov musiqasi So‘zsiz qo‘shiq-Azizaxon	3	A.Muhamedov qayta ishlagan “Rohat”	2	A.Muhamedov qayta ishlagan “Rohat”	4
26	T.Jalilov musiqasi “Otmagay tong”	2	M.Mirzaev musiqasi “Ey gul”	2	M.Mirzaev musiqasi “Ey gul”	4
27			O‘zbek xalq kuyi “Gulbahor va tanovar”	2	O‘zbek xalq kuyi “Gulbahor va tanovar”	4
	Jami II-semestr	38	IV-semestr	30	VI-semestr	56

Jami:	7	Jami:	68	Jami:	92
	6				

Ushbu jadvalda ko‘rinib turganidek, cholg‘u asarlaridan aynan maqomlar turkumiga kiruvchi kuylar juda ham ozchilikni tashkil etadi. Mustaqil ta‘lim soatlari uchun belgilangan asarlar laboratoriya mashg‘ulotlari bilan aynan bir xilda bo‘lganligi sababli ushbu dars turi jadvalini ko‘rib o‘tmadik. I va II-kursda, ayniqsa II- va III-kursda olib boriladigan mashg‘ulot mavzulariga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, ikkala kursda ham, ba‘zan uchta kursda ham aynan bir xildagi asarlar berilgan. Oliy pedagogika o‘quv yurtida “Cholg‘u ijrochiligi va ansambli” fani doirasida, ikkala kursda ham aynan bir xildagi asarlar ikki yil mobaynida takror va takror o‘tilgani holda milliy musiqamiz gultoji bo‘lgan maqomlarning cholg‘u turkumiga kiradigan asarlardan sanoqli asarlarning kiritilishini ijobiy baholash mumkin emas.

Taklifimiz: III-kursda maqomlarning cholg‘u turkumiga kiruvchi asarlaridan (Buzruk maqomidan; Tasnifi buzruk, Muxammasi Nasrullovi, Saqili sulton. Rost maqomidan; Garduni rost, Saqili vazmin, Saqili rag-rag. Navo maqomidan; Tarjei navo, Garduni navo, Nag‘mai oraz. Dugoh maqomidan; Peshravi dugoh, Samoi dugoh, Muxammasi Hoji Xo‘ja, Saqili Ashqullo. Segoh maqomidan; Hafifi segoh, Garduni segoh, Muxammasi ajam, Iroq maqomidan; Muxammasi iroq, Saqili avval, Saqili kalon kabilar) kiritilsa, maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

“Musiqiy ta‘lim” yo‘nalishining “Musiqqa tarixi” fanini tahlil qilamiz. Mazkur fanga ajratilgan soatlar quyidagicha aks etadi:

№	Mashg‘ulot turi	Ajratilgan soat	Semestr	
			VI	VII
1.	Ma‘ruza	72	40	32
2.	Seminar	56	32	24
3.	Auditori soatlari	128	72	56
5.	Mustaqil ta‘lim	106	66	40
6.	Jami	362	212	152

Ushbu fanda mavzular chet el, rus va o‘zbek musiqasi tarixi bo‘yicha bayon qilingan bo‘lib, talabalarga asosan VI-VII-semestrlarda ma‘ruza, seminar va mustaqil ta‘lim mashg‘ulotlari shaklida o‘tib boriladi. Bundan 3-kursda (VI-semestr) “Chet el musiqqa tarixi” va “Rus musiqasi tarixi” o‘tilsa, 4-kursda (VII-semestr) “O‘zbek musiqasi tarixi” rejalashtirilgan. Biz esa faqat 4-kursda olib boriladigan mashg‘ulotlar mavzulariga to‘xtaldik. Quyidagi jadvalda ma‘ruza va mustaqil ta‘lim mavzulari bayon qilingan. Seminar mavzulari ma‘ruza mashg‘ulotida olib boriladigan mavzular bilan bir xilda bo‘lganligi sababli uning jadval ko‘rinishini keltirmadik.

Ma‘ruza mashg‘uloti mavzulari va ularga ajratilgan soatlar

7- Semestr		
1	O‘rta Osiyoning qadimiy musiqqa madaniyati.	2

2	Ilk oʻrta asrlar sanʼati.	2
3	Somoniylar davrida musiqiy hayot (IX-X asrlar).	2
4	Oʻzbek xalqining shakllanish davrida musiqa madaniyati (XI-XV asrlar).	2
5	XVI-XIX asrlarda oʻzbek xalq musiqa madaniyati.	2
6	XIX asr oxiri - XX asr boshlarida oʻzbek musiqa madaniyati.	2
7	Oʻrta osiy musiqiy nazariy merosi.	2
8	Maqom asoslari.	2
9	Oʻzbek xalq mahalliy musiqiy uslublari.	2
10	Oʻzbek xalq folklor musiqa janrlari.	2
11	Oʻzbek kompozitorlar ijodida vokal musiqa janrlari.	2
12	Oʻzbek kompozitorlari ijodida cholgʻu musiqasi janrlari.	2
13	Oʻzbek kompozitorlari ijodida musiqali drama janri.	2
14	Oʻzbek kompozitorlari ijodida opera janri.	2
15	Oʻzbek kompozitorlari ijodida balet janri.	2
16	Oʻzbek kompozitorlari ijodida simfoniya janri.	2
	Jami:	32

Mustaqil taʼlim mavzulari bayoni va ularga ajratilgan soatlar

7-semestr		
1	Oʻzbek hofizlari	4
2	Oʻzbek bastakorlari	4
3	Oʻzbekiston orkestrlari	2
4	V.Uspenskiy, R.Glier. A.Kozlovskiy, G.Mushel ijodiy faoliyatlari. Asarlaridan parchalar ijro etish	5
5	T.Sodiqov, D.Zokirov, S.Yudakov ijodiy faoliyatlari	4
6	M.Ashrafiy, M.Leviev, M.Burxonov, I.Akbarov ijodiy faoliyatlari. Asarlaridan parchalar ijro etish	6
7	M.Bafoev, M.Tojiev, U.Musaev ijodiy faoliyatlari. Asarlaridan parchalar ijro etish	5
8	A.Mansurov, N.Norxoʻjaev, D.Omonullaeva. Asarlaridan parchalar ijro etish	4
9	E.Salixov va oʻzbek estrada yulduzlari ijodiy faoliyatlari. Asarlaridan parchalar ijro etish	4
10	Oʻzbekiston musiqiy festivallari	2
	Jami:	40

Bundan koʻrinib turibdiki, Musiqa tarixi fanining maʼruza mashgʻuloti jadvalidagi mavzular roʻyxatining 8-bandida faqatgina “Maqom asoslari” nomli mavzuning 2-soat hajmida berilganligiga guvoh boʻlamiz. Mustaqil taʼlim mashgʻulotlarida kompozitorlar ijodi asarlarlaridan parchalar cholib oʻrganish kerakligi taʼkidlangan, lekin oʻzbek maqomlari turkumiga kiradigan kuy yoki ashulalar oʻrin olmagan. Boshqa mavzularga ham Oʻzbek musiqasi tarixida oʻrganilishi ahamiyatli ekanligini taʼkidlagan holda, maqomlarning tarixiga

o'rganish 2-soat ma'ruza soati ajratilishiga qo'shilmagan bo'lar edik.

Oliy pedagogika o'quv yurtlarining "Musiqqa ta'limi" yo'nalishida o'quv rejasidagi "O'zbek xalq musiqqa ijodi" fani tahliliga to'xtalib o'tsak:

№	Mashg'ulot turi	Ajratilgan soat	Semestr				
			III	IV	V	VI	VII
1	Ma'ruza	98	24	24	10	16	24
2	Amaliy	92	20	22	14	18	18
3	Seminar	96	26	20	14	18	18
4	Mustaqil ta'lim	244	69	69	28	28	50
5	Jami auditoriya soati	286	70	66	38	52	60
6	Umumiy o'quv soati	530	139	135	66	80	110

"O'zbek xalq musiqqa ijodi" fanini o'zlashtirish shatijasida talaba quyidagi bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerakligi nazarda tutilgan:

- o'zbek xalqi hayotining turli tarixiy davrlaridagi eng muhim musiqiy-tarixiy jarayonlari;

- rang-barang cholg'ularini, boy ijrochilik an'analari;

- og'zaki kasbiy mumtoz musiqasi hamda hozirgi zamon O'zbekiston kompozitorlik ijodiyoti;

- o'zbek an'anaviy ashula va cholg'u janrlari, nota yozuvlari;

- an'anaviy musiqani o'rganish o'slubiyatini, janrlari va uslubiy tizimi;

- an'anaviy musiqani o'rganishga oid zamonaviy uslublari;

- og'zaki kasbiy mumtoz musiqqa va kompozitorlik ijodiyoti asarlarini tahlil etish asosiy uslublari;

- milliy musiqqa an'alarining mushtarak va o'ziga xos jihatlarini aniqlash;

- akustik, ritmik, ohang, lad, tuzilish, bezak va ijroviy tahlil qilish malakalariga ega bo'lishi kabilar.

O'quv fanining VI va VII-semestrlarida o'qitilishi rejalashtirilgan mavzulariga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, ushbu semestrda maqomlar masalasiga ma'lum darajada to'xtalib o'tilgan:

VI-semestr		
1	An'ana va uslub. Ijrochilik maktablari.	4
2	O'zbek mumtoz musiqasining tarixiy taraqqiyoti.	4
3	Maqom tushunchasining tariflari, uning turli mahalliy variantlari	4
4	"O'n ikki maqom" tizimi	
Jami		16

VII-semestr		
1.	Maqomlar. Buxoro shashmaqomi.	4
2.	Xorazm maqomlari	8
3.	Farg'ona-Toshkent maqom turkumlari	4

4.	An'anaviy musiqa ijrochiligi	4
5.	Mustaqillik yillarida mumtoz musiqa rivoji	4
Jami		24

Shunisi ma'lumki, bu kursda maqomlarga har holda nisbatan kengroq o'rin berilgan.

Amaliy, seminar va mustaqil ta'lim uchun ajratilgan soatlarda ma'ruza mavzularini chuqur tahlil qilish hamda o'zlashtirish rejalashtirilgan.

Ushbu fan talabalarning maqomlarni o'rganishlariga asos bo'la oladi. Ammo, taklifimiz shuki;

- maqomlarning o'zaro munosabatlari,
- maqomlarni o'rgatishda ustoz - shogird munosabatlari,
- maqomlar o'rtasidagi umumiy va farqli jihatlar,
- maqomlar targ'iboti masalalari,
- maqomlarning tarkibiy tuzilishlari,
- maqomlarning qadimiy va zamonaviy yozuvlari,
- maqom asarlari asosida yoshlarning ijodiy tafakkurini yuksaltirish masalalari,
- maqomlarni o'rgatishda zamonaviy metod va texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llash masalasi,
- maqom sho'balarining ijrolari,
- maqom ustozlari va ularning ijro uslublari kabi mavzular berilishi maqsadga muvofiq bo'lar edi.

“Musiqqa to'garaklarini tashkil etish” o'quv fani ham pedagogika oliy o'quv yurtlarining 2-kursi (III-semestr)da o'qitilishi rejalashtirilgan bo'lib, fanga ajratilgan soatlar hajmini quyidagi jadvalda keltirib o'tdik:

Mashg'ulot turi	Ajratilgan soat	Semestr
		III
Ma'ruza	36	36
Amaliy	40	40
Mustaqil ta'lim	40	40
Jami auditoriya soati	76	76
Umumiy o'quv soati	116	116

Jami 116 umumiy soatni o'z ichiga olgan fanning 76 soati auditoriya mashg'ulotlarini tashkil etadi. Mazkur fan bo'yicha talabalarga umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quv jarayonidan tashqari mustaqil ta'lim sifatida musiqiy to'garaklarni tashkil etish va ushbu to'garaklarda talabalar sozandalik va xonandalikdan olingan bilimlarini shakllantirish bo'yicha nazariy hamda amaliy mashg'ulotlar olib boriladi.

Shuningdek; fanning vazifalaridan kelib chiqib, talabalarga 36 soat ma'ruza mashg'ulotlari jarayonida o'zbek xonandaligi, xor ijrochiligi, vokal, an'anaviy xonandalik, estrada hamda cholg'u ijrochiligi, (san'at turlari bo'yicha) mashg'ulotlarini olib borish bo'yicha uslubiy ko'rsatma va tavsiyalarning

mazmun-mohiyatini o'z ichiga olgan mavzularni bayon etishdan iborat. 40 soatni o'z ichiga olgan amaliy mashg'ulotlarda esa talabalarga hammasi bo'lib 7ta ko'shiq o'rgatiladi.

№	Amaliy mashg'ulotlar mavzulari	Ajratilgan soat
3- Semestr		
1	So'lim. I.Ikromov musiqasi. G'.Saotiy she'ri.	4
2	Dilxiroj. Muqimiy g'azali.	6
3	Rost maqomidan. Qashqarchai rost.	6
4.	Ulkun jonon. Muqimiy g'azali.	6
5	Duo qiling. D.Qodirov musiqasi. N.Hamidova sheri.	6
6	Ayol. D.Qodirov musiqasi. N.Holmirzaeva she'ri	6
7.	Laziz. Huvaydo g'azali. A.Abdurasulov musiqasi.	6
	Jami:	40

Mustaqil ta'lim mashg'uloti uchun ajratilgan 40 soatning mavzular jadvalini keltirib o'tmadik, chunki ushbu mavzular ma'ruza mavzulari bilan aynan bir xil, ya'ni to'garaklar tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar xususida boradi.

Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida aynan maqomlar ijrosini o'rganish bo'yicha ham o'quv fani mashg'uloti olib boriladi. Avvalgi "Maqom asoslari" fani o'rnida joriy o'quv rejasida "An'anaviy xonandalik" kiritilgan.

Ushbu fanning o'quv soatlarini tahlil qilamiz:

№	Mashg'ulot turi	Ajratilgan soat	Semestr			
			IV	V	VI	VII
1	Ma'ruza	-	-	-	-	-
2	Amaliy	162	60	38	36	28
3	Mustaqil ta'lim	130	50	27	27	26
Jami auditoriya soatlari:		162	60	38	36	28
Umumiy o'quv soati:		292	110	65	63	54

Demak, o'quv fani 2; 3; 4-kurslarda olib boriladi. Bulardan ma'ruza mashg'uloti uchun soatlar ajratilmagan, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari uchun esa har bir semestrda 27 soatdan 60 soatgacha mashg'ulotlar olib borilishi mo'ljallangan.

Quyidagi jadval asosida o'quv fanida o'rganilishi lozim bo'lgan asarlar va ularga ajratilgan soatlar miqdori bilan tanishib chiqsak:

№	II -kurs		III-kurs		IV-kurs	
	Mashg'ulot mavzulari va ularga ajratilgan soatlar		Mashg'ulot mavzulari va ularga ajratilgan soatlar		Mashg'ulot mavzulari va ularga ajratilgan soatlar	
1	D.Zokirov – "Ko'rmadim" A.Navoiy	4	Yor mehri. O'zbek xalq qo'shig'i.- A.Navoiy.	4	Oromijon. Bobur g'azali.	4

2	Ey sarviravon. S.Kalonov musiqasi, Nodira g'azali	4	Sharob-1 . Bobur g'azali. O'zbek xalq qo'shig'i	6	O'ynasin. Uyg'un she'ri. T.Jalilov musiqasi.	6
3	Otmagay tong. T.Jalilov musiqasi.	4	O'zing. Chokar g'azali. O'zbek xalq qo'shig'i.	4	Aylagach. A.Navoiy g'azali. H.To'xtasinov musiqasi.	4
4	“Saraxbori Dugoh” taronalari	4	Mubtalo bo'ldim senga. A.Navoiy g'azali. K.Jabborov musiqasi	6	Qo'shchinor. A.Navoiy g'azali	6
5	Sallamno. N.Hasanov musiqasi. Vasfiy g'azali	4	To'lqin. A.Navoiy g'azali. O'zbek xalq qo'shig'i.	6	O'zing. Chokar g'azali. O'zbek xalq qo'shig'i.	6
6	“Segoh” Xurshid g'azali	4	Bayot-2. A.Navoiy g'azali. O'zbek xalq kuyi.	6	Nasrullo. A.Navoiy g'azali.	6
7	So'lim. S.G'.Soatiy ijro yo'li. I.Ikromov musiqasi.	4	Andijon samosi. Muqimiy g'azali.	6	Guluzorim. A.Navoiy A.Abdurasulov mus.	6
			Jami: V-semestr	38	Jami: VII-semestr	28
8	Ey nozanin. J.Sultonov musiqasi. Muqimiy g'azali.	4	Dugoh husayn-4. O'zbek xalq qo'nig'i.	6		
9	Qo'shchinor. A.Navoiy g'azali.	6	Qashqarchai mustahzodi navo. Furqat g'azali.	6	-	-
10	Ulkun jonon. Muqimiy g'azali.	4	Soqinomai mustahzodi navo. Nishotiy g'azali.	6	-	-
11	“Farg'onacha jonon- 2” Muqumiy g'azali.	4	Ul parivash. Muqimiy g'azali.	6	-	-
12	Xanuz. A.Navoiy g'azali.	4	Sayyora. Hamza g'azali.	6	-	-
13	Judo. A.Navoiy g'azali Yu.Rajabiy musiqasi.	4	Nazzora qil. K.Jabborov musiqasi. A.Navoiy g'azali	8	-	-
14	“Dilxoroj” – Fuzuliy g'azali.	6	Qo'qon ushshog'i.- Yu.Saryomiy g'azali.	8	-	-

Jami: IV -semestr	60	Jami: VI –semestr	36	-	-
--------------------------	-----------	--------------------------	-----------	---	---

Asarlarni tanlashda o‘quv fani dasturi muallifi D.Qodirov milliy musiqamiz asoschilaridan biri bo‘lgan Yu.Rajabiy tomonidan chop etilgan “O‘zbek xalq musiqasi” kitobining 2, 3, va 4 tomlaridagi asarlardan foydalangan. Garchi ushbu asarlarning ba’zilari maqomlar tarkibiga kirsa-da, Shashmaqom asarlari to‘g‘risida talabada to‘liq fikr shakllanmaydi. Maqomlar parda, usul va lادلarning o‘zaro munosabatlar tizimida qaror topganini hisobga oladigan bo‘lsak, Shashmaqomda, Xorazm maqomlarida hamda Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llarida uchraydigan turli xildagi usul va lادلarda keladigan maqom asarlarini talabalarga o‘rgatib borish muhimdir. Afsuski, muzkur fan Shashmaqom hamda Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llaridan ba’zi bir ashulalar (Soqinomai mustahzodi navo, Segoh, Bayot-2, Dugoh husayn, Qarqarchai mustahzodi navo, Saraxbori dugoh) ni o‘z ichiga olgan va qolgan barcha ashulalar bastakorlar tomonidan maqomlar asosida yaratilgan asarlar bo‘lib, ularning barchasi Farg‘ona – Toshkent uslubida ishlangandir. 2ta asarni Buxoro Shashmaqomidan ekanligini inobatga olamiz, xolos. Bunday fikr yuritishimizga sabab shuki, Shashmaqom tarkibida cholg‘u yo‘llari bilan qo‘shib hisoblaganda 250 dan ziyod bir-biridan go‘zal o‘lmas asarlar mavjud. Shulardan aaytaylik 20ta asardasturga kiritilganda ham talabalarda maqomlar to‘g‘risida to‘liq tasavvur hosil bo‘lmaydi. Xorazm maqomlari yoki shu uslubda ishlangan asarlardan ham namunalar yo‘q.

O‘sib kelayotgan yoshlarga Vatanimiz hududlariga mansub bo‘lgan an’anaviy mumtoz asarlarimiz, “Shashmaqom”dagi ladlar va usullarning farqli xususiyatlarini namoyon etuvchi asarlardan dasturga kiritmasak ularda qanday qilib musiqiy-estetik qobiliyatni yoki mustaqil ijodiy tafakkurni shakllantiramiz?.

Talabalarning musiqiy tafakkuri va idrokini yuksaltirishning axborot texnologiyalari yana bir vositadir. Milliy qadriyatlar, ayniqsa mumtoz musiqa asosida oliy musiqa ta’limida tahsil olayotgan bakalavrlarning aqliy imkoniyatlarini, ularda musiqiy tafakkur va idrokni yuksaltirish uchun barcha mavjud ish usullarini qo‘llash taqozo etilmoqda. Shu jumladan, hozirgi sharoitda ta’lim sohasiga ilg‘or axborot va pedagogik texnologiyalarning jadal kirib kelayotganligi sababli, maqomlarning jozibali, maftunkor, o‘ziga jalb etuvchi, tinglovchining hissiyotlariga ta’sir etib, unda turli kayfiyat va kechinmalarni uyg‘otuvchi kuchini bakalavrlarga ushbu vositalar orqali yaqqol ko‘rsatish, ularda mumtoz musiqamizga nisbatan mehr-muhabbatni uyg‘otish o‘ta muhimdir.

Musiqa ta’limi tizimida talabalar bilan ishlab, ularda musiqiy tafakkur va idrokni yuksaltirish uchun innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish mumkin.

Yaqin vaqtlargacha o‘quv mashg‘ulotlarida qo‘llanib kelingan audio va videotexnika vositalari faqatgina berilgan musiqiy material: maqom sho‘balari hamda turli musiqa janrlariga xos asarlarni eshittirish va ko‘rsatish imkoniga ega, xolos. Biroq, bugungi kunda ushbu vositalar izlanuvchan o‘qituvchi va talabalarni qoniqtirmaydi.

Bugungi kun talabi darajasida yondashib, oliy musiqa ta’limida musiqiy fanlarni amaliy mashg‘ulotini o‘qitish jarayonida talabalar bilan ishlash faoliyatini

olib ko‘radigan bo‘lsak, fan doirasida berilgan maqom asarining nota matnini tahliliy o‘rganish, notalarni nomlari bilan aniq intonatsiyada kuylash, asarda uchraydigan turli intervallar, dinamika va ijro sur‘atini aniq tasavvur etgan holda kuylash, shuningdek, notalarni solfedjio qilib kuylash talab etiladi.

Bundan tashqari, asarda uchraydigan murakkab parchalarni alohida mashq qilish, asarlar va ularning parchalarini tahliliy tinglab o‘z xulosasini chiqarish vazifasi qo‘yiladi. Bu ko‘pqirrali badiiy musiqiy faoliyatni yuqori saviyada bajarish uchun nota ijrosini kuzatish, tinglash va ko‘rish, ya‘ni audiovizual idrok etish maqsadga muvofiq.

Ushbu ta‘limiy vazifalarning barchasini yuqori saviyada amalga oshirishda eng oxirgi kompyuter dasturlari qo‘l keladi. Mazkur zamonaviy kompyuter dasturlari sirasiga hozirgi kunda dunyo musiqa amaliyotida keng tarqalgan va qo‘llanilayotgan “**Final**” (“*Finale*”) hamda “**Sibelius**” (“*Sibelius*”) nota matn muharriri dasturining 1 – 6 versiyalarini misol qilib keltirish mumkin. Ushbu kompyuter dasturlari zamonaviy musiqa amaliyotini uning nazariy asoslariga tayangan holda amaliy tarzda aks ettirish imkoniga egadir.

Jumladan, “**Sibelius 4**” nota matn muharriri dasturi vositasida:

- nota yo‘liga notani yozish;
- uni tahrir qilish;
- tinglash jarayonida qaysi nota ijro etilayotganligini real tarzda kuzatib borish;
- musiqa asarini boshqa tonallikka transpozitsiya qilish;
- musiqa asarini oldingi tonalligiga qaytarish;
- ma‘lum nota matnini nusxalash;
- tinglangan musiqa asarining notasini avtomatik tarzda ekranda namoyish etish va zarur bo‘lganda qog‘ozda bosib chiqarish hamda boshqa ko‘pgina operatsiyalarni bajarish mumkin.

Xulosalar va takliflar

1. Keyingi yillarda musiqa ta‘limi yo‘nalishi talabalarida ma‘naviy yuksalish yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. Buning zamirida o‘zbek xalqining milliy va tarixiy madaniy taraqqiyoti, yuqori darajadagi ma‘naviyati, milliy qadriyatlarimiz, musiqaga nisbatan shakllangan yuksak hurmat-ehtirom va go‘zal an‘analarning ta‘siri bor.

2. Musiqa ijrochiligida talabaning o‘zi predmet faoliyati, ya‘ni sub‘ekt emas, balki ob‘ekt sifatida ishtirok etadi. Demak, faqat boshqa kishilar (professor-o‘qituvchi, murabbiy, musiqa rahbari, o‘rtoqlari) emas, o‘zi uchun ham tadqiqot ob‘ekti hisoblanadi.

3. Talabalarda tafakkur va idrok shakllanishini tarbiyalashda uni jismoniy va psixologik jihatdan tayyorlashni yo‘lga qo‘yish vazifalarini to‘g‘ri hal etish zarur.

4. An‘anaviy xonandalik va musiqa tarixi mashg‘ulotlarida Sharq allomalarining mumtoz musiqasi va uning tarixiy taraqqiyoti bosqichlari borasidagi fikr, g‘oya va qarashlaridan keng foydalanish - talaba-yoshlarning

umumiy kasbiy o'sishi, kamolotga erishuvi hamda milliy madaniy merosimizga ijobiy munosabati shakllanishi uchun keng imkoniyat yaratadi.

5. Mumtoz musiqani tinglash va kuylash bakalavrdan jismoniy va psixologik kuchlanishni talab qiladigan faoliyat sohasidir.

6. Musiqa ijrochiligi faoliyatining yakuniy natijasini bakalavr ongida musiqa borasida shakllangan fikr va tasavvurlar, qolaversa, musiqa ijrochiligi ko'rik-tanlovlari, konsertlar tashkil etadi. Ushbu jamoaviy badiiy faoliyat turlari talabalarning har tomonlama takomillashgan, barkamol, aqlan yetuk bo'lib yetishishlariga yordam beradi.

Ayniqsa, musiqani chuqur va puxta o'zlashtirish talabalarning tafakkur va idrokini takomillashtirishi hamda ularda kasbiy yetuklikni ta'minlashda yuqori natijalarga olib kelishi muqarrar.

Ilmiy amaliy tavsiyalar

Olib borilgan mazkur ilmiy tadqiqot natijasi asosida kuzatish va o'rganishlardan kelib chiqib, quyidagi ilmiy xulosalar bayon etiladi:

- Talabalarga musiqa musiqasi haqida ma'lumot berishda o'tmish allomalarimizning musiqa hamda uning inson ruhiyatiga ijobiy ta'siri borasida ma'lumotlar berishni bosqichma-bosqich amalga oshirib borish;

- Talabalarda mumtoz musiqani o'rganish bilan bog'liq uchraydigan ob'ektiv va sub'ektiv qiyinchiliklarni bartaraf etish;

- Muntazam amalga oshiriladigan musiqa sho'balari ijrosi jarayonida irodaviy chiniqishni tarbiyalash;

- Oliy ta'lim muassasalarining musiqa ta'limi yo'nalishida "Maqom asoslari", "An'anaviy xonandalik" va "Musiqa tarixi", "O'zbek xalq musiqa ijodi" kabi fanlarini o'qitish sifatini zamonaviy multimediyaviy vositalari yordamida amalga oshirish;

- oliy o'quv yurtlari bakalavrlari o'rtasida musiqa ijrochiligi bo'yicha ko'rik - tanlovlar sonini ko'paytirish hamda ularning sifatiga e'tiborni qaratish;

- pedagogika oliy o'quv yurtlarida mumtoz musiqasi bo'yicha targ'ibot va tashviqot ishlarini muntazam olib borish, ya'ni taniqli, el sevgan xonanda va sozandalar, bastakorlar, maqomdon ustozlar bilan suhbat va kechalarni muntazam tashkil qilish;

- Pedagogika oliy o'quv yurtlari kafedralarining professor - o'qituvchilari tomonidan ota-onalar va talabalar o'rtasida mumtoz musiqasi va uning inson kamolotida tutgan o'rni mavzusiga oid suhbat, debat, munozara va disputlar tashkil qilish;

- Oliy o'quv yurti talabalari uchun professor-o'qituvchilar tomonidan musiqa bo'yicha suhbat, ma'ruza-konsertlar, ko'rgazmali chiqishlar tashkil qilish va o'tkazish;

Yuqoridagi ilmiy-uslubiy va tashkiliy tadbirlar ma'lum me'yor, mavjud talablar doirasida bajarilsa, bakalavrlarda musiqiy tafakkur va idrokni shakllantirish imkoniyatlari yanada kengayadi.

1. San'at haqida tushuncha.
2. Qanday san'at turlari mavjud.
3. Janr tushunchasi
4. Vokal-cholg'u, kamer-simfonik, xor, akademik, xalq, estrada ijrochiligi va boshqa.
5. San'atda sintez.
6. Sintez tushunchasi, tarixiy ildizlari, tabiati. Ichki va tashqi shakllari.
7. Sintez strukturasi, komponentlari.
8. Komponent tushunchasi.
9. Ifoda vositalarining uyg'unlashuvi.
10. Ovozlarning klassifikatsiyasi haqida gapirib bering.
11. Jahon operasi yulduzlarini sanab bering.
12. L.Pavarotti, Sh.Mills, T.Xempson, P.Burchuladze kabilardan qaysi biri zamonamizning eng atoqli tenori hisoblanadi?
13. "Shashmaqom" ashula bo'limi tarkibi ayting.
14. O'zbekiston estrada qo'shiqchiligidagi stilistik yo'nalishlar
15. "Etno-jaz" uslubi nimaga tayanadi?
16. N.Abdullaeva, F.Zokirov, K.Razzokovalarning ijodidagi ijro uslubi?

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017. – 488 b.
- 2.Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. – T.: "O'zbekiston", 2017. – 592 b.
- 3.Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. –T.: "O'zbekiston", 2018. – 507 b.
- 4.Mirziyoev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. 3-jild.– T.: "O'zbekiston", 2019. – 400 b.
- 5.Mirziyoev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild.– T.: "O'zbekiston", 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar:

- 6.O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.–T.:O'zbekiston, 2023.
- 7.O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-sonli Qonuni.
- 8.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 4947-sonli Farmoni.
- 9.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabr "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini

tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5544-sonli Farmoni.

10.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may "O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5729-son Farmoni.

11.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida"gi PF-5789-sonli Farmoni.

12.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli Farmoni.

13.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

14.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 16 avgustdagi "Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 343-sonli Qarori.

15.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 10 yanvardagi "Oliy ta'limning Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 2001 yil 16 avgustdagi "343-sonli qaroriga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi 3-sonli qarori.

III. Maxsus adabiyotlar:

16.Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. O'quv-metodik qo'llanma. – T.: "Sano-standart", 2015. – 208 b.

17.Muslimov N.A va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativ asoslari. O'quv-metodik qo'llanma. – T.: "Sano-standart", 2015. – 120 b.

18.Pecherkina, A. A. Razvitie professionalnoy kompetentnosti pedagoga: teoriya i praktika [Tekst] : monografiya / A. A. Pecherkina, E. E. Сыmanyuk, Ye. L. Umnikova : Ural. gos. ped. un-t. – Yekaterinburg : [b.i.], 2011. – 233 s.

19.O.S. Frolova. Formirovanie innovatsionnoy kompetensii pedagoga v protsesse vnutrishkolnogo povыsheniya kvalifikatsii. Diss.k.p.n. Voronej 2018.

20.Kompetensii pedagoga XXI veka [Elektronnyy resurs]: sb. materialov resp. konferensii (Minsk, 25 noyab. 2021 g.) / M-vo obrazovaniya Resp. Belarus, GUO «Akad. poslediplom. obrazovaniya», OO «Belorus. ped. o-vo». – Minsk: APO, 2021.

21.Panjiev Q.B. O'zbek xalq qo'shiqlari vositasida bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. Monografiya. T.: 2022 y. 204 b.

22.Panjiev Q.B. O'zbek xalq musiqa ijodi. O'quv qo'llanma. T.: 2022. 274 b.

IV. Internet saytlar:

23.<http://edu.uz> – O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.

24.<http://lex.uz> – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

25.<http://bimm.uz> – Oliy ta'lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish Bosh ilmiy-metodik

markazi.

26.<http://ziyonet.uz> – Ta’lim portali Ziyonet.

27.<http://natlib.uz> – Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi.

2-MAVZU: MUSIQA TA’LIMI VA SAN’ATINING TARIXIY RIVOJLANISH TARAQQIYOT BOSQICHLARI REJA

1. Musiqa ta’limi va san’atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari fanining rivojlanish tarixi va taraqqiyot bosqichlari, mustaqillik davri rivojlanishi.

2. Musiqa ta’limi va san’atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari va innovatsiyalari rivojlantirish yo‘llari.

Tayanch iboralar: musiqa o‘qituvchisi, zamonaviy talab, ilmiy-tadqiqot, professiogramma, mutaxassislik modeli.

1.Musiqa ta’limi o‘qituvchilarini tayyorlashning ilmiy-tadqiqot masalalari.

Ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyaning jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalarida taraqqiyotining yangi istiqbollari ochib berdi. Insoniyatning davlat va jamiyat qurilishiga doir asriy tajribalari ijtimoiy munosabatlarni yangicha yondashuvlar asosida tartibga solish borasidagi ilg‘or yondashuvlarning qaror toptirilishiga olib keldi. Mazkur yondashuvlarning mohiyati so‘nggi yillarda umumiy tarzda “modernizatsiyalash” tushunchasi yordamida ifodalani b kelinmoqda. Biroq, ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyalarning rivoji tufayli jamiyat ham rivojlanishning muayyan bosqichidan yanada takomillashgan bosqichga o‘tadi. Falsafiy talqinda ifoda etganda miqdor o‘zgarishlari tub sifat o‘zgarishlariga aylanadi. O‘rta asrlarda agrar xarakter kasb etgan jamiyat ilm-fan, texnika, san‘at va ishlab chiqarishning rivojlanishi bilan industrial jamiyatga aylandi. Ijtimoiy jamiyatning ijtimoiy tizimdan ochiq fuqarolik jamiyatiga aylanishini anglatadi. Ushbu turdagi negizida jamiyatning ijtimoiy qatlamlarida umumiy yoki xususiy xarakterdagi yangilanishlar sodir bo‘ladi. Jumladan, ta’lim sohadagi yangilanishlar ham shular jumlasidandir. Ta’lim tizimini yangilash – jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ehtiyojlarini, uning malakali kadrlarga, shaxsning esa sifatli ta’lim olish bo‘lgan talabini qondirish, ta’lim tizimini barqaror rivojlanishini ta’minlash maqsadida mavjud mexanizmning qayta ishlab chiqilishi yoki takomillashtirilishini talab qiladi. Mazkur innovatsion jarayon shaxsni o‘qitish va tarbiyalashga oid eng yaxshi an‘analarni saqlab qolgan va boyitgan holda majmuaviy xarakter kasb etib, ta’lim tizimining barcha sohalarini to‘la qamrab oladi va jamiyatda qaror topgan malakali mutaxassislarni tayyorlash borasidagi ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi. Ta’lim tizimining innovatsion ta’lim jarayonida quyidagi ustuvor vazifalar hal qilinadi:

- har bir musiqa kasbidagi shaxsning to‘laqonli ta’lim olishida boshqalar bilan teng huquqliligi va ta’lim olishning ochiqligini ta’minlash; - uzluksiz ta’lim

tizimida yangi sifat ko'rsatkichlariga erishish;

- yangi ta'lim resurslarini jalb qilish va ulardan samarali foydalanish asosida uzluksiz ta'lim tizimida samarali me'yoriy-huquqiy va tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish;

- davlat va jamiyatning qo'llab-quvvatlashi negizida ta'lim tizimi xodimlarining ijtimoiy maqomi va kasbiy kompetentligini rivojlantirish;

- musiqa ta'lim tizimining davlat va jamoatchilik boshqaruviga asoslanganlik tamoyiliga muvofiq ta'lim jarayoni ishtirokchilari – talabalar, pedagoglar, ot-onalar va ta'lim muassasalarining rolini oshirish.

Barcha davlatlarda bo'lgani kabi O'zbekiston sharoitida ham ta'lim tizimini modernizatsiyalashda davlat, jamiyat, mahalliy va ijtimoiy tashkilotlar, yuqori hamda quyi boshqaruv organlarining o'rni va roli, ular o'rtasidagi o'zaro birlik, hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy sharoitda ta'lim tizimini innovatsion ta'lim resurslari asosida qayta qurishda, uning ustuvor yo'nalishlari quyidagilar sanaladi:

- elektron axborot-ta'lim resurslarini yaratish;

- o'qitishning mavjud va yangi texnologik shakllarini o'zaro muvofiqlashtirish;

- musiqa san'atining o'quv hamda mutaxassislik fanlari asoslarining talabalar tomonidan mustaqillik o'zlashtirilishi uchun qulay pedagogik va texnologik shart-sharoitlarni vujudga keltirish.

Musiqa ta'limining tasnifi, qonuniyatlari, tamoyillari va mezonlarini quyidagi ko'rinishda tasavur etish mumkin. Ayni vaqtda Respublika ijtimoiy hayotiga shiddatli tezlikda axborotlar oqimi kirib kelmoqda va keng ko'lamni qamrab olmoqda. Axborotlarni tezkor sur'atda qabul qilib olish, ularni tahlil etish, qayta ishlash, nazariy jihatdan umumlashtirish, xulosalash hamda talabaga yetkazib berishni yo'lga qo'yish ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Musiqa ta'limi-tarbiyasi jarayoniga pedagogik texnologiyani tadbiq etish yuqorida qayd etilgan dolzarb muammoni ijobiy hal etishga xizmat qiladi. Avvalam bor texnologiya (yunon. "techne" – mahorat, san'at, "logos" – tushuncha, ta'limot) – muayyan (ishlab chiqarish, ijtimoiy, iqtisodiy va b.) jarayonlarning yuksak mahorat, san'at darajasida tashkil etilishi Ta'lim texnologiyasi (ingl. "an educational technology") – ta'lim (o'qitish) jarayonining yuksak mahorat, san'at darajasida tashkil etilishi Ta'lim texnologiyasi – ta'lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya'ni, avvaldan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida, bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo'lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish hamda ta'lim jarayonini yuqori darajada boshqarish Ta'lim metodi – o'quv jarayonining majmuaviy vazifalarini yechishga yo'naltirilgan o'qituvchi va talabalarning birgalikdagi faoliyati usuli bo'lsa, ta'lim metodikasi esa muayyan o'quv predmetini o'qitishning ilmiy asoslangan metod, qoida va usullar tizimi. O'qituvchining samarali faoliyat ko'rsatishga undovchi darsning metodik ishlanmasini puxta ishlab chiqishdan farqli o'laroq, ta'lim texnologiyasi talabalar faoliyatiga nisbatan yo'naltirilgan bo'lib, u talabalarning shaxsiy hamda o'qituvchi bilan birgalikdagi faoliyatlarini inobatga olgan holda, o'quv materiallarini mustaqil o'zlashtirishlari

uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi. Musiqa ta'limi texnologiyasining markaziy muammosi – ta'lim oluvchi shaxsini yanada rivojlantirish, kasbiy (ijodiy) qobiliyatni rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlashdan iborat. Musiqiy pedagogik texnologiya nazariyasi o'tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab asoslanib kelinayotgan bo'lsada, aynan “pedagogik texnologiya” tushunchasiga nisbatan turlicha yondashuvlar mavjud. Xususan, pedagog olim V.P.Bespalko pedagogik texnologiyani “amaliyotga tadbiiq qilinadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi” deya ta'riflaydi hamda asosiy diqqatni o'quv-pedagogik jarayonni oldindan loyihalashga qaratadi. Musiqiy pedagogik texnologiya – ta'lim shakllarini takomillashtirish vazifasini ko'zlagan o'qitish va boshqalarni o'zlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida, ularning birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish, tadbiiq etish va aniqlashning izchil metodi (YuNESKO). O'z mohiyatiga ko'ra musiqiy pedagogik texnologiya vaqt taqsimotiga muvofiq dasturlanib, ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijaga erishishni ta'minlovchi pedagogik jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizimni ifodalaydi. Musiq ta'lim tizimini texnologiyalashtirish g'oyasi o'tgan asrning boshlarida G'arbiy Yevropa va AQShda ta'lim tizimini isloh qilish, ta'lim samaradorligini oshirish, shaxsning ijtimoiylashuvini ta'minlash uchun muayyan shart-sharoitni yaratish borasidagi ijtimoiy harakat yuzaga kelgan davrda ilk bora o'rtaga tashlandi. Mazkur g'oya 30-yillarda ta'lim jarayoniga “pedagogik texnika” (“ta'lim texnikasi”) tushunchasining olib kirilishi bilan asoslandi. Ushbu davrlarda yaratilgan maxsus adabiyotlarda “pedagogik (ta'lim) texnika(si)” tushunchasi “o'quv mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga ko'maklashuvchi usul va vositalar yig'indisi” tarzida talqin etildi hamda o'quv jarayoniga o'quv va laboratoriya jihozlarning olib kirilishi, ulardan samarali, unumli foydalanish, material mazmunini ko'rsatmali qurollar yordamida tushuntirish kabi holatlar ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beruvchi yetakchi omillardir deya baholandi. XX asrning 50-yillarida ta'lim jarayonida texnik vositalarni qo'llash “ta'lim texnologiyasi” yo'nalishini belgilab beruvchi omil deya e'tirof etildi, asosiy e'tibor talabalar auditoriyasini kengaytirish texnik vositalardan foydalanish evaziga amalga oshirilishi, texnik vositalarning imkoniyatlarini yanada takomillashtirish, ularning axborot sig'imini kengaytirish, axborotlarni uzatish xizmatini sifatli tashkil etish, ta'lim olishni individuallashtirish kabi masalalarga qaratildi. Bu borada olib borilgan tadqiqotlarning ob'ekti, tayanch nuqtasi sifatida texnik vositalar imkoniyatlari, ularni takomillashtirish jarayoni qabul qilindi, shuningdek, o'quv jarayonini “texnologiyalashtirish”ning tashkiliy jihatlarini o'rganishga alohida urg'u berildi. 60-yillarning boshlarida ta'limni dasturlash asosida ta'lim jarayonini tashkil etish “texnologiya” tushunchasining mohiyatini ochib beruvchi omil sifatida ko'rila boshlandi. Dasturiy ta'lim talabalarga muayyan bilimlarni alohida qism holida emas, balki izchil, yaxlit tarzda berilishini nazarda tutadi. Ta'lim jarayonini yaxlit, maqbul dasturga muvofiq tashkil etish taklifi ilk bora AQShda faoliyat yurita boshlagan “Dasturiy ta'lim va o'rgatuvchi mashinalar bo'yicha birlashgan Qo'mita” tomonidan ilgari surilgan. Dasturiy ta'lim o'zida ta'lim maqsadlari, ularni o'zgartirish va baholashning mos ravishdagi

mezonlari hamda ta'lim muhitining aniq tavsifini qamrab oladi. Bu esa o'zgartirish majmuasini to'raligicha qayta tashkil etish tushunchasi mazmuniga mos keladi.

Musiqqa ta'limida nazariy asoslari, g'oyalari, gipotezalari, qonuniyatlari va tamoyillari bir necha jihatni o'zida aks ettiradi:

Birinchisi, musiqqa ta'limi va tarbiyasi hamda yuksak ijrochilik mahoratiga ega shaxs kamoloti (taraqqiyoti) birligi;

ikkinchisi musiqiy pedagogik texnologiyaning muayyan, qat'iy tizimga egaligi, "tizimlilik" tushunchasi bu o'rinda ham ma'lum musiqiy fanini o'qitish jarayoniga, ham umumiy ta'lim jarayoniga xosligi;

uchinchidan, asoslilik (fundamentlik) tamoyili fanlarning o'rganish ob'ekti, ichki mohiyati va xususiyatlariga ko'ra turli yo'nalish (modul)larga bo'lib o'rganish afzalliklarini ifoda etadi.

O'quv fanlari tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar tarzida turkumlashtirilgan. Har bir o'quv fani uning uchun "yadro", "o'zak" sanaluvchi axborotlarga ega bo'lib, ushbu axborotlar shaxs tomonidan fanlar asoslarining o'rganilishi, aniq mutaxassislik bo'yicha mustaqil bilim olish, o'zlashtirilgan bilimlarni kengaytirib borish yo'lida tayanch tushunchalar bo'lib xizmat qiladi. Bunday yondashuv ma'lum yo'nalish bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash jarayonida fanlararo aloqadorlik xususiyatidan foydalanish imkonini ham beradi. O'quv fanlarining muayyan yo'nalishlar tarzda birlashtirilishi shaxs xotirasiga nisbatan zo'riqishni kamaytiradi, shuningdek, fikrlash quvvatini oshiradi, tafakkurning yuzaga kelishini ta'minlaydi. XX asrning 80-yillarida ta'lim jarayonini tashkil etish ta'lim oluvchilarga mavjud fanlar sohalari bo'yicha oz-ozdan ma'lumot (bilim) berishdan iborat deb talqin etilgan bo'lsa, 90-yillarda ushbu jarayonning tashkil etilishi o'zlashtirilgan bilimlar negizida muayyan, aniq fan bo'yicha yangi ma'lumot (bilim)larga ega bo'lish uchun qulay sharoitni yaratish jarayoni sifatida e'tirof etildi.

Musiqqa madaniyatni anglash (madaniy hayotning rivojlanishiga muvofiqlik) tamoyili nemis pedagogi A.Disterveg tomonidan XIX asrda iste'molga kiritilgan bo'lib, bugungi kunga qadar ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Musiqqa madaniyatni anglash tamoyili talabalarga ijtimoiy jamiyatning madaniy taraqqiyoti darajasidan kelib chiqib ta'lim berilishini nazarda tutadi. O'tgan asrda ta'lim samaradorligini ta'minlovchi yetakchi omil sifatida pedagogning bilim darajasi va mahorati e'tirof etilgan bo'lsa, bugungi kunda o'qituvchining bilimi, salohiyati hamda mahoratining yuqori darajada bo'lishi bilangina muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritib bo'lmazligi barchaga ayon. Mazkur o'rinda zamonaviy fan va texnika imkoniyatlari, xususan, kompyuter, multimediya vositalari, shuningdek, jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotining e'tiborga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi. Endilikda mutaxassislar "soha (yoki yo'nalish)larning o'ziga xos jihatlari, bu boradagi nazariy va amaliy bilimlarni chuqur bilishlari, muayyan faoliyatlarni bajara olishlari, belgilangan muddatda aniq vazifalarni hal etishga ulgurishlari hamda ma'lum yutuqlarga erisha olishlari" g'oyasi yetakchi o'rin tutuvchi bozor munosabatlari sharoitiga puxta tayyorlanishi lozim.

Musiqqa ta'limi mazmunini insonparvarlashtirish va insoniylashtirish tamoyili. Tilga olingan har ikki tushuncha ham lug'aviy jihatdan (yunon.

“humanus” – insoniylik, “humanitas” – insoniyat), bir o‘zakka ega bo‘lsa-da, ularning har biri o‘ziga xos ma‘nolarni ifodalaydi. Insonparvarlashtirish ta‘lim muassasalarida o‘rganiladigan fanlar sirasiga ijtimoiy fanlar (tarix, madaniyatshunoslik, sotsiologiya, psixologiya, filologiya va boshqalar)ning kiritilishini, insoniyashtirish tushunchasi esa shaxs va uning faoliyatiga nisbatan ijobiy yondashuvni anglatadi. Musiqa san‘ati vositasida esa insonparvarlashtirish – inson va jamiyat o‘rtasida yuzaga keluvchi munosabatlar jarayonida inson omili, uning qadr-qimmatini, sha‘ni, or-nomusi, huquq va burchlarini hurmatlashga asoslanuvchi faoliyatni tashkil etish jarayoni bo‘lsa, insoniyashtirish “barcha sharoitlar inson va uning kamoloti (taraqqiyoti) uchun” degan g‘oya asosida tashkil etiluvchi faoliyat jarayoni sanaladi.

Musiqa ta‘lim jarayonini loyihalashtirishda har bir o‘qituvchi ushbu tamoyilga qat‘iy amal qilishi lozim yoki o‘z mutaxassisligiga oid muammolarni hal etishda uni jamiyat manfaatlarini bilan uyg‘un bo‘lishiga e‘tibor berishi maqsadga muvofiqdir. Endilikda pedagog talabalar faoliyatini avtoritar (yakka hokimlik) tarzida boshqarmay, balki ta‘limiy hamkorlik g‘oyalariga sodiqlik asosida ta‘lim jarayonini insoniyashtiradi yoki boshqacha aytganda, ta‘limni insoniyashtirish tamoyiliga amal qilinishini ta‘minlaydi. Ushbu holat o‘z navbatida yuksak ma‘naviyatli shaxsning shakllanishiga olib keladi.

O‘rganib tadqiq etish, tadqiq etib o‘qitish tamoyili. Ushbu tamoyil quyidagi ikki jihatni yoritishga xizmat qiladi: 1) ta‘lim muassasalarining har bir o‘qituvchisi o‘z fani sohasiga talabalarni jalb qilgan holda tadqiqotlarni olib borishi lozim; 2) o‘qituvchi ta‘lim texnologiyasini ishlab chiqadi, uni amaliyotda sinab ko‘radi, kuzatadi va tuzatishlar kiritadi, ya‘ni, u ta‘lim jarayonini tadqiq etadi. O‘qitish jarayonining mazkur ikki jihati muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u o‘qituvchining kasbiy hamda pedagogik mahoratini oshirib borishga va talabalarni bo‘lajak mutaxassislik faoliyatiga puxta tayyorlash uchun zamin yaratadi.

Musiqa ta‘limining uzluksizligi tamoyili ta‘lim oluvchilarning kasbiy sifatlarga ega bo‘lishlari, mavjud sifatlarning hayotiy faoliyat davomida takomillashib borishini nazarda tutadi. Shaxsning uning butun umri uchun asqotishi mumkin bo‘lgan bilimlarni berish mumkin emas, zero, mavjud bilimlar har besh-o‘n yil mobaynida o‘zgarib, mazmunan boyib boradi. Demak, mazkur tamoyil o‘qituvchining o‘z faoliyatida mustaqil ta‘limni tashkil etishga e‘tibor berishi, pedagog yetakchiligini ta‘minlagan ta‘limdan talabalarining mustaqil bilim olishlari uchun shart-sharoitlar yaratib berishni ifodalaydi.

Faoliyatli yondashuv tamoyili nazariya va amaliyotning didaktik bog‘liqligiga asoslanadi. Didaktika nazariyasida bilim tushunchasi quyidagi ikki xil ma‘noda izohlanadi: a) ta‘lim oluvchilar o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan bilimlar; b) ular tomonidan o‘zlashtirilib, amaliy faoliyat jarayonida qo‘llaniladigan, shaxsiy tajribaga aylangan bilimlar. Bilimlar faoliyat jarayonida mustahkamlanadi, shu sababli talabalarda nazariy bilimlarni amalda qo‘llay olish iqtidorini tarbiyalash lozim. Amaliyotdagi tadbiqiga ega bo‘lmagan bilimlar tez orada unutilib yuboriladi. Musiqiy ta‘lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanishning samaradorligini baholash ham muhim ahamiyatga ega. Pedagogik texnologiyalarning imkoniyatidan kelib chiqqan holda ularni amaliyotga tatbiq

etishning samaradorligini bir qator mezonlar bilan aniqlash mumkin. Ular quyidagilardir:

- ta'lim, tarbiya va shaxsni rivojlantirish vazifalarining o'zida yaxlit as ettira olishi;
 - o'zida zamonaviy fan va texnika darajalarini ifodalay olishi;
 - g'oyaviy jihatdan talabalarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos kelishi;
 - o'quv materialining zarur axborotlar bilan to'liq ta'minlanganligi;
 - o'qitish jarayonida rang-barang metod va vositalarni qo'llash imkoniyatini ta'minlanganligi;
 - ta'limning ko'rgazmaliligi va barcha uchun ochiqligini ta'minlash tamoyiliga egaligi;
 - ko'p funksiyali ta'lim vositalaridan foydalanish va ularni oson ekspluatatsiya qilish imkoniyatining mavjuli;
 - pedagogning talabalarga mustaqil ishlarni samarali tashkil etishga ko'malashish darajasi O'qitish tizimida pedagogik texnologiyalarini samarali qo'llash pedagogning kasbiy kompetentligiga ham bog'liq. Shu sababli pedagogik texnologiyalarning samaradorligini pedagog tomonidan ularning qo'llanilishiga ko'ra ham baholash mumkin. Bunda quyidagi mezonlar muhim ahamiyatga ega:
 - pedagogning texnologik madaniyatga egaligi;
 - pedagogning pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida tajribaga egaligi;
 - pedagog tomonidan pedagogik texnologiyalarga "ijodiy" o'zgarishlar kiritilishi va ularning qayta shakllantirilishi;
 - pedagogik texnologiyalarni ta'lim amaliyotiga tatbiq etishda o'qituvchi va talabalar o'rtasida o'zaro hamkorlik negizida muvaffaqiyatli vaziyatlarning qaror topganligi;
 - pedagogik texnologiyalarning tarkibiy qismlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik;
 - pedagogik texnologiyalarning talabalar va pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta'minlashdagi imkoniyatlarga egaligi;
 - talabalar o'quv-bilish faoliyatining ijobiy ahamiyat kasb etishi
- Mustaqillik yillarida O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish yo'lida olib borilayotgan islohotning muhim yo'nalishi sifatida ta'lim jarayonini texnologiyalashtirishdan e'tirof etildi. Bu jarayonning samaradorligi o'qituvchilar tomonidan zamonaviy ta'lim texnologiyalarini ta'lim amaliyotida faol qo'llanilishi, shuningdek, rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'limi amaliyotida qo'llanilayotgan zamonaviy texnologiyalardan xabardor bo'lish quyidagi shartlar asosida ta'minlandi.

2. Musiqa ta'limi o'qituvchisiga qo'yiladigan zamonaviy talablar.

O'zbekiston Respublikasida 2017 yildan barcha sohalarida bo'lgani kabi ta'lim tizimida ham rivojlanishning yangi bosqichiga ko'tarilishi boshlandi. Ta'lim tizimida olib borilayotgan keng islohotlar o'qituvchining o'z ustida ishlashi,

yangilik va innovatsiyalarga bo'lgan talabni bir qadar oshirdi. Har bir o'qituvchining shaxsiy, tabiiy va individual xususiyatlari bo'lib, hozirgi zamon o'qituvchisi mutaxassisligi modelini loyihalashtirish lozim. O'qituvchi mutaxassisligi modelini umumiy va yagona holda tuzish, eng muhimi uning o'z xususiyatlarini rivojlantirishi, o'ziga xosligini saqlab qolishi, o'z qiziqishlariga muvofiq holda ilgarigi intilishiga imkon berish zarur. Mazkur masalada ko'p yillardan buyon ilmiy izlanishlar olib borilmoqda, lekin musiqa o'qituvchisi mutaxassisligi modelini yaratish va uni amalda qo'llash bo'yicha olib borilgan ishlar hali yetarli emas deb hisoblaymiz, chunki davr, zamon, taraqqiyot o'zgarishi musiqa o'qituvchisi mutaxassisligining zamonaviy modeli va professiogrammasiga qo'yiladigan talablarni o'zgartirishni va takomillashtirish zarurligini ko'rsatmoqda. Mazkur mavzuning asosiy maqsadi ham xuddi ana shundadir. Ushbu jaryonlar musiqa ta'limi o'qituvchisiga qo'yiladigan zamonaviy talablarni belgilab berdi desak mubolag'a bo'lmaydi. 2018-2019 o'quv yilidan Respublikamizdagi 15 ta OTMda san'atshunoslik fakulteti tashkil etilib, ularda musiqa ta'limdan tashqari "Cholg'u ijrochiligi" (turlari bo'yicha), va vokal ijrochiligi bo'yicha kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi.

Mutaxassis modeli bu – aniq bir kasb bo'yicha mutaxassisning umumlashgan obrazli tuzilmasi bo'lib, u muayyan tarkibiy qismlardan iborat bo'ladi¹². Uzluksiz ta'lim tizimining mazmuni va uning ilmiy-nazariy asosi bo'lgan O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi Qonunlari o'qituvchining umumiy, kasbiy, ilmiy-nazariy, pedagogik-psixologik, ilmiy-metodik tayyorgarlik darajasini zamon talablariga mos bo'lishini taqozo etadi¹³. Shuni alohida e'tiborga olgan holda ta'kidlash joizki uzluksiz ta'lim tizimi o'qituvchisining mutaxassislik modeli singari ayni paytda umumiy o'rta ta'lim maktabi musiqa madaniyati fani o'qituvchisining mutaxassislik modelini tuzish bugungi zamonaviy fan o'qituvchisining barcha xususiyatlarini ko'z oldimizga keltirish imkonini yaratadi. shu jumladan musiqa o'qituvchisi model asosini pedagogga qo'yiladigan talablar tashkil etib, u o'zida shaxsning eng yuksak fazilatlarini, pedagogik mahoratini, mutaxassislik nuqtai nazardan o'z bilimi, ilmiy dunyoqarashi, sohasi bo'yicha malaka va tajribaga egaligi, o'quvchilarni fan nuqtai nazardan o'qita olish, tarbiya berish va ta'lim oluvchilar bilimlarini adolatli baholay olish va nazorat qila olish kabi bir qator tarkibiy qismlarni mujassamlashtiradi.

Ushbu masala yirik pedagog olim J.G'.Yo'ldoshev o'z tadqiqotlarida respublika o'qituvchilari shaxsining kasb uchun ahamiyatli xususiyatlari sifatida kirishimlilik, hissiy barqarorlik, yetakchilik, ijtimoiy yetuklik, ishonuvchanlik, ijtimoiy jasorat, dadillik, mustaqillik, o'z-o'zini nazorat qilish, qo'zg'aluvchanlik, taranglik kabi jihatlarni belgilab bergan¹⁴.

Nazarimizda, o'qituvchining pedagogik faoliyatiga yordam beradigan

¹²www.Humanties/edu/ru/db/msg/.

¹³ Жўраев Р. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга оширишдаги умумий ўрта таълим вазибалари // Педагогик маҳорат журнали. 2/2001., 2-10 бетлар.

¹⁴ Йўлдошев Ж.Ф. Малака оширишнинг назарий ва методологик асослари: (ёхуд ўқитувчи бўлиш осонми?). - Т.: "Ўқитувчи", 1998.- 208 б.

fazilatlariga ilmga chanqoqlik, kirishimlilik, kamtarinlik, mehnatsevarlik, intizomlilik, fidoyilik, mahribonlik, bag'rikenglik, odamoxunlik, xushmuomalalilik¹⁵ kabi bir qator ijobiy shaxs fazilatlarini kiritish ham maqsadga muvofiqdir, chunki yuqorida ta'kidlangan modelning tarbiyalay olish qismiga yuqori darajali madaniyat va ma'rifat, shaxsiy odob namunasi, nufuzi, vatanparvarlik va burch hislari, gumanitar va gumanistik tayyorgarlik, o'quv tarbiyaviy ishlarning tashkili kiritilgan. Mazkur talablarni shakllantirishda uzluksiz ta'lim tizimi oldidagi davlat va ijtimoiy buyurtmalar hisobga olinishi va aniq belgilanishi kerak edi.

Bu ishda yangilik sifatida o'qituvchining umumlashtirilgan modelida pedagogning o'qita bilish va tarbiyalay olish vazifalarining ajratilishi aslida hali ko'p ilmiy yo'nalishlarga asos bo'ladi, chunki bu ikki faoliyat yagona ta'lim va tarbiya jarayonida amalga oshiriladigan, Sharq pedagogikasida¹⁶ bir butun holda qo'llaniladigan faoliyat turi xisoblanadi. Shuningdek musiqa o'qituvchisining mutaxassislik modeli, garchan bir necha bor tavsiya etilayotgan bo'lsada, undagi talablar o'qituvchining mutaxassislik ixtisoslashgan modelini ochib berishda muhim ahamiyatga ega.

Modelning ta'lim oluvchilar bilimini adolatli baholay olish va nazorat qila olish tarqibiy qismiga talabalarning standartlangan testlarni ishlab chiqish va qo'llay olish kiritilgan. Shuni qayd etish kerakki, musiqa o'qituvchisining mutaxassislik modelida tahsil oluvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va tajribalarini nazorat qilish va baholash, o'quv-tarbiya jarayonidan olingan natijalarni tahlil qilish va mazkur jarayonning borishiga tegishli o'zgartirishlar kiritish kabi yana bir muhim vazifasi kiritilgan bo'lib, u ta'lim-tarbiya jarayonining ajralmas va eng muhim zaruriy qismi sanaladi. Shu sababli, pedagogning ushbu tayyorgarligini uning metodik tayyorgarligidan ajratish mumkin emas.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, endilikda musiqa o'qituvchisi modelida maqom san'ati sirlarini egallash, uning struktura (tarkibiy) unsuri sifatida o'rin olishi shart bo'lib qoldi.

Bu jarayonda san'atshunoslik, musiqashunoslik, folklorshunoslik, pedagogika, psixologiya sohasidagi adabiyotlarni o'rganish, tahlil qilish, pedagogik kuzatish, ilg'or ish tajribalarini o'rganish, qiyoslash, umumlashtirish tajriba-sinov va matematik statistika usullaridan keng foydalanildi. Respublikamizda tayyorlangan pedagoglarning umumlashtirilgan modelining tahlili va uning bugungi kun talabidan kelib chiqqan holda yana bir qator vazifalarni qo'yilishi bejiz emas. Chunki butun dunyo ta'lim tizimida bo'lgani kabi, uzluksiz ta'lim tizimi oldiga qo'yilgan talablar davr va zamon o'zgarishlari bilan takomillashtirilib, yangi-yangi innovatsion g'oyalarni asosida rivojlantirilib, kam mehnat sarflab, ko'proq natija olish uchun harakat qilinib boriladi. Bu holat bevosita musiqa ta'limi o'qituvchisining mutaxassislik modeli xususiyatlariga ham taalluqlidir. O'qituvchilarning pedagogik faoliyatidagi asosiy masalalarni kiritish va ilmiy-pedagogik nuqtai-nazaridan qayta ishlash lozimligini ko'rsatdi. Shu sababli

¹⁵ Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ.-Т.: “Ўқитувчи”,1992. -160б.

¹⁶ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар (Ўзбекистон файласуфлар жамияти). - Т.: “Ўзбекистон”, 2001. – 45-49 б.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi talablari asosida har bir fan o'qituvchisi, shu jumladan, musiqa o'qituvchisi mutaxassisligining pedagogik faoliyatidagi o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda zamonaviy modeli va unga mos holda professiogramma tuzish zaruratini keltirib chiqaradi.

Mazkur modelning asosini musiqa o'qituvchisi tashkil qilib, u shaxs sifatida:

- yuksak ma'naviyatli va madaniyatli;
 - uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish uchun istiqbol rejalarni ilgari surish va hal etishga qodir;
 - ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil xulosa qila oladigan va undan amaliyotda to'g'ri foydalanadigan;
 - o'zida milliy istiqloq mafkurasi va g'oyalari singdirgan;
 - jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shadigan;
- shuningdek, yuqori malakali raqobatbardosh pedagogik kadr sifatida:
- ijodiy va ijtimoiy faol;
 - g'oyaviy va ma'naviy-axloqiyetuk bo'lishi;
 - mumtoz musiqani tushunish uchun ijodiy tafakkuri bo'lishi;
 - o'zbek musiqa merosining sarchashmasi hisoblangan maqom asarlari haqida yetarlicha bilimga ega bo'lish va uni amaliyotda qo'llay olish darajasini egallaganligi;
 - yuqori darajadagi ilmiy-nazariy, pedagogik-psixologik, ilmiy metodik, tashkiliy uslubiy jihatdan tayyorgarlik orqali yuksak kasb-hunar madaniyatiga ega bo'lishi nazarda tutildi.

Musiqa o'qituvchisining mutaxassislik modelini tuzishda quyidagilar konseptual asos sifatida qabul qilindi:

❖ musiqa o'qituvchisi yuqori darajadagi ilmiy-nazariy, pedagogik-psixologik va ilmiy-metodik tayyorgarlik orqali yuksak kasbiy madaniyatga ega bo'ladi;

❖ musiqa o'qituvchisini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish jarayonida ularning kasbiy tayyorgarligini orttirishda ilmiy-nazariy, pedagogik-psixologik tarkibiy qismlar bilan uzviy ravishda ilmiy-metodik tayyorgarlikni amalga oshiriladi;

❖ o'qituvchining pedagogika oliy ta'lim muassasalarida o'zlashtirgan barcha bilim, malaka va ko'nikmalari pedagogik faoliyatda xususiy metodik darajada, ya'ni musiqani o'qitish jarayonida qo'llaniladi. Shu bois o'qituvchining kasbiy tayyorgarligining tarkibiy qismlari ichida metodik tayyorgarlik asosiy o'rinni egallaydi.

Musiqa o'qituvchisi modelining 1-rasmda chizmasini berishga harakat qilamiz va bu chizmani yaratishda pedagogika fanlari doktori, professor J.Talipovning "Biologiya o'qituvchisining ilmiy-metodik tayyorgarligi darajasini orttirish nazariyasi va amaliyoti" mavzusidagi tadqiqot ishlariga asoslandik. Musiqa o'qituvchisining zamonaviy modeli tarkibiy qismlari va ularning shakllanishi yillar davomida to'plangan tajribalar hamda innovatsion g'oyalardan kelib chiqqan holda takomillashtirib borilishi mumkin. Mazkur modelning tarkibiy qismlari va ularning shakllanishini ta'minlovchi bilim, ko'nikma va tajribalarning majmuasi yana bir

qo‘llaniladigan termin – professiogramma deb yuritiladi.

1-rasm.

Musiqa o‘qituvchisi mutaxassisligining zamonaviy modeli

Bu rasmda, umuman, o‘qituvchi modeli aks etgan, musiqa asarlarini egallash, shu jumladan, yangi talab – maqom nazariyasi va amaliyotini egallagan shaxs ham aks ettirilishi kerak.

Professiogramma – bu mutaxassisning shaxsiy sifatлари va kasbiy faoliyat turlariga kiradigan kasbiy talablar va me‘yorlarning ilmiy asoslangan holdagi tavsifi¹⁷.

Professiogramma o‘zida modelning tarkibiy qismlari va ularni shakllantirishga asos bo‘ladigan bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘zida mujassamlashtiradi¹⁸. Shu sababli professiogramma muayyan pedagogik faoliyatni amalga oshirish uchun o‘qituvchidan amaliy va nazariy fikr yuritishni, ushbu jarayonni amalga oshirish uchun muayyan bilim, ko‘nikma va tajribalarni, malakalarni o‘zlashtirishni talab etadi.

Nazariy fikr yuritish ta‘lim-tarbiya jarayonidagi umumiy qonuniyatlar, ya‘ni pedagogik vazifalarni hal etishning prinsiplari va usullarini ishlab chiqish, pedagogik jarayonlarni kuzatish, kuzatish natijalarini umumlashtirish, xulosa yasash, o‘z faoliyati bilan taqqoslash va o‘zi uchun zarur qoidalarning kelib chiqishiga zamin tayyorlaydi¹⁹.

Amaliy fikr yuritish asosan musiqani o‘qitishning xususiy vazifalarini hal etishga qaratilgan. Bu muayyan vaziyatlarni tahlil qilish, taqqoslash,

¹⁷ Йўлдошев Ж.Ф. Малака оширишнинг назарий ва методологик асослари: (ёхуд ўқитувчи бўлиш осонми?). - Т.: “Ўқитувчи”, 1998. - 208 б.

¹⁸ Йўлдошев Ж.Ф. Малака оширишнинг назарий ва методологик асослари: (ёхуд ўқитувчи бўлиш осонми?). - Т.: “Ўқитувчи”, 1998. 102 -136 б.

¹⁹ Исмоилов Н. Миллий менталитетнинг туб илдизи //“Мулоқот” журнали, 4/2001. - 29 б.

umumlashtirish, xulosa chiqarish, va muammoli vaziyatlardan chiqib ketish kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. O'qituvchining pedagogik faoliyati va mahorati darajasini, amaliy pedagogik vazifalarni hal etish jarayonining ilmiy-nazariy jihatdan to'g'ri asoslanganligi bilan belgilash zarur.

Musiqqa fani o'qituvchisi o'z pedagogik faoliyatini tahlil qilib, ilmiy-nazariy asoslab, o'ziga ma'lum pedagogik prinsiplarni va uni amalga oshirish qoidalarini ishlab chiqadi. Pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilish, umumlashgan va pedagogik ta'sir ko'rsatishning mantiqiy ketma-ketligini ishlab chiqishi, uning pedagogik mahorat cho'qqisini egallaganligini ko'rsatadi. Pedagogik vazifalarni hal etish, pedagogik vazifalarni tahlil qilish, ya'ni o'qituvchilardan aqliy faoliyat usullari – tanqidiy-tahliliy, mantiqiy fikr yuritishni talab etadi.

Mazkur pedagogik faoliyat ta'lim-tarbiya jarayonini asosiy bo'g'inlarga ajratish va istiqboldagi vazifalarni loyihalash ko'nikmalariga asoslanadi. O'qituvchining pedagogik vazifalarni yaxshi o'zlashtirganligi, o'z kasbdoshlarining ish tajribalarini tinmay o'rganishi, o'z pedagogik faoliyati natijasini umumlashtirish va muntazam tahlil o'tkazish, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga, ta'lim mazmuni hususiyatlarini hisobga olgan holda samarali vosita, metod va shakllarini tanlashga imkon yaratadi.

O'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi tahlil qilinganda, uning ilmiy-nazariy, psixologik pedagogik, metodik tayyorgarligi nazarda tutildi²⁰.

Quyida musiqqa o'qituvchisining professiogrammasini tarkibiy qismlari va ularga mansub bilim, ko'nikma va malakalarni keltirib o'tamiz:

I. Musiqqa o'qituvchisining ilmiy-nazariy tayyorgarligiga asos bo'ladigan bilim, ko'nikma va malakalar majmuasi:

- musiqqa fanini ilmiy nazariy jihatdan chuqur o'zlashtirgan holda uning nazariyalari, g'oyalari, qonuniyatlarining mazmun-mohiyatini bilishi, fanning rivojlanishi, fanda erishilgan yutuqlar, yangiliklar, muammolar, ilmiy-tadqiqot ishlari hamda izlanishlar natijalaridan xabardor bo'lib borishi;

- umumiy musiqiy va xususiy tushunchalarni ajrata olishi, ularning musiqiy ta'limda tutgan o'rnini, o'quvchilarda shakllantirish yo'llarini tasavvur qilishi;

musiqqa ilmining umumnazariy va amaliy jihatdan shakllanishida ulkan xissa qo'shgan mutafakkirlarning ilmiy-nazariy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy meroslari hamda musiqqa, musiqqa ta'limi fani rivojiga salmoqli hissa qo'shgan olimlarning ilmiy-tadqiqot ishlarini bilishi va ulardan ta'lim-tarbiya jarayonida samarali foydalanish malakasiga ega bo'lishi.

Musiqqa o'qituvchisining psixologik-pedagogik tayyorgarligiga asos bo'ladigan bilim, ko'nikma va malakalar majmuasi:

didaktika va tarbiya nazariyasi g'oyalari, o'qitish qonuniyatlari, prinsiplari, o'qitish mazmuni, metodlari, vositalari va shakllarining uyg'unligi, uzviyligi, ularning uzviyligini ta'minlash yo'llari bilishi va tahlil qila olishi;

o'qitishning turli texnik-didaktik, audio, video, multimediya, On-Layn, prezidentatsion vositalari, mavjud darsliklar, o'quv qo'llanmalari, o'quv-metodik adabiyotlarni tahlil qila bilishi, ularning bir-biridan farqi va afzalliklarini bilishi;

²⁰ Баротов Ш.Р. Ўқувчи шахсини ўрганиш усуллари. - Т.: “Ўқитувчи”, 1995. – 58-61 бетлар.

pedagogik va axborot texnologiyalaridan, o'quvchilarning o'quv faoliyatini faollashtiruvchi usullardan xabardorligi va o'quv mashg'ulotlarida ulardan foydalanish malakasiga ega bo'lishi;

o'quvchilarning mustaqil ishlari va tahsil olishini tashkil etishning tashkiliy va uslubiy ta'minlanishini bilishi;

- o'z kasbiy tayyorgarligi va malakasini muntazam va mustaqil ravishda oshirishning usul va shakllarini bilishi va egallashi;

- o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, diqqat, xotira, tafakkur, temperament, xarakter, qobiliyatlarini aniqlay olishi, o'quvchilar bilan muloqotga kirishish ko'nikmalarini egallagan bo'lishi;

- o'quvchilarda mantiqiy va ijodiy fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish, mantiqiy operatsiyalardan o'quv jarayonida foydalanish;

- sinf rahbari ishining mazmun va mundarijasini, o'quvchilar ongiga va qalbiga milliy istiqlol g'oyasini singdirishning mazmuni, shakli va usullarini bilishi va samarali tashkil etish malakasiga ega bo'lishi²¹;

- iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, saralash va ularga tabaqalashgan ta'lim berish yo'llari, shakllari hamda usullarini bilishi, amaliyotda qo'llay olish ko'nikmasiga ega bo'lishi;

II. Musiqa o'qituvchisining metodik tayyorgarligiga asos bo'ladigan me'yoriy hujjatlar bilim, ko'nikma va malakalar majmuasi:

- ta'lim-tarbiya jarayonining yaxlitligi, ta'lim mazmuni, vositalari, metodlari va shakllarining uzviyligini tasavvur qilishi;

- musiqa bo'yicha darsdan, sinfdan va maktabdan tashqari ta'lim-tarbiya ishlarining mazmuni, shakllari va mazkur mashg'ulotlarni tashkil qilish yo'llarini;

- umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi hamda oliy ta'limning davlat ta'lim standartlarini;

- umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida ilmiy-uslubiy, tajriba-sinov ishlarini olib borish tartib-qoidalarini bilishni;

- umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida o'quvchilarni kasbga yo'llash ishlarining tartibi, maqsad va vazifalari haqida ma'lumotga ega bo'lishi, musiqa yo'nalishida kasbga yo'llash ishlarini olib borishni;

- musiqani chuqur o'zlashtirishga ixtisoslashgan maktab yoki sinflarda qo'llanilayotgan dasturning, ta'limiy va tarbiyaviy ishlarining mazmun-mundarijasi, DTS, mazkur ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishga qo'yiladigan didaktik talablar²², shakl va usullarini;

- musiqani o'qitish jarayonida o'quvchilarni huquqiy, iqtisodiy, ekologik, sanitariya-gigienik tarbiyalashning mazmuni, metodlari va shakllarini bilishi va amaliyotga qo'llay olishni;

- musiqani o'qitish jarayonida o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, mustaqillik prinsiplari va Ona-Vatanga sadoqat ruhida

²¹ Баротов Ш.Р. Ўқувчи шахсини ўрганиш усуллари. - Т.: "Ўқитувчи", 1995. – 28-32 бетлар.
²² Жўраев Р. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга оширишдаги умумий ўрта таълим вазифалари // "Педагогик маҳорат" журнали. 2/2001., 2-10 бетлар.

tarbiyalashning mazmuni, metodlari va shakllarini bilishi va amaliyotga qo‘llay olishni;

- musiqadan o‘quv dasturi, DTS, darsliklar va o‘quv-metodik qo‘llanmalarni tahlil qilishni;

- musiqani o‘qitish konsepsiyasi, metodik yondashuvlar asosida o‘quv jarayonini tashkil eta olishni;

- musiqa madaniyati fanining asosiy g‘oyalari, maqsadi va vazifalari, shuningdek, boblar, mavzularning maqsadi va vazifalarini aniqlay olishni;

- musiqani o‘qitishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini qo‘llay olish;

- o‘quvchilar bilimni nazorat qilish va baholashning zamonaviy usullarini bilishi va olingan natijalarni tahlil qila olishi, baholash tizimini mukammal bilish va qo‘llay olishni²³;

- musiqa darslariga qo‘yiladigan didaktik talablardan xabardor bo‘lishi, ularni kuzatish va tahlil qilish malakasini o‘zlashtirishni;

- musiqa o‘qituvchilarining ilg‘or ish tajribalarini aniqlashi va ularni o‘zlashtira olishi hamda amaliyotga qo‘llash malakasiga ega bo‘lishi;

- musiqa o‘quv xonalari, laboratoriyalarini namunaviy jihozlash, tegishli me‘yoriy hujjatlarni bilishi, jihoz, ko‘rgazmali vosita, didaktak va tarqatma materiallarni tayyorlash, saqlash, butlash va boyitish yo‘llarini bilishi, ulardan samarali foydalangan holda o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etish va o‘tkazish tajribasiga ega bo‘lishi lozim.

Musiqa ta‘limi musiqiy bilim, malaka va ko‘nikmalarni egallash jarayoni hamda natijasi bo‘lib, tahliliy-nazariy jihatdan musiqiy hodisalar o‘zlashtirilishini ko‘zda tutadi. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi jamiyatda to‘plangan musiqiy tajriba namunalarini o‘zlashtirish, rivojlantirish hamda yosh avlodga yetkazish vazifasining ijtimoiy mohiyatini chuqur anglashi muhimdir.

Musiqa ta‘limida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini musiqa bilan “oshno qilish” vazifasi o‘zgardi, endi har bir o‘quvchiga o‘z badiiy imkoniyatlarini kengaytirish, musiqa asarlarini tanlab tinglash, ular borasida tahliliy fikr bildira olish uchun yanada keng shart-sharoitlar yaratish vazifasi qo‘yilmoqda. Bu o‘rinda, asosan ikki xil o‘quvchi bilan ishlash lozimligini o‘qituvchi yaxshi ajratib olishi kerak, ya‘ni 1) musiqa tuyg‘usi mavjud bo‘lgan o‘quvchilar; 2) musiqaga qiziqmaydigan o‘quvchilar. Ularga nisbatan xususiy va umumiy talablar hozirgi DTS lar va dasturlarda qayta qo‘rib chiqilishi kerak. Bu pedagogik maqsadni amalga oshirish musiqa o‘qituvchisiga, uning ma‘naviy-ijodiy faoliyatiga yanada katta mas‘uliyat yuklaydi.

Musiqa o‘qituvchisini kasbiy tayyorlashda asosiy e‘tibor pedagogik ishning natijasiga qaratiladi. Darsda egallangan nazariy bilimlar amaliyotda, ya‘ni o‘quvchilar musiqiy-estetik faoliyatining turli ko‘rinishlarida namoyon etiladi va rang-barang ish shakllari, metodlari orqali ta‘lim oluvchilarning musiqiy bilimlari oshishiga, ularda badiiy-estetik didning shakllanib borishiga qaratiladi.

²³ Педагогика тарихи. Ҳасанбоева О. ва бошқалар. (Ўқув қўлланма). - Т.: “Ўқитувчи”, 1997. – 124-165 б.

1. Musiqiy fanlarning paydo bo'lishi va o'qitilishi.
2. Musiqiy fanlarning rivojlanish tarixi.
3. Mustaqillik davri musiqiy fanlarning rivojlanishi.
4. Musiqa o'qituvchisining bugungi kun talabi darajasida tayyorlashda qanday talablar qo'yiladi.
5. Respublikadagi pedagogika sohasida 60311100-Musiqa ta'lim yo'nalishi DTS va malakala talablari qanday me'yoriy hujjat hisoblanadi.
6. Musiqiy dasrlarni tashkil etishda konsermeyster faoliyati qanday
7. OTMlarda o'quv-uslubiy faoliyatni samaradorligini oshirish yo'llari
8. Pedagog va ilmiy-pedagog kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish
9. Uzluksiz ta'lim tizimida musiqiy fanlarini o'qitishda innovatsiyalar.
10. Milliy sozlarimizning paydo bo'lish tarixi.
11. Talabalarning musiqiy tafakkuri va idrokini yuksaltirishning axborot texnologiyalari vosita sifatida.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 592 b.
3. Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2018. – 507 b.
4. Mirziyoev Sh.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2019. – 400 b.
5. Mirziyoev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar:

6. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.
7. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-sonli Farmoni.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabr “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5729-son Farmoni.

11.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-sonli Farmoni.

12.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.

13.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

14.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 16 avgustdagi “Oliy ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 343-sonli Qarori.

15.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 10 yanvardagi “Oliy ta’limning Davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2001 yil 16 avgustdagi “343-sonli qaroriga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi 3-sonli qarori.

III. Maxsus adabiyotlar:

16.Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.

17.Muslimov N.A va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativ asoslari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 120 b.

18.Pecherkina, A. A. Razvitie professionalnoy kompetentnosti pedagoga: teoriya i praktika [Tekst] : monografiya / A. A. Pecherkina, E. E. Сыманюк, Ye. L. Umnikova : Ural. gos. ped. un-t. – Yekaterinburg : [b.i.], 2011. – 233 s.

19.O.S. Frolova. Formirovanie innovatsionnoy kompetensii pedagoga v protsesse vnutrishkolnogo povыsheniya kvalifikatsii. Diss.k.p.n. Voronej 2018.

20.Kompetensii pedagoga XXI veka [Elektronnyy resurs]: sb. materialov resp. konferensii (Minsk, 25 noyab. 2021 g.) / M-vo obrazovaniya Resp. Belarus, GUO «Akad. poslediplom. obrazovaniya», OO «Belorus. ped. o-vo». – Minsk: APO, 2021.

21.Panjiev Q.B. O‘zbek xalq qo‘shiqlari vositasida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. Monografiya. T.: 2022 y. 204 b.

22.Panjiev Q.B. O‘zbek xalq musiqa ijodi. O‘quv qo‘llanma. T.: 2022. 274 b.

IV. Internet saytlar:

23.<http://edu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.

24.<http://lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

25.<http://bimm.uz> – Oliy ta’lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish Bosh ilmiy-metodik markazi.

26.<http://ziyonet.uz> – Ta’lim portali Ziyonet.

27.<http://natlib.uz> – Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi.

3-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATIDA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR O'QITISHDA INNOVATSIYALAR, UZVIYLIK VA UZLUKSIZLIK MUAMMOLARI

REJA

1. Uzlüksiz ta'lim tizimida musiqa san'atida zamonaviy tendensiyalar o'qitishda innovatsiyalar. uzviylik va uzluksizlik.

2. Musiqa san'atida zamonaviy tendensiyalar faniga oid nazariy qarashlar, yetakchi va zamonaviy konsepsiyalari.

1. Uzlüksiz ta'lim tizimida musiqa san'atida zamonaviy tendensiyalar o'qitishda innovatsiyalar. uzviylik va uzluksizlik.

Respublikamizning bir qator OTMlarida bakalavriatning pedagogika sohasi 60311100-“Musiqa ta'limi” ta'lim yo'nalishida umumta'lim maktablarining “Musiqa madaniyati” fani bo'yicha, shuningdek, pedagogika kasb-hunar kollejlari, musiqa va san'at akademik-litseylari, bolalar musiqa va san'at maktablari uchun “Musiqa ta'limi” kasbi beruvchi kadrlar tayyorlanib kelinmoqda va ularga Davlat namunasidagi diplomga “Musiqa ta'limi yo'nalishi” kasbi berilmoqda.

Musiqa o'qituvchisining bugungi kun talabi darajasida tayyorlashda, o'quv rejasidagi fanlarni o'qitishda, ta'lim yo'nalishi nomida bir qator muammolar borki, ularni bartaraf etmay turib, sifatli kadrlar tayyorlab bo'lmaydi, qolaversa, quyi ta'lim muassasalarida o'quvchilarni o'qitish uchun tayyorlayotgan o'qituvchilarimiz sinflarga kirib dars o'tishda yetarlicha bilimga ega bo'lmaydilar. Jumladan bular quyidagilar:

Birinchi muammo: Bakalavrit bosqichida “Musiqa ta'limi” nomi bilan tayyorlab kelinayotgan kadrlar o'qituvchilik faoliyati bilan to'laqonli shug'ullana olmaydilar. Chunki, ular bakalavriat bosqichida 4 yil o'qish davrida xonandalik, cholg'u asbobni chalish malakasini hamda musiqa nazariyasi bo'yicha bilim va malakalarni to'la egalay olmaydilar. Bunga asosiy sabab, talaba bilan yakkamayakka holda dars yoki kichik-kichik guruhlarda dars o'tish shaklidan voz kechilganligidir.

Respublika bo'yicha pedagogika sohasi “Musiqa ta'limi” yo'nalishida tahsil olayotgan bakalavrit bosqichi talabalari Bolalar musiqa va san'at maktablarida, musiqa va san'at ixtisoslashtirilgan akademik litsey hamda kasb-hunar kollejlarida 7 va 10 yil davomida o'rgangan cholg'usi (rubob, dutor, g'ijjak, fortopiano, skripka va hokazo)ni OTMlariga kelib, “Cholg'u ijrochiligi va ansambli” fanida guruhda faqatgina dutor yoki rubobni o'rganishga majbur bo'lmoqda. Chunki, guruhli darsda o'zlari egallagan asbobni a'lohida-a'lohida yoki kichik-kichik guruhlarda o'rganish imkoni yo'q (bunga fanni “amaliy” shaklda o'tilishi sabab). Xuddi shunday, o'quvchi (bo'lajak abituriyent) opera, vokal, estrada, an'anaviy xonandalik, maqom ijrochisi mahoratini 7-10 yil davomida quyi ta'lim muassasalarida egallaydida, talaba bo'lib, OTMga o'qish davrida bir guruhga birlashtirib, o'zi egallagan janr (soha) bo'yicha o'qishni davom ettira olmaydi. Bundan tashqari rus guruxlarda milliy cholg'ularni o'qitishda ham juda katta

muammo va talabalarning e'tirozli norizoliklari ham mavjud. Bunga ham asosiy sabab amaliy darslarni "guruhli" shaklda olib borilishidir. Chunki, fortepiano, skripka, gitara, chalib kelgan talabani qo'lga dutor yoki rubob ushlatib qo'ymoqdamiz. Bu holat vokal xonandalariga ham taalluqli. Opera ijrochisi an'anaviy xonanda aytimlarini ijro etish jarayonida avval egallagan o'zidagi bor mahoratini yo'qotib qo'yadi. To'g'rirog'i, o'zida yetarlicha bilim bo'lmagan ushbu bitiruvchi kadr ertangi kunda sinfga kirib, dars o'ta olmaydi.

Ikkinchi muammo: "Cholg'u ijrochiligi va ansambli", "Dirijyorlik", "Vokal va zamonaviy musiqa", "An'anaviy va xonandalik", "Musiqa nazariyasi", "O'zbek xalq musiqa ijodi", "Xor va xorshunoslik", "Bolalar musiqa adabiyoti", "Musiqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari" va boshqa shu kabi qator tayanch musiqiy fanlar o'qituvchi va jo'rnavoz (konsertmeyster) hamroxligida musiqiy cholg'ular bilan jihozlangan auditoriyalarda o'tilishi imkoniyat yetarli emas. Chunki, yuqoridagi fanlarni to'laqonli o'tilishida "konsertmeyster" dasturdagi asarlarni fortepiano yoki ansambl shaklida boshqa milliy cholg'ularda jo'rnavoz sifatida chalib, unga musiqiy jo'rnavozlik qilib turishi shart.

Uchinchi muammo: "Musiqa ta'limi" yo'nalishi o'quv rejasidagi umumiy 7344 soatning 3340 (mustaqil ta'lim soati bilan birgalikda) (45,5%) soati (birinchi, ikkinchi va qo'shimcha fanlar bloki) gumanitar va ijtimoiy-siyosiy, matematika va tabiiy-ilmiy, musiqaga taalluqli bo'lmagan qo'shimcha fanlarni tashkil etib kelgan. Mazkur yo'nalishlarda ko'p soat ajratilganligi ham malkali mutaxassis kadr tayyorlashda salbiy ta'sir ko'rsatmoqda edi, ushbu masala bir qator ijobiy hal etish uchun ilk qadamlar qo'yildi.

To'rtinchi muammo: 60311100-"Musiqa ta'limi" ta'lim yo'nalishi nomiga "o'qituvchi" so'zi qo'shilmaganligi uchun ko'pgina quyi ta'lim muassasalarida mazkur yo'nalish bitiruvchilarini o'qituvchi lavozimiga ishga qabul qilishda tushunmovchilik holatlari ham uchrab turibdi.

Beshinchi muammo: "60311100-Musiqa ta'limi" ta'lim yo'nalishini doimiy ravishda musiqiy cholg'ular bilan ta'minlab borish lozim.

Respublikamizning pedagogika sohasi musiqa ta'lim yo'nalishida tayyorlayotgan kadrlar ya'ni, bo'lajak "Musiqa ta'limi" kasbi berilayotgan musiqa o'qituvchisi quyidagi uchta asosiy yo'nalishni ya'ni "Musiqa nazariyasi" "Cholg'u ijrochiligi" "Xonandalik" mahoratini mukammal egallasa, u to'laqonli o'qituvchilik faoliyati bilan shug'ullana oladi hamda "Musiqa madaniyati" fanini dastur asosida o'qitadi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, keyingi bir necha yildan buyon pedagogika sohasi musiqa ta'limi yo'nalishida tayyorlanayotgan kadrlar joylarda o'qituvchilik kasbi bilan faoliyatini davom ettira olmayapti. Buning birinchi sababi, ular "Musiqa nazariyasi" fanini "xuddi alfavitni ko'rib, o'qib, tushunganday" nota yozuv va uning elementar nazariyasini chuqur o'rgana olmayapti. Mazkur fanni laboratoriya mashg'uloti sifatida kichik guruhlar (10-12) rafarga bo'lib, o'qitish zarur. Qolaversa, "Musiqa nazariyasi" o'z tarkibida "Solfedjio", "Garmoniya" va "Musiqa asarlari tahlili" kabi fanlarni qamrab oladi. "Musiqa nazariyasi" fanini talaba mukamal egallashi uchun quyidagi bilimlarni egallagan bo'lishi shart. Jumladan, musiqiy tizim, tovush, lad, tonallik, interval, akkord, alteratsiya,

xromatizm, modulyatsiya, kuy, xalq ladlari, turli xil major va minor gammalar, kvarta – kvinta doirasi, intervallar, akkordlar, transpozitsiya, tonalliklar pog‘onadoshligi, xromatizm, xromatik gamma, modulyatsiya va og‘ishma, musiqa bezaklari, garmoniyaning asosiy qonun qoidalarini, akkordlar imkoniyatlarini, stilistik xususiyatlarini bilishlari, musiqa asarlarini garmonik tahlil usullari, musiqa shaklining eng muhim asoslarini, musiqiy shaklning muhim elementlarini, musiqaning asosiy rivojlantirish prinsiplari, shaklning qismlari funksiyasi, bayon etish turlari va har bir shaklning tuzilish qonun-qoidalari, bir va ikki ovoqlik kuylarni sof intonatsiyalash, musiqiy diktant yozish, musiqa elementlarini eshitib aniqlash, kuyga akkompaniment tuzish qonun-qoidalarini, major va minorlarning tabiiy, garmonik, melodik gammalarini, tovushdan va tonallikda intervallarni, akkordlarni yechimlarini, har xil tovushlardan xalq musiqa ladlari tovushqatorlarini, berilgan tonallikda intervallar va akkordlar ketma-ketligini, diatonik sekvensiyalarni, major va minor xromatik gammalarini yozma ravishda tuzish va fortepianoda chalish, o‘tilgan akkordlarni to‘rt ovoqlik tuzilmada turli xil tonalliklarda tuzish va yechib berish, akkordlarni qo‘shishda qonun-qoidaga binoan amal qilish, berilgan akkordlar belgilanishlariga qarab akkordlar ketma-ketligini tuzish va fortepianoda ijro etib berish, musiqiy asar shaklining qismlarni aniqlash, uning kuy, garmoniya, ritmlarni o‘zaro aloqadorligini ko‘rsatish, musiqa shaklida rivojlantirish prinsiplarini bilib, tahlil qilinayotgan asarda ularning ahamiyatini ko‘rsatib, har xil tipdagi shakllarning o‘ziga xos xususiyatlar usullarini ajratish, intervallar, akkordlar, gammalar tuzish, uncha katta bo‘lmagan musiqa asarlarining ladi, tonalligi, obrazlar xarakterini aniqlab tahlil qilish, berilgan kuy yoki basni garmoniyalash, garmonik ketma-ketliklarni davriya shaklida chalib berish, oddiy shakldagi asarni yoki asar parchasini garmonik tahlil qilish, berilgan musiqiy asarda shaklning turi, bayon turi, shakldagi yirik belgilarning raqamli sxemasi har-bir asosiy qismning tahlili va ularning bir-biriga umumiy bog‘lanishini tahlil qilishi, musiqiy mavzular tarkibi, ularning bir xilligi yoki qarama-qarshiligi, xarakteri va mazkur xarakterga erishish vositalaridan foydalanish, solfedjioning nazariy va amaliy ahamiyati, turli xil major va minor gammalar, kvarta-kvinta doirasi, intervallar, akkordlar, xalq ladlari, transpozitsiya, tonalliklar pog‘onadoshligi, xromatizm, xromatik gamma, modulyatsiya va og‘ishma, kuyni ayrim elementlar o‘zaro munosabatlarini malakalarini kichik guruhlarda o‘tiladigan darslar orqali egallashi mumkin.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi mutaxassis kadr sifatida biror bir cholg‘u asbobni ijro etishni (nota yozuvi asosida) mukammal egallagan bo‘lishi shart. Darhaqiqat, Bolalar musiqa va san‘at maktablarida, musiqa va san‘at ixtisoslashtirilgan akademik litsey hamda kasb-hunar kollejlarda **7** va **10** yil davomida rubob, dutor, g‘ijjak, fortopiano, skripka va hokazo cholg‘uni o‘rganadi, universitetga kelib, “Cholg‘u ijrochiligi va ansambli” fanida guruhda faqatgina dutor yoki rubobni o‘rganishga majbur bo‘ladi. Ularni har birini o‘zlari egallagan cholg‘ulari bo‘yicha o‘qitish uchun bir semestrda ajratilgan **38** soat yetmaydi.

Aslida, talaba OTMga kirgunga qadar qaysi cholg‘uni chalishni o‘rgangan bo‘lsa, OTMda o‘qish davrida o‘sha cholg‘uni sir-sinoatlarini o‘rganishni davom ettirib, qo‘shimcha cholg‘u sifatida fortepianoda chalish mahoratini egallagan

bo'lishi shart. Cholg'u ijrochiligi va ansambli" fani o'qitishni yakka tartibda hech bo'lmasa laboratoriya mashg'uloti sifatida kichik guruh (4-6)larda o'qitilsa malakli kadrlar tayyorlashda sifat va samaradorlikka erishish mumkin.

Respublikadagi Pedagogika sohasi "Musika ta'limi" yo'nalishida tayyorlanayotgan kadrlar musika va san'at sohasida tayyorlanayotgan kadrlardan tubdan farq qiladi. Jumladan, O'zbekiston davlat konservatoriyasida tayyorlanayotgan mutaxassislar yo qo'shiqchi – xonanda bo'ladi yoki biror musika cholg'usini mukammal chalishni o'rganadi. Shuning uchun ham ular umumta'lim maktablarida "Musika madaniyati" fanini o'qita olmaydilar. Chunki, yosh kadr maktabga o'qituvchilik qila olmaydi. O'qituvchilik qilishi uchun "Cholg'u ijrochiligi", "Dirijyorlik", "Vokal va zamonaviy musika", "An'anaviy va xonandalik", "Musika nazariyasi", "Xor va xorshunoslik", "Bolalar musika adabiyoti", "Musika o'qitish metodikasi" fanlarini mukammal egallagan bo'lishi lozim. Bo'lajak musika o'qituvchisi fortepiano (yoki o'zbek xalq cholg'ularining biri) yordamida dastur asosida o'rganilayotgan asarni bemalol cholg'uda chalib, uni matnini kuylay olmasa, dirijyorlik qilib, bolalarga o'rgata olmasa albatta sinfga kirib dars o'ta olmaydi. O'qituvchi sifatida yuqorida tilga olingan fanlarni o'qitishni yakka tartibda hech bo'lmasa laboratoriya mashg'uloti sifatida kichik guruh (10-12)larda o'qitilishi shart.

"Xor va xorshunoslik" va "Dirijyorlik" fani o'qituvchisi: Yuqoridi ta'kidlangan bilan bir qatorda musika o'qituvchisi xonanda va dirijyor sifatida ham to'liq shakllangan bo'lishi lozim. Bo'lajak musika o'qituvchisini xonanda va direjyor (maktab o'quvchilari xor jamoasini tashkil etadi) sifatida to'liq shakllanishida xonandalik va dirijyorlik, xor ijrochisi malakalarini egalashi shart. Aks xolda sinfga kirib o'quvchilarga qo'shiq o'rgata olmaydi yoki xor asarlarini dirijyorlik qilib o'rgata olmaydi, umuman olganda xonandalikning sir-sinoatlarini, qolaversa, inson ovozi bilan bog'liq xususiyatlarni bilmay o'sib kelayotgan yosh avlod ovoz apparati bilan ishlay olmaydi. "Dirijyorlik" fanini o'qitishni yakka tartibda hech bo'lmasa laboratoriya mashg'uloti sifatida kichik guruh (4-6)larda o'qitilishi kerak.

Butun dunyoda "Cholg'u ijrochiligi", "Dirijyorlik", "Vokal va zamonaviy musika", "Xonandalik" fanlari yakka tartibda, "Musika nazariyasi" fani kichik-kichik guruhlarda o'qitiladi. Chunki, har bir insonning tabiiy fiziologik rivojlanish jarayoni turli tarzda amalga oshadi, har bir inson musiqani o'z ichki dunyosi va hissiy kechinmalari yordamida turlicha qabul qiladi va uni o'ziga xos ifodaviy vositalar yordamida ijrochiga yetkazib berish uchun ustoz va talaba (yakkama-yakka) ijodiy mashg'ulot yordamida talabani yetuk mutaxassis bo'lib, kompetensiyasini rivojlantiradi. "Musika ta'limi" sohasida kadrlar tayyorlayotgan Respublikamizning barcha Oliy ta'lim muassasalarida bir paytlar tayanch musiqiy fanlar hisoblangan "Cholg'u ijrochiligi va ansambli", "Dirijyorlik", "Vokal va zamonaviy musika", "An'anaviy xonandalik" fanlari yakka tartibda (har bir talaba bilan yakkama yakka holda), "Musika nazariyasi" fani kichik-kichik guruhlarda o'qitilgan. Ular orasidan Respublika va Xalqaro tanlov g'oliblari chiqqan yoki o'sha davrda o'qigan bitiruvchilar joylarda sovrindor o'quvchilarni chiqishiga xizmat qilgan. Muhtaram Yurtboshimiz Sh.Mirziyoevning 2017 yil 7 fevral kuni

“O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha xarakteristik strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonlari e‘lon qilindi. Ana shu davlatga mos, sifatli kadrlar tayyorlash endilikdagi burchimiz hisoblanadi.

Respublikadagi pedagogika sohasida 60311100-Musiqa ta‘lim yo‘nalishi bo‘yicha umumta‘lim maktablarida “Musika madaniyati” fani o‘qituvchisi, qolaversa, pedagogika kasb-hunar kollejlari, musiqa va san‘at akademik-litseylari hamda bolalar musiqa va san‘at maktablari uchun musiqa o‘qituvchisi kasbi beruvchi kadrlar tayyorlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi tasarrufidagi ta‘lim muassasalarida tayyorlanayotgan kadrlar asosan ma‘lum cholg‘u yoki xonandalik bo‘yicha ixtisoslashib, xonanda yoki biror bir cholg‘u ijrochisi bo‘lib yetishadi.

Respublikada tayanch oliy ta‘lim muassasasi hisoblangan nafaqat Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti balki, Respublikamizda pedagogika sohasi musiqa ta‘lim yo‘nalishlarida tayyorlayotgan kadrlar ya‘ni, bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi quyidagi **uchta asosiy yo‘nalishni** mukammal egallasa, u to‘laqonli o‘qituvchilik faoliyati bilan shug‘ullana oladi.

Birinchi yo‘nalish, pedagogika sohasi musiqa ta‘limi yo‘nalishida tayyorlanayotgan bo‘lajak musiqa fani o‘qituvchisi “Musika nazariyasi” fanini mukammal egallagan bo‘lishi shart. Mazkur fan o‘z tarkibida “Solfedjio”, “Garmoniya” va “Musika asarlari tahlili” kabi fanlarni qamrab olgan bo‘lib, bunda dastur asosida o‘tilayotgan mashg‘ulotlarni talaba har tomonlama chuqur bilishi, o‘rganishi uchun mashg‘ulotlarda konsertmeyster (jo‘rnavor) o‘tilayotgan materiallarni musiqiy cholg‘u asosida izohlab turadi. Shunda talabalarni mazkur fanda musiqiy ifodalilikka nisbatan ongli tafakkurini tarbiyalash va ularni idrok etish qobiliyatini hosil qilish, talabalarning musiqiy dunyoqarashini, idrokini shakllantirish va rivojlantirish, musiqiy-estetik didini to‘g‘ri yo‘naltirish va boyitish, ijodiy qobiliyatlarini o‘stirish, ularni musiqa o‘qituvchisi sifatida amaliy faoliyatga tayyorlashdan iborat bo‘ladi.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi konsermester (jo‘rnavor) yordamida mazkur fanda musiqiy tizim, tovush, lad, tonallik, interval, akkord, alteratsiya, xromatizm, modulyatsiya, kuy, xalq ladlari, turli xil major va minor gammalar, kvarta – kvinta doirasi, intervallar, akkordlar, transpozitsiya, tonalliklar pog‘onadoshligi, xromatizm, xromatik gamma, modulyatsiya va og‘ishma, musiqa bezaklari, garmoniyaning asosiy qonun qoidalarini, akkordlar imkoniyatlarini, stilistik xususiyatlarini bilishlari, musiqa asarlarini garmonik tahlil usullari, musiqa shaklining eng muhim asoslari, musiqiy shaklning muhim elementlari, musiqaning asosiy rivojlantirish prinsiplari, shaklning qismlari funksiyasi, bayon etish turlari va har bir shaklning tuzilish qonun-qoidalari, gamma, interval, akkord, bir va ikki ovozlik kuylarni sof intonatsiyalash, musiqiy diktant yozish, musiqa elementlarini eshitib aniqlash, kuyga akkompaniment tuzish qonun-qoidalari, major va minorlarning tabiiy, garmonik, melodik gammalarini, tovushdan va tonallikda intervallarni, akkordlarni yechimlarini, har xil tovushlardan xalq musiqa ladlari tovushqatorlarini, berilgan tonallikda intervallar va akkordlar ketma-ketligini, diatonik sekvensiyalarni, major va minor xromatik gammalarini yozma ravishda

tuzish va fortepianoda chalish, o‘tilgan akkordlarni to‘rt ovoqli tuzilmada turli xil tonalliklarda tuzish va yechib berish, akkordlarni qo‘shishda qonun-qoidaga binoan amal qilish, berilgan akkordlar belgilanishlariga qarab akkordlar ketma-ketligini tuzish va fortepianoda ijro etib berish, musiqiy asar shaklining qismlarni aniqlash, uning kuy, garmoniya, ritmlarni o‘zaro aloqadorligini ko‘rsatish, musiqa shaklida rivojlantirish prinsiplarini bilib, tahlil qilinayotgan asarda ularning ahamiyatini ko‘rsatib, har xil tipdagi shakllarning o‘ziga xos xususiyatlar usullarini ajratish, intervallar, akkordlar, gammalar tuzish, uncha katta bo‘lmagan musiqa asarlarining ladi, tonalligi, obrazlar xarakterini aniqlab tahlil qilish, berilgan kuy yoki basni garmoniyalash, garmonik ketma-ketliklarni davriya shaklida chalib berish, oddiy shakldagi asarni yoki asar parchasini garmonik tahlil qilish, berilgan musiqiy asarda shaklning turi, bayon turi, shakldagi yirik belgilarning raqamli sxemasi har-bir asosiy qismning tahlili va ularning bir-biriga umumiy bog‘lanishini tahlil qilishi, musiqiy mavzular tarkibi, ularning bir xilligi yoki qarama-qarshiligi, xarakteri va mazkur xarakterga erishish vositalaridan foydalanish, solfedjioning nazariy va amaliy ahamiyati, turli xil major va minor gammalar, kvarta-kvinta doirasi, intervallar, akkordlar, xalq ladlari, transpozitsiya, tonalliklar pog‘onadoshligi, xromatizm, xromatik gamma, modulyatsiya va og‘ishma, kuyni ayrim elementlar o‘zaro munosabatlarini malakalarini egallaydi.

Ikkinchidan, pedagogika sohasi musiqa ta‘limi yo‘nalishida tayyorlanayotgan mutaxassis biror bir cholg‘uda ijro etishni (nota yozuvi asosida) mukammal egallagan bo‘lishlari shart. U fortepiano (shuningdek, o‘zbek xalq cholg‘ularidan birini) konsermeyster (jo‘rnavez) yordamida cholg‘uchilik sir-sinoatlarini mukammal o‘rganadi;

Uchinchidan, pedagogika sohasi musiqa ta‘limi yo‘nalishida tayyorlanayotgan mutaxassis xonanda va dirijyor sifatida ham to‘liq shakllanishi lozim. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisini xonanda va dirijyor (maktab o‘quvchilari xor jamoasini tashkil etadi) sifatida to‘liq shakllanishida konsermeyster (jo‘rnavez)lar juda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, talaba xonandalik, vokal, xor, dirijyorlik malakalarini egallashlarida o‘qituvchi talaba bilan ovozni, dirijerlik ishoralari(jest) ni ishlasa, konsermester (jo‘rnavez) unga musiqa cholg‘usida o‘rganilayotgan asarga jo‘rnavezlik qiladi. Odatda, bunday hollarda konsermeyster (jo‘rnavez)lar ansambl bo‘lib jo‘rnavezlik qilishi talab etiladi.

Shunday bir sharafli va murakkab ishni amalga oshirish yo‘lida professor-o‘qituvchilar bilan bir qatorda konsertmeyster (jo‘rnavez)lar faoliyat ko‘rsatadi. Umumta‘lim maktablarida “Musiqqa madaniyati” fani o‘qituvchisi, pedagogika kasb-hunar kollejlari, musiqa va san‘at akademik-litseylari hamda bolalar musiqa va san‘at maktablari uchun musiqa o‘qituvchisi, maktabgacha ta‘lim muassasalarida musiqa tarbiyachilari kasbga yo‘naltiruvchi mutaxassislik fanlarini mukammal egallashi lozim.

Yuqorida tilga olingan ushbu uchta asosiy jihatlarni egallagan bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi to‘laqonli o‘qituvchi bo‘lib shakllanadi va u ta‘lim muassasalarida dars mashg‘ulotlarini to‘laqonli olib bora oladi. Bunda konsermeyster (jo‘rnavez) o‘qituvchi bilan bir qatorda mehnat qiladi.

Butun dunyo musiqa san‘ati ta‘limi tizimida o‘quv mashg‘ulotlari

konsertmeyster jo'rligida o'tiladi. O'qituvchi dastur asosida o'tilayotgan har qanday mashg'ulotda o'quvchi, talaba-yoshlarning ijro ko'nikmasini shakllantirsa, konsertmeyster o'sha asarni asosan yoddan (ba'zan nota yordamida) chalib beradi va birgalikda mukammal ijroga erishiladi.

Konsermeyster (jo'rnavoz)lar mehnat faoliyati o'quv, konsert ijrochilik, ma'naviy-ma'rifiy, ijtimoiy-jamoatchilik jarayonlaridan iborat bo'ladi. Ularning mehnati juda og'ir. Chunki, u o'qituvchi rahbarligida talabalar tomonidan o'rganiladigan asarni talabalardan oldin mukammal o'rganishi, cholg'u jo'rligida kuylash ko'nikmalarini shakllantirgan bo'lishi yoki xonandalik asosida ijro etishda ohangni toza, sof pardalarni aniq va so'zlarni ravon ijro eta olishi, fortepiano (boshqa an'anaviy cholg'ularni chalish)da notaga qarab birdaniga chalib ketishi uchun ishdan bo'sh vaqtlarida (hatto uyda ham) o'z ustida tinimsiz ishlashi lozim.

O'quv jarayonida talabalarga dars mashg'ulotlarida professor-o'qituvchini toshirig'ini bajarishi, o'qituvchi va talabalarni doimiy eshitishi va o'quv mashg'ulotini samarali o'tishini ta'minlaydi. Forteplano cholg'usida jo'rnavozlik qilayotgan konsertmeysterlarni qo'l va asab kasalliklariga tez chalinish holatlari uchraydi. Shu sababli ham 60 yoshdan oshgan konsertmeysterlarga fortepianoda chalish ta'qiqlanadi.

Bundan ko'rinib turibdiki musiqa va san'at ta'limi yo'nalishlarida mehnat qilayotgan konsermeyster (jo'rnavoz)larning oylik maoshini O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Mehnat va aholni ijtimoiy himoya qilish vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligining 2002 yil 2 oktyabr №12/2948-sonli "Konsertmeysterlarning mehnatiga haq to'lashning yangi shartini kiritish to'g'risida"gi me'yoriy hujjatiga ko'ra, konsertmeyster lavozimidagi mutaxassis OTMdagi assistent-o'qituvchi lavozimi mehnatiga haq to'lash oylik maoshi bo'yicha, oliy toifali konsertmeyster esa katta o'qituvchi lavozimi mehnatiga haq to'lash oylik maoshi bo'yicha belgilangan.

To'rtinchidan. Kredit-modul tizimida qo'shimcha fanlar blokidan foydalanishni xali tulik o'zlatirgan emas.

4.00.	Qo'shimcha fanlar	300	5,6	124	60	64				176
1	Estrada xonanda ijrochisi	130		50	20	30				80
1	An'anaviy xonanda ijrochisi									
2	Akademik xonandalik ijrochisi	66		30	20	10				36
2	Folklor jamoasi xonandasi ijrochisi									
3	An'anaviy cholg'u sozandasi	104		44	20	24				60

3	Xalq cholg‘u sozandasi									
	JAMI	4 980	100	2400	592	824	748	236	3 ki	2580

Beshinchidan. Diplom berayotganimizda “ta’lim yo‘nalishi” deb “mavxum” bo‘lgan kasb berilayapti. Bu masalani shoshilinch tarzda xal etish lozim.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda musiqiy ma’lumotga ega bo‘lgan kadrlarni tayyorlashda konsertmeyster (jo‘rnavor)larning faoliyatidan unumli foydalanish masalasi o‘ta muhimdir.

birinchidan, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar davrida oliy ta’lim tizimida o‘quv-uslubiy faoliyatni davr va zamon talablari asosida takomillashtirib borish, talabalarni har tomonlama bilim, ko‘nikma va malakalarini oshirish uchun yetarlicha shart-sharoitlar yaratib berish zaruriyati asoslab berildi;

ikkinchidan, oliy ta’lim tizimida ta’lim sifatini nazoratini tartibga solishga qaratilgan qonunchilikni takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari asoslantirildi;

uchinchidan, oliy ta’lim tizimida o‘quv-uslubiy faoliyatni tartibga solishga qaratilgan normativ - xuquqiy hujjatlarning o‘ziga xos xususiyatlari mavjudligi ochib berildi.

to‘rtinchidan, Respublika pedagogika sohasi “Musika ta’limi” yo‘nalishida amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar samaradorligini oshirish, oliy ta’lim tizimida o‘quv-uslubiy faoliyatni tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish bilan bog‘liq muhim ahamiyatga ega bo‘lgan muammolar taxlil etildi.

beshinchidan, kredit-modul tizimida qo‘shimcha fanlar blokini o‘qitishda to‘g‘ri foydalangan holda har bir talabaning bazaviy ixtisosligidan kelib chiqqan holda ikkinchi ixtisoslikni berish.

oltinchidan, diplom berayotganimizda “musika o‘qituvchisi” ta’lim yo‘nalish emas, ixtisoslik deb kasb berilayapti.

OTMlarda o‘quv-uslubiy faoliyatni samaradorligini oshirish va yanada takomillashtirish uchun quyidagi taklif va tavsiyalarni ilgari surish mumkin.

1. Fikrimizcha, oliy o‘quv yurtlari pedagog-xodimlarining kasb darajasi va malakasini muttasil bevosita va bilvosita oshirib borish, ularni zamonaviy talablarga muvofiq muntazam qayta tayyorlash va ishlab chiqarish va xorijiy mamlakatlarning nufuzli ta’lim muassasalarida stajirovkadan o‘tkazishning takomillashtirilgan tizimini joriy etish asosida yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash sifatini tubdan oshirish mumkin bo‘ladi.

2. Musika ta’limi yo‘nalishida bir professor-o‘qituvchiga to‘g‘ri keladigan talabalar nisbatini musika va san‘at ta’lim yo‘nalishlariga belgilangan me‘yorlardan kelib chiqqan holda belgilash lozim.

3. Talabalarga tabaqalashtirilmagan bir xil 0,5 stipendiya tayinlash tizimiga o‘tish (tabaqalashtirilgan (0,5; 0,75; 1,0) stipendiya tayinlash tizimidan voz kechish lozim).

4. OTMlari bakalavriatida malaka amaliyotlarini tashkil etishda amaliyot

davrida talaba bajaradigan funksional vazifalarni aniq belgilash, amaliyot o'tadigan ob'ektlarda talabani qabul qilish buyrug'ini chiqarish, talabalar tomonidan hisobotlar tayyorlashni elektron shaklda tashkil etish lozim.

5. Bakalavriat bosqichida tayyorlanayotgan 60311100-“Musiqqa ta’lim” yo‘nalishi nomini 60311100-“Musiqqa ta’limi (Pedagogik faoliyat)” deb nomlash maqsadga muvofiq bo‘ladi.

6. “Cholg‘u ijrochiligi va ansambli”, “Dirijyorlik”, “Vokal va zamonaviy musiqa” hamda “An’anaviy va xonandalik” fanlarini yakka tartibda yoki (laboratoriya mashg‘uloti sifatida kichik guruh (8-10 nafar)larda), “Musiqqa nazariyasi” fanini o‘qitilishi (10-12) nafar)da o‘qitishni yo‘lga qo‘yish har tomonlama malakali musiqa o‘qituvchisi kadrlarini tayyorlashda poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

7. Talabalar bilimni nazorat qilish va baholashda bugungi kunda ichki (joriy, oraliq va yakuniy) nazoratlarni o‘tkazish jarayonlari barcha OTMlarda lozim darajada qoniqarli darajada tashkil etilmayapti. Buning asosiy sabablaridan biri talabalarni olishi lozim bo‘lgan bilim ko‘nikma va malakalarini aniqlash masalalari o‘z xoliga tashlab qo‘yilganligi.

Birinchi, ta’lim sifatini nazorat qilish va baholash mexanizmlarini amalga oshirishda pedagog xodimlar, kafedra mudirlari va fakultet dekanlarining funksional majburiyatlari aniq belgilab qo‘yilmagan.

Ikkinchi, professor-o‘qituvchilar tomonidan baholash mezonlarini fanlarning o‘ziga xususiyatlarini e’tiborga to‘liq olinmagan holda ishlab chiqilishi, ya’ni, baholashda 0,1; 0,5; 0,9; 2,5 va hokazo noaniq raqamlar bilan baholanishi, hisoblashda chalkashliklarga duch kelish, bir darsda 25 va undan ortiq bo‘lgan talabalarni sun’iy baholashi kabi holatlarni bartaraf etish lozim.

8. 60311100-“Musiqqa ta’limi” ta’lim yo‘nalishini doimiy ravishda musiqiy cholg‘ular bilan ta’minlab hamda yangilab borish lozim.

2. Musiqqa san’atida zamonaviy tendensiyalar faniga oid nazariy qarashlar, yetakchi va zamonaviy konsepsiyalari.

Pedagogik kadrlar tayyorlashning o‘quv-me’yoriy hamda uslubiy hujjatlarini takomillashtirish

K O N S Y e P S I Y a S I

“Musiqqa ta’limi” ta’lim yo‘nalishi mazmuni respublikamiz umumiy o‘rta ta’lim maktablari hamda maktabgacha ta’lim muassasalarida musiqa madaniyati fani o‘qituvchisi va musiqa rahbari lavozimlari bo‘yicha kadrlar tayyorlaydi.

Mazkur Konsepsiyani ishlash chiqishda:

1. Maktabgacha ta’lim tizimida musiqa ta’lim yo‘nalishga oid mazmun “Ilk qadam” maktabgacha ta’lim muassasasining Davlat o‘quv dasturi (2018 y.) ga muvofiq “.2.5.Ijodiy rivojlanish sohasi”

2. Umumiy o‘rta ta’lim tizimida ta’lim yo‘nalishiga oid mazmun umumiy o‘rta ta’lim “Musiqqa madaniyati” fani bo‘yicha uzluksiz majburiy ta’lim tizimida bitiruvchilarning tayyorgarlik darajasi va zaruriy bilimlar mazmuniga qo‘yiladigan talablar hamda fan dasturlari

3. O'rtta maxsus, kasb-hunar ta'lim tizimida ta'lim yo'nalishiga oid mazmunida o'rtta maxsus, kasb-hunar ta'limi tarmoq ta'lim standarti 3141001-Musiqa xodimi kasbi bo'yicha kichik mutaxassislarining tayyorgarlik darajasi va zaruriy bilimlar mazmuniga qo'yiladigan umumiy talablar (2015 y.).

Kasbiy faoliyat mazmuni quyidagi ikki ixtisoslik bo'yicha amalga oshiriladi:

1. Maktabgacha ta'lim va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari musiqa xodimi.

2. Musiqa to'garagi rahbari ixtisosliklari malaka talablari hamda o'quv dasturlari tahlili qilindi.

Maktabgacha ta'lim tizimida musiqa ta'lim yo'nalishiga oid mazmun "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim muassasasining Davlat o'quv dasturi (2018 y.) ga muvofiq "2.5. Ijodiy rivojlanish sohasi" sentyabrdan – may oyi oxiriga qadar 72 ta musiqa mashg'uloti o'tkazish rejalashtirilgan.

Umumiy o'rtta ta'lim tizimida 1-7 sinflarda "Musiqa madaniyati" fani o'qitiladi. Haftasiga 1 soat, bir yilda 34 soatni tashkil etadi.

Umumiy o'rtta maxsus kasb-hunar kollejida kasbiy faoliyat mazmunidagi (yuqorida ta'kidlanganidek) ikki ixtisoslik bo'yicha amalga oshirilmoqda. Ushbu ixtisosliklarda 6-7 tadan musiqiy fanlar o'qitish rejalashtirilgan. Ularning hech biri Oliy ta'lim pedagogika sohasidagi "Musiqa ta'limi" yo'nalishi o'quv rejasidagi fanlarni takrorlamaydi.

Ushbu tahlil yuzasidan quyidagi taklif va xulosalarni bayon etamiz:

1. Klassifikatorida "60311100-Musiqa ta'limi" ta'lim yo'nalishi nomini "Musiqa o'qituvchisi" deb nomlash tavsiya etiladi. Sabab uzluksiz ta'lim tizimida bitiruvchi borganda bitiruvchilarga byurtmachi muassasa rahbarlari "o'qituvchi" kerak. Sizlarni diplomlaringizda "musiqa ta'limi" deb yozilgan ekan degan fikrni bildirmoqda.

2. 60311100-Musiqa ta'limi o'quv rejasi 1-Blokdagi "1.09. Matematika" fan mazmunini musiqiy matematik bilimlar asosida soddalashtirish va "Musiqiy matematika" nomi mazmuniga o'zgartirish;

3. O'quv rejada "Musiqa to'garaklarini tashkil etish" yoki "Musiqiy tarbiyaviy ishlar metodikasi" fanini kiritish;

4. Mamlakatimizda 130 dan ortiq millat va elat yashishini e'tiborga olib, o'quv rejadagi "Cholg'i ijrochiligi va ansambli" fani nomi in "Milliy cholg'ular ijrochiligi ansambli" nomiga o'zgartirish;

Bunda har bir talaba o'zi ijro etib kelgan musiqa cholg'usi bo'yicha ansamblda ijro etish va mahoratini oshirish bo'yicha sharoit yaratiladi.

5. Butun dunyoda fortepianoni asosiy cholg'usi sifatida keng qo'llanilishini e'tiborga olib, o'quv rejadagi "Qo'shimcha cholg'u" fanini "Fortepiano va ikkinchi cholg'u" nomiga o'zgartirish;

Ma'lumki Respublikamizdagi barcha maktabgacha va umumiy o'rtta ta'lim tizimida asosiy choldg'u sifatida fortepiano qo'llaniladi. Shu cholg'uni jiddiy o'rganish uchun mazkur fan kiritilayapti. Qolaversa, fortepianoni tugatgan talabalar qo'shimcha cholg'u sifatida boshqa cholg'uni ijro etish mahoratini egallaydi.

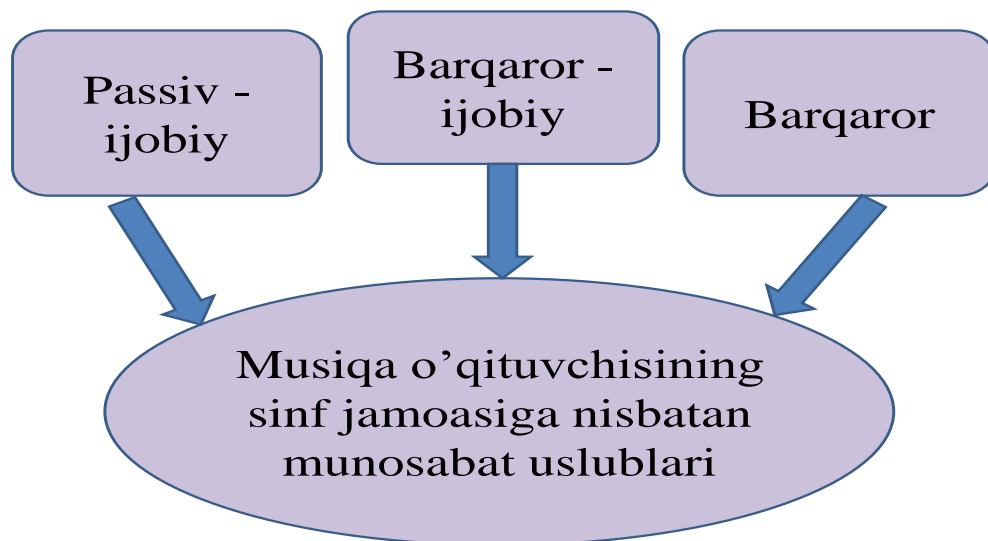
O'quv rejadagi qolgan fanlar maktabgacha ta'lim muassasasi, umumiy

o'рта ta'lim maktabi hamda pedagogika o'рта maxsus kasb-hunar kolejlari uchun tayyorlanayotgan kadrlarni kasbiy jihatdan bilim, ko'nikma va tajribasini oshirishga xizmat qiladi.

Musiqa o'qitish va tarbiyalash metodlari —o'quv-tarbiyaviy jarayon ishtirokchilari orasidagi o'zaro harakatni tashkil etib, musiqiy faoliyat orqali talabada bilim, malaka va ko'nikmalar o'zlashtirilishi hamda musiqiy-estetik sifatlar rivojlantirilishiga olib kelishi lozim. Musiqa o'qitish va tarbiyalash metodlari o'quv-tarbiyaviy jarayonning yaxlit ijodiy xarakterini aks ettiradi.

Musiqa o'qituvchisining sinf jamoasiga nisbatan munosabat uslublari fanda ajratib ko'rsatiladi. O'qituvchining barqaror-ijobiy uslubi o'quvchilarga nisbatan g'amxo'rlik qilishda, qiyinchilik paytida yordam berishda, o'quv ishi va xulq-atvorda namoyon bo'ladigan kamchiliklarga nisbatan ishchan pozitiv reaksiyada, bolalar bilan muloqotda o'zini xotirjam tutishda namoyon bo'ladi. Bu guruhga mansub o'qituvchi yorqin pedagogik iqtidor, bolalarni ardoqlash xususiyatlari bilan namoyon bo'ladi va yuqori pedagogik samaradorlikka, ijroviy natijalarga erishishi mumkin.

Passiv-ijobiy pedagogik uslubga mansub o'qituvchi bolalarga nisbatan munosabatda noaniq emotsional-ijobiy ustanovka bilan namoyon bo'ladi. Bunday o'qituvchi jamoaviy ijroda har bir o'quvchining ijrosi sifatini tahlil etmaslik, kamchiliklarni tuzatishga, a'lo darajada ijro etayotgan o'quvchilarni rag'batlantirishga harakat qilmaslik bilan namoyon bo'lishi mumkin (rasmga qaralsin).

O'qituvchida bolalarga nisbatan munosabatdagi beqaror uslub vaziyatga bog'liqlik va umumiy hissiy moyillik bilan namoyon bo'ladi. Bu guruhga mansub o'qituvchilar ba'zan o'zlarining kayfiyat va kechinmalariga bog'lanib qoladigan holatlar uchraydi. Bo'lajak musiqa o'qituvchilarida pedagogik muloqotni barqaror ijobiy uslubda amalga oshirish tavsiya etiladi.

Musiqa tili bu hissiyotlar tili bo'lganligi bois, kechinma va holatlarni aynan ifodalash, o'quvchilarni musiqa ohanglarining sirli olamiga olib kirish,

o'rganiladigan, tinglanadigan yoki tahlil etiladigan asarning badiiy g'oyasini ularga yetkazib berish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, pedagogik texnika o'qituvchiga o'quvchilar bilan muloqotda bo'lishda to'g'ri muomala tarzini tanlash imkonini beradi. Muomala tarzi, o'quvchilar bilan munosabat uslubi, diksiya, mimika, imo-ishorani to'g'ri tanlash, bularning barchasi pedagogik texnikaning tarkibiga kiradi.

Musiqqa darslaridagi muloqot jarayonini quyidagicha tarkibiy qismlarga bo'lish mumkin:

1. Musiqiy asarlarni mazmun mohiyatini tushuntirishda ularda bilim va ko'nikmani moslashuvchanligini ta'minlash. Bunda sinf jamoasi bilan ijro faoliyatini amalga oshirganda o'quvchilar jamoasiga tez moslashib keta olish imkoniyati tushuniladi. Zero, ushbu imkoniyat interaktiv musiqiy faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim omildir.

2. Musiqqa asarlarini mazmun-mohiyati nuqtai nazardan hissiy (emotsional) jihatdan murosalari bo'lish. Dars jarayonida tanlangan musiqqa asarlari turli psixologik, hissiy vaziyatlarni yuzaga keltirish mumkin. Ba'zan kayfiyatni tushiradigan (salbiy holatlar uchraganda), agar ular ancha sezilarsiz bo'lsa, ko'rmaslikka olish, agar kattaroq bo'lsa, bosiqlik bilan ushbu masalani hal qilib, tezda asar mavzusi tahliliga o'tish talab etiladi.

3. Hamdardlik. Musiqqa darsini muvaffaqiyatli tashkil etishda o'quvchilarning kayfiyati muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun darsni boshlashdan oldin va dars jarayonida har bir o'quvchining kayfiyatini nazorat qilib borish va zarur bo'lsa, ularni qo'llab-quvvatlash, hamdardlik ko'rsatish katta ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

4. Musiqiy asar repertuarini tanlashda turli muammoli vaziyatlarga duch kelish mumkin. Chunki, asar xarakteri, mazmuni, yoshga xos xususiyatlari o'quvchilarning o'zaro muloqotini samarali tashkil etishda turli vaziyatlarga duch kelish mumkin. Bu kabi muammoli vaziyatlar uchraganda, avvalam bor uni yengil hal qilish yo'llarini axtarish va eng muhimi o'quvchilar foydasiga hal etmoq darkor.

5. Muloqotda sub'ekt-sub'ekt usulida ish yuritish.

Ta'lim standarti va o'qitish konsepsiyasida milliy musiqqa namunalari umumbashariy musiqqa san'ati bilan birgalikda o'quvchilarda musiqiy estetik tarbiyani shakllantirish vositasi bo'lishi qayd etilgan.

Yosh avlodda komil inson fazilatlarini tarkib toptirishni nazarda tutib, keyingi yillarda og'zaki an'anadagi kasbiy musiqqa janrlaridan namunalari tanlab, o'quvchilarni dars va sinfdan tashqari to'garak mashg'ulotlarida ular bilan tanishtirishda an'anaviy usullar katorida yangi no'anaviy usullardan foydalanish xam nazarda tutilgan. O'tmishda asosan og'zaki usulda o'rganilgan, madaniy hayotda keng o'rin tutgan mumtoz musiqiy merosimiz borasida qomusiy olimlarimizdan biri Abu Nasr al-Forobiy "Kimki fe'lu atvori muvozanatini yo'qotgan bo'lsa, uni tartibga keltiradigan, kamol topmaganlarni kamolga yetkazadigan va muvozanatda bo'lganlarning muvozanatini saqlaydigan vosita sifatida musiqqa tananing sog'ligi uchun foydalidir", degan edi.

Musiqqa ta'limining o'ziga xos xususiyatlari quyidagilarda ko'rinadi:

- maqomlar va kasbiy musiqaning boshqa janrlari (mumtoz kuy va ashula, katta ashula, doston nomalari)ga xos nazariy ma'lumotlar va amaliy ijro xususiyatlari bilan tanishish;
- kasbiy musiqaning yetuk ijrochilari hamda ularning ijro yo'llarini taqqoslab, tahlil qilish;
- xususan maqomlarning turkumliligi, tuzilish xususiyatlari (cholg'uda xona, bozgo'y, ashulada daromad, miyonxat, dunasr, namud, avj, furovard va hanglar)ni ijro davomida bir-biridan ajrata olishni o'rganish;
- maqomlarning nota yozuvlarini o'zlashtirish va notada o'z aksini topa olmagan ijrodagi nozik nuqtalarini topib, ularni jonli ijrodagi holatini ta'minlash;
- audio va video yozuvlardagi maqom numunalarini tinglash;
- maqom va boshqa kasbiy musiqqa janrlaridan ayrim asarlarni muntazam ravishda yuqorida ko'rsatilgan usullar asosida o'rganib borish va o'z ijrosini takomillashtirishga intilish;
- ayrim tadbir va konsertlarda ijro chiqishlarini amalga oshirish;

Respublikada tayanch OTM hisoblangan Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetida musiqqa ta'limi bo'yicha 1950 yildan buyon uzluksiz ta'lim tizimi (maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus hamda maktabdan tashqari ta'lim – Bolalar musiqqa va san'at maktablari) uchun musiqqa fani o'qituvchisi kadrlari tayyoranib, Respublikadagi barcha pedagogika sohasidagi musiqqa ta'limiga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish bo'yicha tayanch baza hisoblangan. 2009 yillarga qadar universitet San'at fakultetida musiqiy-nazariy fanlar bo'yicha 5 ta ("Musiqqa o'qitish metodikasi", "Cholg'u ijrochiligi", "Dirijyorlik", "Musiqqa nazariyasi", "Vokal ijrochiligi") kafedralari faoliyat ko'rsatgan.

Xorijiy oliy ta'lim muassasalari Budapesht davlat universitetida "Milliy musiqqa ta'limi" fakulteti (**Vengriya**), Frayburg universiteti Musiqqa pedagogikasi (**Germaniya**), Baku pedagogika universitetida Musiqqa fakulteti (**Ozarbayjon**), Xelsinki universitetida san'at fakulteti (**Finlandiya**), Gnesinlar nomidagi Moskva davlat musiqqa pedagogika instituti, Janubiy Qozog'iston davlat pedagogika institutida San'at va ta'lim fakulteti (**Qozog'iston**)da musiqqa ta'limi bo'yicha alohida fakultet bo'lib, ularda bir necha ixtisosliklarda uzluksiz ta'lim uchun musiqqa o'qituvchisi kadrlari tayyorlanib kelinmoqda.

Keyingi yillarda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining aynan ta'lim tizimini tubdan islohi qilish, Respublika Iqtisodiyoti ehtiyojlari bo'yicha musiqqa va san'at sohasida kadrlar tayyorlashni tizimini takomillashtirish bo'yicha bir qator ijodiy ishlar amalga oshirildi.

Musiqqa ta'limini tashkil etish shart-sharoitlari:

O'zbekiston Respublikasida Prezidenti Shavkat Mirziyoevning bevosita tashabbusi va rahbarligida qabul qilingan hamda izchil amalga oshirilayotgan 2017-2021 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalish bo'yicha harakatlar strategiyasi taraqqiyotning yangi bosqichini boshlab bergan bo'lsa, 2017 yil 17 noyabrda "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'risida"gi PQ-3391-sonli qarori,

2020 yil 26 maydagi “Madaniyat va san’at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta’sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6000-sonli farmoniga asosan Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san’ati instituti tashkil etilishi va qolaversa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 30 oktyabr kuni o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishining 86-sonli Bayoni aynan fikrimiz dalilidir. Qolaversa, O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2019 yil 2 maydagi “Respublika oliy ta’lim muassaslarida San’atshunoslik fakultetini tashkil etish“ bo‘yicha 404-sonli buyrug‘iga asosan Respublikadagi 15 ta OTMsida San’atshunoslik fakulteti tashkil etilgan bo‘lib, “Vokal xonandaligi (turlari bo‘yicha)”, “Cholg‘u ijrochiligi (turlari bo‘yicha) ixtisosligida kadrlar tayyorlash yo‘lga qo‘yilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 30 oktyabr kuni o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishining 86-sonli Bayoni, 24-bandi ijrosiga asosan Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetida “Musika madaniyati” fakultetini tashkil etish taklifini qo‘llab – quvvatlagan holda uning tarkibida dastlab, 2 ta (Musika nazariyasi va metodikasi kafedrasini (9 shtat), Ijrochilik mahorati va madaniyati kafedrasini (9 shtat) faoliyatini tashkil etish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Musika ta’limi faoliyatini takomillashtirish va musika ta’limi sohasida kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirish bo‘yicha takliflar:

1. 60311100-Musika ta’limi ta’lim yo‘nalishi nomini “60311100-Musika o‘qituvchisi” deb klassifikatorga o‘zgartirish kiritish;

2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2019 yil 2 maydagi “Respublika oliy ta’lim muassaslarida San’atshunoslik fakultetini tashkil etish“ bo‘yicha 404-sonli buyrug‘i ijrosini ta’minlash maqsadida universitetda “Vokal xonandaligi (turlari bo‘yicha)”, “Cholg‘u ijrochiligi (turlari bo‘yicha) ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha kadrlar tayyorlashni yo‘lga qo‘yish;

3. Respublikadagi Bolalar musiqa va san’at maktablari uchun kadrlar yetishmovchiligini e‘tiborga olib, musiqa o‘qituvchi (sohalari bo‘yicha), kadrlar tayyorlashni yo‘lga qo‘yish;

4. Bakalavriat bosqichining o‘qish muddati 3 yil bo‘lgan kredit-modul tizimida kadrlar tayyorlashni davrida xonandalik, cholg‘u asbobni chalish malakasini hamda musiqa nazariyasi bo‘yicha bilim va malakalarni to‘la egalay olishlarini ta’minlash uchun “Fortepiano va qo‘shimcha cholg‘u”, “Vokal va zamonaviy musiqa”, “Maktab repertuari”, “An’anaviy xonandalik” fanlarini yakka tartibda, “Dirijyorlik” fanini 4-6 nafardan iborat kichik guruhda, tayanch musiqiy fanlar (“Cholg‘u ijrochiligi va ansambli”, “Musika nazariyasi”, “O‘zbek xalq musiqa ijodi”, “Xor va xorshunoslik”, “Bolalar musiqa adabiyoti”, “Musika o‘qitish metodikasi va maktab repertuari”, “Maktabgacha ta’lim muassasalarida musiqa o‘qitish metodikasi” va boshqa musiqiy fanlar)ni amaliy (laboratoriya) mashg‘ulot shaklida o‘qitish;

5. Yakka tartibda, kichik guruhlarda, hamda laboratoriya mashg‘ulot sifatida o‘qitiladigan fanlarni o‘qitishda sarflanadigan mablag‘lar to‘lov-shartnoma asosida

tahsil oladigan talabalarning to'lov-kontrakt mablag'larini oshirish hisobidan qopash;

6. O'quv rejadagi yakka, laboratoriya, amaliy mashg'ulotlari bor bo'lgan tayanch musiqiy fanlarni o'qitishda 100% "konsertmeyster"jo'rnavozligini ta'minlash.

7. Musiqiy fanlarning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda moslashtirilgan shuningdek, musiqiy cholg'u asboblari, nota yozuvli elektron doskalar bilan to'liq ta'minlangan va jihozlangan auditoriyalarda o'qitishni tashkil etish.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 16 noyabr "Respublika oliy ta'lim muassasalari bakalavriatiga kirish test sinovlarini o'tkazish tartibini takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-3389-sonli qarorining 1-bandi, uchinchi xat boshida "... abituriyentdan alohida iqtidor talab etiladigan madaniyat, san'at, dizayn, tasviriy va amaliy san'at, san'atshunoslik, musiqiy ta'lim, sport va jismoniy tarbiya sohasidagi ta'lim yo'nalishlariga qabul qilishni kirish test sinovlarisiz, ijodiy imtihonlar orqali amalga oshirish..." deb belgilab qo'yilgan. Shunday ekan, alohida iqtidor talab etadigan madaniyat, san'at, dizayn, tasviriy va amaliy san'at, musiqiy ta'lim, sport va jismoniy tarbiya sohasidagi ta'lim yo'nalishlariga qabul O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 20 iyundagi 393-son qarori bilan tasdiqlangan "Oliy ta'lim muassasalariga o'qishga qabul qilish, talabalar o'qishini ko'chirish, qayta tiklash va o'qishdan chetlashtirish tartibi to'g'risida"gi Nizom hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 27 iyuldagi 588-son qarori bilan tasdiqlangan "Alohida iqtidor talab etiladigan bakalavriat ta'lim yo'nalishlariga kirish test sinovlarisiz, kasbiy (ijodiy) imtihonlar orqali qabul qilish tartibi to'g'risida"gi Nizomga muvofiq amalga oshirishni doimiy ta'minlash.

9. Musiqa san'atini jamiyatning ijtimoiy-siyosiy hayotida "hayot-mamot" masalasi ekanligini chuqur his qilgan holda umumta'lim maktablarida "Musiqa madaniyati" fanini 1-4 sinfgacha haftasiga uch soat, 5-8 sinfgacha haftasiga ikki soat, 9-11-sinflarda haftasiga bir soatdan o'qitish tashkil etish choralari ko'rish bo'yicha takliflar kiritish;

10. Respublikadagi umumta'lim maktablari "Musiqa madaniyati" fani bo'yicha 2007 yildan buyon "qayta nashr" etilib kelinayotgan 1-7-sinf musiqa darsliklarini musiqa ta'limi sohasida kadrlar tayyorlayotgan OTMlardan hamda umumta'lim maktablarida faoliyat ko'rsatayotgan ko'p yillik tajribaga ega o'qituvchi-pedagoglardan mualliflar guruhini shakllantirish va bolalarni yoshiga xos hamda ularni qabul qilish imkoniyatlarini hisobga olgan holda darsliklarni yaratishni ta'minlash;

11. "Musiqa ta'limining sifat va samaradorligini oshirish: muammo va yechimlar" mavzusida ilmiy-tadqiqot ishlarini muntazam tashkil etish.

12. Mazkur takliflarni e'tiborga olgan holda OTM PO' vaqt me'yorlariga tegishli qo'shimcha o'zgartirishlar kiritish.

3. "Ustoz-shogird" maktablari.

1. Xalq cholg' u asboblarning takomillashuv jarayoni qaysi davrlarni o'z ichiga oladi
2. Qonun musiqa cholg' usi.
3. Ud musiqa cholg' usi.
4. Tanbur va sato musiqa cholg' usi.
5. Dutor musiqa cholg' usi.
6. Nay musiqa cholg' usi.
7. G'ijjak musiqa cholg' usi haqida turli man'balarda qanday ma'lumotlar berilgan.
8. Qanday rubob turlari bor
9. Rubob musiqa cholg' usini mohir ijrochilari
10. Doyra musiqa cholg' usi butun Sharq xalqlarida qanday nomlar bilan ataladi.
11. Mashhur doyrachilar Usta Olim Komilov, Qahramon Dadaev, Talat Sayfiddinov

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O'zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. – T.: “O'zbekiston”, 2017. – 592 b.
3. Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. – T.: “O'zbekiston”, 2018. – 507 b.
4. Mirziyoev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. 3-jild. – T.: “O'zbekiston”, 2019. – 400 b.
5. Mirziyoev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild. – T.: “O'zbekiston”, 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar:

6. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2023.
7. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan “Ta'lim to'g'risida”gi O'RQ-637-sonli Qonuni.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi 4947-sonli Farmoni.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabr “2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish

chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5729-son Farmoni.

11.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida"gi PF-5789-sonli Farmoni.

12.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli Farmoni.

13.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

14.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 16 avgustdagi "Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 343-sonli Qarori.

15.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 10 yanvardagi "Oliy ta'limning Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 2001 yil 16 avgustdagi "343-sonli qaroriga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi 3-sonli qarori.

III. Maxsus adabiyotlar:

16.Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. O'quv-metodik qo'llanma. – T.: "Sano-standart", 2015. – 208 b.

17.Muslimov N.A va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativ asoslari. O'quv-metodik qo'llanma. – T.: "Sano-standart", 2015. – 120 b.

18.Pecherkina, A. A. Razvitie professionalnoy kompetentnosti pedagoga: teoriya i praktika [Tekst] : monografiya / A. A. Pecherkina, E. E. Сыmanyuk, Ye. L. Umnikova : Ural. gos. ped. un-t. – Yekaterinburg : [b.i.], 2011. – 233 s.

19.O.S. Frolova. Formirovanie innovatsionnoy kompetensii pedagoga v protsesse vnutrirkolnogo povыsheniya kvalifikatsii. Diss.k.p.n. Voronej 2018.

20.Kompetensii pedagoga XXI veka [Elektronnyy resurs]: sb. materialov resp. konferensii (Minsk, 25 noyab. 2021 g.) / M-vo obrazovaniya Resp. Belarus, GUO «Akad. poslediplom. obrazovaniya», OO «Belorus. ped. o-vo». – Minsk: APO, 2021.

21.Panjiev Q.B. O'zbek xalq qo'shiqlari vositasida bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. Monografiya. T.: 2022 y. 204 b.

22.Panjiev Q.B. O'zbek xalq musiqa ijodi. O'quv qo'llanma. T.: 2022. 274 b.

IV. Internet saytlar:

23.<http://edu.uz> – O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.

24.<http://lex.uz> – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

25.<http://bimm.uz> – Oliy ta'lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish Bosh ilmiy-metodik markazi.

26.<http://ziyonet.uz> – Ta'lim portali Ziyonet.

27.<http://natlib.uz> – Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy

kutubxonasi.

4-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING DOLZARB MUAMMOLARINING ILMIY TADQIQOT MASALALARI

REJA

1. Ilmiy va fundamental fan sohasida ilmiy izlanishlar olib borish. Metodologiya va zamonaviy yondashuvlarni tanqidiy tahlil qilish va sintezlash.

2. Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari fani integratsiyasi natijasida shakllangan sohalar va ilmiy-tadqiqot metodlar.

Tanyanch iboralar: budda, tafakkur, meros, musiqashunoslik, etnomusiqashunoslik, xalq an'analari, kasbiy musiqa, dostonchilik.

1. Ilmiy va fundamental fan sohasida ilmiy izlanishlar olib borish. Metodologiya va zamonaviy yondashuvlarni tanqidiy tahlil qilish va sintezlash.

Kushon xonligi Markaziy Osiyo xalqlari tarixida massaget qabilalariga mansub tohar sulolasidan birining nomi bilan atalgan. Xitoy manbalarida yozilishicha, Daxya, ya'ni Baqtriyaga ko'chib o'tgan massaget (yuechji)lar beshta vassal hokimlikka bo'lingan bo'lib, ulardan biri Guyshuan deb nomlangan.

Guyshuan so'zi "kushon" atamasining xitoycha transkripsiyasi bo'lib, u o'sha davr yodgorliklari hisoblangan tangalardagi yozuvlardan ma'lumdir. Markaziy Osiyoning janubi va shimoliy Afg'onistondagi arxeologik tadqiqotlar Yunon-Baqtriya va Kushon-Baqtriya madaniyati gullab yashnaganidan darak beradi. Dastlabki yodgorliklar Ayritom va Ko'hna Termezda o'tgan asrning 30-yillarida ochilib, 60-yillarida davom ettirilgan. Keyinchalik ko'hna Termez yaqinidagi qoratepa buddiylik ibodatxonasi, Fayoztepa, Xolchayon va Dalvarzintepa kabi ko'hna shaharchalar ochilib, nihoyat darajada yuksak bo'lgan kushon madaniyati butun dunyoga mashhur bo'ladi.

Kushon davlatiga rasman asos solgan hukmdor Kujula Kadfiz 4 ta qabilani o'ziga bo'ysundirdi va uni Kushon bekligi deb e'lon qildi. Bu davlatning dastlabki hukmdori 30 yil podsholik qildi. Kushon xonlarining eng mashhuri Kanishka hisoblanadi. U (78-123) hukmronlik qilgan davrda Kushon davlati juda qudratli davlatga aylanib, zamonasining buyuk davlatlari Rim, Parfiya va Xitoy bilan bir qatorda turardi. Hukmdor davlat poytaxtini ham Dalvarzintepadan Peshavorga ko'chiradi. Kanishka hukmronligining oxirgi yillarida Kushon davlati juda katta hududni o'z ichiga olgan. Uning chegarasi G'arbda Orol va Kaspiy dengiz bo'ylarigacha, janubda Hind daryosining quyi oqimigacha, Sharqda esa Sinoszyanning Xo'tan shahridan Gang bo'ylaridagi Banorasgacha cho'zilgan.

Budda diniga qattiq e'tiqod qilgan podsho o'z davlatida mazkur dinni rasmiy ravishda davlat dini sifatida e'lon qiladi. Markaziy Osiyo xalqlari hayotida bu davrda katta siljishlar bo'ldi. Ya'ni, juda ham ulkan markazlashgan davlat vujudga keldi, shaharlar soni ko'paydi, savdo-sotiq aloqalari xalqaro darajaga ko'tarildi; jonli savdo hayoti va kolonizatsion faoliyat, savodni va yozuv (xat)ni keng tarqalishiga imkon yaratdi. II asrga taalluqli mashhur "so'g'd yozuvi"dagi namuna

aynan Dunxuan (Sharqiy Turkiston)dan topilgan bo‘lib, u Samarqandda istiqomat qiluvchi onaning Druan (Dunxuan)da yashovchi qiziga yo‘llagan xatida yaqqol isbotini topgan. Bu xat o‘sha davr Markaziy Osiyo xalqlarining yuqori darajadagi madaniy hayoti, jumladan, ayollarning savodliligi va mustaqilligidan dalolat beradi. Bu davrda kushon yozuvi ham paydo bo‘lib, u yunon alifbosiga asoslangan edi. Mazkur yozuvni o‘sha davrning tangalari, muhrlari va turli buyumlarida uchratish mumkin. Ta’kidlash joizki, bir necha yozuv tizimining mavjud bo‘lgani (oromiy, sug‘diy, xorazmiy, yunon, kushon) – Kushon xonligi tarkibiga kiruvchi xalqlarning yuksak darajadagi madaniyatining yana bir karra isbotidir.

Kushon saltanati umuman qadimgi Markaziy Osiyoning iqtisodiyoti, madaniyati va san’ati gullab-yashnagan davriga to‘g‘ri keladi. Bu davrda xalqaro savdo-sotiq keng rivojlangan, yangi shaharlar barpo bo‘lgan. Ammo endi jarayon ellinistik yo‘nalishda emas edi. Ya’ni, madaniyat va san’at sharqiy, ellinistik, hind va ko‘chmanchilar an’anasining sintezidan tashkil topgan yangi kushon yo‘nalishiga asoslandi. Bu davrdan qolgan ko‘plab me’moriy obidalar va haykallar Shimoliy Hindistonda, qobulning vodiy tumanlarida, Baqtriyada, Amudaryoning shimoliy va janubiy qirg‘oqlarida saqlangan.

Hindiston va Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasidagi madaniy aloqalar, meloddan avvalgi III asrda xind imperatori Ashok tomonidan buddizm davlat dini sifatida tasdiqlangandan so‘ng yanada kuchaydi. Umuman Kushon madaniyati qadimiy tomirga ega joylarda, yangi omillar, yangi odamlar ta’sirida rivojlangan, Yunon-Baqtriya xonligi madaniyatining davomchisi hisoblanadi. Shuni ham aytish kerakki, o‘z navbatida kushon san’ati boshqa xalqlar madaniyati bilan uzviy bog‘langan holda, ular, xususan Hindiston madaniyatida o‘zi ham chuqur iz qoldirdi (Taksila va Matura yodgorliklari); shuningdek, Sharqiy Turkistonda Kuchi va Karashara freska va haykallari; alaniya muhiti orqali ta’sir etilgan Sharqiy Yevropa madaniy yodgorliklari so‘zimizga yorqin dalil bo‘lishi mumkin.

1932 yili qadimshunoslar tomonidan olib borilgan arxeologik qazilmalar jarayonida Termez yaqinidagi eramizning I-II asrlariga mansub Ayritom shaharchasidan ibodatxonaning tashqi devor peshtoqlariga o‘rnatilgan, sarg‘ish oqtoshdan ishlangan haykallar topilgan edi. Toshga o‘yib ishlangan, beliga akaif yaproqlari bog‘lagan 14 ta odam qiyofasi tushirilgan bu peshtoqda musiqachi va girlyandachilar tasvirlangan. Bunday manzara antik davr O‘rta Sharq tasviriy san’atida juda keng tarqalgan. Peshtoq to‘liq saqlanmagan, faqatgina 8 ta bo‘lagi topilgan holos. Shuningdek, ayrim qiyofalar o‘z shaklini yo‘qotgan bo‘lib, ular musiqachimi, girlyandachimi ajratib olish qiyin. Musiqachilar soni 5 ta ekanligi aniq bo‘lib, qolgan 3 ta qiyofani aniqlash mushkul. Shuning uchun mana shu 5 ta musiqachi qiyofasi nisbatan batafsil o‘rganilgan. Ammo qadimiy bu kvintet (beshlik)ni to‘liq tarkib, deya aniq aytish qiyin.

Ayritom peshtoqida tasvirlangan orkestrning 2 ta torli musiqacha cholg‘usi - kichik burchakli, to‘qqiz torli (balki o‘n uch torlidir) arfa va to‘rt torli do‘mbira, shuningdek, bitta qush avlos va 2 ta zarbli cholg‘u - nog‘ora (baraban) vekimvalsimon asbob. Bu yerda qat’iy ansambl uslubi saqlanganligi shubxasiz, ya’ni, cholg‘ularning barcha asosiy (torli, damli, zarbli) guruhlaridan foydalanilgan. Shuni ham aytish joizki, har bir guruhda bir-birini o‘zaro

to'ldiruvchi va murakkab, jozibali oxanglarni taratuvchi turli xil cholg'ular jamlangan. Shuningdek, zarbli cholg'ularning ham har xili ishlatilganligi e'tiborlidir. Aftidan bu girlyandalar bilan bog'liq bo'lib, harakat, yurishni anglatgan.

Girlyandalar – shunchaki bezak bo'lmay, balki butun kompozitsiyaning ma'lum ma'nosini anglatadi. Ya'ni, girlyandachilar musiqiy cholg'ular sadosi ostida odimlaganlar. Va aftidan bu yurishlarda raqs unsurlari ham qo'llangan. Bunday tantanani boshqarish harakatini tartiblashtirish uchun esa bir qator qo'l bilan ijro etiluvchi, shaklan uncha katta bo'lmagan zarbli asboblari kerak bo'lgan. Mana shunday musiqa sadolari ostida girlyandalar bilan yurish an'anasi Ayritom peshtoqlarida o'z ifodasini topgan.

O'rta asrlar musiqashunosligi

XV asrning ikkinchi yarmidagi o'zaro urushlar shaharlarning bo'shab, vayronaga aylanishi O'rta Osiyo xalq ommasining qashshoqlanishiga olib keldi. Bu jarayon o'zlarini o'zbeklar deb atagan ko'chmanchilar boshlig'i Shayboniyxon hokimiyatni qo'lga olgan XVI asrni boshidayoq faollashgan edi. Ana shu vaqtdan boshlab "o'zbeklar" degan xalq nomi qaror topadi. XVII va XVIII asrlarda feodal tarqoqlik kuchayadi. Katta feodal davlati alohida xonliklar Buxoro, Xiva hamda Qo'qon xonliklariga bo'linib ketdi. Bunday bo'linish o'zbek xalqining musiqa madaniyatida ham aks etdi. O'zbek xonlari saroyidagi musiqiy hayot asosan temuriylarning Hirot va Samarqand saroylaridagi an'alarini davom ettirardi. Ko'pgina shoir va musiqachilar Buxorodagi shayboniylar saroyiga, bir qismi esa Xorazmga ko'chadi. Buxoro va Xorazmning aralash o'zbek va tojik musikal-poetik an'analari yanada taraqqiy topishi ana shular bilan izohlanadi. XVI asr shoirlari va musiqachilari, shuningdek, mucika ilmining bilimdonlaridan Najmiddin Kavkabi ijodi katta qiziqish uyg'otadi. Uning "Musiqha haqida risola"si ustoz an'alarinni Samarqand va boshqa shaharlarda davom ettirgan shogirdlari (Hoji Muhammad, Mavlono Rizo Samarqandiy) uchun musiqali-poetik qo'llanma bo'lgan edi. XVII asrning saroy musiqachi va nazariyotchisi Darvishaln Changiy edi. Uning risolasi musiqaga oid fikrlarga boyligi bilan ahamiyatlidir. Muallif boshqalardan farqli holda, faqatgina musiqa nazariyasi asoslarini bayon qilib qolmay, balki o'z asarining katta qismini turli davrlarda yashab ijod etgan birqa tor musiqachilar faoliyati, shuningdek, saroyda mavjud bo'lgan mucika asboblari tavsifiga ham bag'ishlaydi. Biroq, bu yerda ham xalq muzikasi haqida hech qanday eslatma uchramaydi. Darvishali Changiy oddiy xalq turmushida, ayniqsa xotin-qizlar o'rtasida keng tarqalgan dutorni cholg'u asboblari qatoriga kiritmaydi. O'rta Osiyoda musiqiy-nazariy ilm rivojiga to'xtab o'tish alohida ahamiyatga ega. Ayni IX-XI asrlarda musiqa faniga asos solinib, O'rta Osiyoning o'rta asrda yashagan olimlarining deyarli barchasi bu masala bilan shug'ullandilar. IX asrdayoq musiqa haqida risolalar paydo bo'lib, ularda musiqaning nazariy asoslari tadqiq etiladi, musiqa asboblari ilmiy tasvirlanadi, taniqli ijrochilar nomi, ularning repertuari, "keng tarqalgan musiqa janrlarining nomlari keltiriladi. O'rta Osiyo olimlari falsafa, matematika, meditsinaga oid juda ko'p asarlarning butun-butun bo'limlarini musiqaga bag'ishlaydilar. Musiqani tadqiq etishda ularga Pifagor va uning matematika uslubi ma'lum darajada ta'sir ko'rsatdi. Musiqha asosini she'r

tuzilishi asosi bilan bog‘lab tushunilgan. Masalan: Forobiy musiqa bilan poeziya chuqur bog‘langan, musiqa she‘rdagi vaznlar nisbati bilan ham mustahkam aloqada; ritm esa poeziya bilan musiqani birlashtiruvchi boshlanmadir deb bilgan. Musiqa bilan she‘riy vazn o‘rtasidagi mustahkam aloqa o‘zbek va tojik musiqali poetik san‘atining yanada rivojlanishi uchun xarakterlidir. Forobiy faoliyatining ahamiyati haqida gapirib, shuni ta’kidlash kerakki, u Sharq fanini antik fan, qadimiy Gresiya fani bilan bog‘ladi. Forobiy Aristotelning sharhlovchisi sifatida ham mashhur, buning uchun u “ikkinchi muallim” degan faxriy nom olgan. Ayniqsa, Forobiy akustika masalasiga katta e’tibor berdi, buning uchun u gammalar intervalini hisoblash maqsadida ud tovushqatoridan foydalandi. Musiqa nazariyasi masalalari bilan Sharqning ulkan olimi Ibn Sino ham shug‘ullandi. Uning asarlarining ayrim bo‘limlarida musika va uning fizik xossasi, musiqiy parda va ritmik asosi haqida ma’lumotlar bor. Ibn Sino “Kitob ush-shifo” va “Kitob un-najot”da musiqa fanining akustika, “Donishnoma”da matematika tomonlarini rivojlantiradi. Forobiy, Ibn Sino va boshqa O‘rta Osiyo olimlarining o‘rta asrdagi ilm va madaniyatning yuqori darajasini aks ettirgan asarlari ana shu davr musiqa madaniyatini o‘rganishimizda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Nazariy asarlar musiqa san‘atining monodiya (rivojlangai bir ovozli) tabiatiga asoslangan edi. Birinchi bo‘lim (ilmi ta’lif) ovozlarning o‘zaro munosabatlari, tovushqatorlarini o‘rganishga, ikkinchisi (ilmi iqo) esa ritm haqidagi ta’limotdan iborat edi. XV asrning ikkinchi yarmida o‘tmishdoshlari-Forobiy, Ibn Sino, Abdulqodir Marog‘iylarning musiqa nazariyasiga oid asosiy qonunlarini davom ettirgan va rivojlantirgan tojik shoiri Jomiy (1414-1492) ning “Musiqa haqida risola”si ana shunday asarlardan hisoblanadi.

Jomiy ham o‘tmishdoshlari kabi ovozlarning interval holdagi o‘zaro munosabatlari beradi, ularni torning qismlari nisbatidan chiqargan holda asosiy jins - tovushqator (tetraxord va pentaxord)larni tashkil qilish hamda ulardan jam (parda)lar tashkil etish usulini ko‘rsatadi. Og‘zaki an‘anadagi professional musiqa mahsuli o‘n ikkn maqomlardan kelib chiqib, Jomiy asosiy tovushqatorlarni o‘n yetti pog‘onali gamma hosil qiluvchi o‘n yetti bo‘lakka bo‘ladn (in terval nisbatlari sentlarda belgilangan):

Keyinchalik tovushqator asosini o‘zbek musiqasiga xos bo‘lgan miksoliy ladiga muvofiq yetti pog‘onali gamma tashkil qilishi aniqlandi. Shuningdek, risolada ritm haqidagi ta’limot ham keng rivojlantirilgan. V.Belyaevning Jomiy risolasiga yozgan izohlarida “she‘riy ritmika vokal va cholg‘u asarlarning ayrim bo‘laklari poetik davralar uzunligi bilan mos keladigan ohang chiziqlarining yuzaga kelishi uchun asos sanaladi” deyiladi. Shuningdek, Jomiy asosiy ritmik formula (ya’ni usul)lar tuzilishini tadqiq etadi. Risolaning xotimasida lادلarning tinglovchilarga ta’siri haqida ham so‘z yuritiladiki, bu pardalarning axloqiy ta’siri haqidagi qadimgi yunonlar nazariyasini rivojlantirish hisoblanadi. O‘rta Osiyoning boshqa musiqachilari asarlaridagi kabi Jomiyning asarida ham kosmologik g‘oyalar bayon qilinadiki, ana shunga muvofiq musiqa tabiat garmoniyasi va jamiyatning axloqiy asoslarini ifodalaydi. Forobiy, Ibn Sino, Safiuddin al Urmaviy asarlaridagi qoidalarni ko‘proq takrorlagan holda Jomiy ularda hukmron bo‘lgan matematik uslublardan farqli ravishda musiqachining “sog‘lom hissiyoti”ga

murojaat qilib, uning nazariyada amaliyot tomon ko'prik tashlaydi²⁴.

Uning qarashlari o'tmishning Arnstoksen kabi mutafakkirlarining qarashlari bilan to'g'ri keladi. O'rta Osiyo olimlarining musiqa nazariyasiga oid asarlari xalqning musiqiy hayotiga bag'ishlangan sahifalardan joy olmagan. Lekin shakshubha yo'qki, saroy va shahar doirasida ommaviylashgan boy, rivojlangan musiqa san'ati, ajoyib kuylar ijodkori, ijrochilari bo'lgan O'rta asr bastakorlarining professionallashishi xalq musiqa madaniyati zaminida o'sdi va rivojlandi, ijod etishning qat'iy qoidalari esa xalq musiqa amaliyotning ko'pincha ijodiy qayta nshlanishi natijasi bo'ldi.

Musiqa cholg'ularida har bir xalqning milliy o'ziga xos xususiyatlari, an'anasi, urf-odat va qadriyatlari o'z ifodasini topganki, ulardan taraladigan ovoz ham shunga moslashtirilgan. Musiqiy cholg'ularda ijrochilik san'ati insoniyat ma'naviyatini tarannum etuvchi vosita sifatida xalq ijodiyoti mahsuli bo'lib, azal-azaldan omma orasida shakllanib, rivojlanib kelmoqda. Milliy cholg'ular mohir soz ustalari tomonidan tobora mukammallashtirilib, jarangliligi, musiqaviyligi va ohangdorligi bilan ajralib turibdi. Musiqiy cholg'ular tarixiy rivojlanish davomida ularga nisbatan talab va ehtiyojni oshib borishi bilan ularning ta'limiy va tarbiyaviy tomonlariga ham e'tibor shu qadar kuchayib bormoqda.

Xalq cholg'ulari uzoq o'tmishda paydo bo'lgan. Ma'lumotlarga qaraganda, dastlabki musiqa cholg'ulari eramizdan avvalgi XIII ming yillikda dunyoga kelgan, deb taxmin qilinadi. Musiqa cholg'ulari oilasi tarixida dastlab urma zarbli cholg'ular paydo bo'lgan. Buning asosiy sababi eng qadimgi ibtidoiy odamlarning mehnatini ijodiy mahsulidir. Ilk ibtidoiy odalar hayvonlarni qorin to'yg'azish g'amida yirtqich hayvonlarni ham turli ov usullaridan foydalangan holda qo'lga kiritishga harakat qilgan. Hayvonlarning terisini qurigan daraxtning kundasini ustiga qoldirib ketgan. Jazirama issiqqa teri qotib qolgan. Keyingi safar odamlar kelib, terini olishga har qancha ham urinsada, biroq, olaolmagan. Keyin turini ustiga qo'li yoki biror tayoq yoki cho'p bilan ursa u o'zidan baland va yoqimli sado chiqargan va uning keyinchalik dovul deb ataganlar. Undan keyin shovqinli cholg'ular paydo bo'ldi, ijrochilar qarsak chalib ritmni ta'kidlagan, shovqinli cholg'ular ta'sirini ko'paytirganlar. Ijrochi ayollarning chapak zarblari o'ziga xos, takrorlanmas go'zal holatni vujudga keltirgan. Shunday mehnat jarayonlarida odamlarning ongi tabiiyki kuy, ohang, qo'shiq bilan band bo'lgan. Samarali mehnat natijasida qo'shiqlar paydo bo'la boshlagan va ular sekin-asta og'izdan-og'izga, otadan-o'g'ilgan, onadan-qizga o'tib shakllangan va odamlar qalbidan bir umrga joy oldi.

Qadimgi sharq madaniyati bag'rida, o'zbek xalq cholg'ulari shakllandi. Ular ko'p asrlik taraqqiyot davomida o'ziga xos xususiyatlarni, tovush tusini saqlab qoldi. Shu tariqa chang, nay, surnay, tanbur, dutor, rubob, g'ijjak, qo'bizlar an'anaviy shakllarda bizgacha yetib keldi.

Quldorlik tuzimi davrida Maroqand, Niso, Tuproqqal'a, Termiz va boshqa shaharlar mavjud edi. Ushbu shaharlar hududida olib borilgan qazilma ishlar

²⁴ Ражабов И. Мақомлар масаласига доир. Т., 1963. 2 Джами Абдурахман. Трактат о музике, 105- бет.

chog'ida badiiy hunarmandchilik buyumlari, turli xil cholg'ularining tasvirlari topildi. Quldorlik jamiyati O'rta Osiyo xalqlari madaniyati rivojida muhim bosqich bo'ldi. Xalq musiqasi yanada yuksalishi bilan birga, cholg'ular ham takomillashdi.

Asrimizning 30-40-yillarida uyushtirilgan arxeologik ekspeditsiyalar (S.L.Tolstov, V.A.Vyatkin, M.B.Masson va boshqalar rahbarligida) natijasida qimmatli ma'lumotlarga ega bo'ldi. Topilgan madaniy yodgorliklarda turli xil musiqa asboblari: tanbur, rubobsimon cholg'u, qonun, ud, nay, surnay, karnay, doirasimon cholg'ular chalayotgan mashshoqlar tasvirlangan.

Xalq cholg'ulari O'rta Osiyo aholisining turmushi va mehnat faoliyatining ajralmas tarkibiy qismiga aylandi. Cholg'ular jo'rligida qo'shiq, o'yin va kuylar xalqning katta-katta marosimlari, oilaviy, mavsumiy bayramlarida ijro etilib kelinmoqda. Bayramlar ko'proq yil fasllari bilan bog'liq bo'lgan. O'rta Osiyoda "Navro'z", "Lola sayli", "Hosil bayrami", "Qovun sayli", "Uzum sayli" kabi mavsumiy bayramlar keng tarqalgan. Bunday ommaviy bayramlarni xalq cholg'u ansambllari, xonanda va sozandalar hamda raqqosalarsiz tasavvur qilish qiyin. Bayramlarda, madaniy marosimlarda ayniqsa karnay, surnay, doyra, nog'ora va urma zarbli musiqa cholg'ulari keng qo'llanilgan.

IX asr oxirida Somoniylar mahalliy feodal sulolasi O'rta Osiyoning kattagina qismini birlashtirishga muvaffaq bo'ldi. Somoniylar davlatining poytaxti Buxoro yirik madaniy markazga aylandi. Bu yerda adabiyot va musiqa taraqqiy etdi. Hayot sharoitining o'zgarishi tufayli musiqa san'atining ijtimoiy ahamiyati oshdi. Shaharliklar va yuqori tabaqa sinflari turmushida musiqaning roli sezilarli kuchaydi. O'sha paytlardayoq ixtisoslashuv maxsus musiqiy ustaxonalarning paydo bo'lishiga olib keldi yakkanavoz, ansambl musiqachiligi va raqsni o'z ichiga olgan vokal cholg'u musiqa turkumlari mavjud edi.

O'rta asr musiqa ijrochiligi madaniyatining o'ziga xos xususiyatlaridan biri shunda ediki, cholg'u ijrochilari nafaqat bir necha turdagi musiqa asboblarini chala olgan, balki o'zlari ham musiqa bastalaganlar. Cholg'uchilar o'z davrining yetuk musiqachilari va shoirlari ham bo'lishgan. O'rta asr sharoitida musiqiy asarlari ham ko'paydi. Bu yerda ustoz-shogird an'analari qaror topdi va rivojlandi. Ayni shu paytda ansambl ijrochiligi takomillashdi, musiqa san'atining asosiy ko'rinishlari shakllanib cholg'u asboblarining yangi namunalari kashf etildi.

Sharq olimlarining nazariy qarashlari mavjud ijrochilik san'ati tajribasi asosida shakllangan bo'lib, ular o'z risolalarida musiqaning jamiyatda tutgan o'rni va ahamiyati haqida atroflicha ma'lumot berganlar.

Forobiyning (873-950) "Katta musiqa kitobi" ("Kitob al-musiqa al-kabr"), Abu Ali ibn Sinoning (980-1037) "Davolash kitobi" ("Kitobi ush-shifo") qomusidagi "Musiqa haqidagi risola", al-Xorazmiyning (X asr) "Bilimlar kaliti", Sayfuddin Urmoviyning (1216-1294) "Olijanoblik haqida kitobi" yoki "Sharofiya kitobi", Jomiyning (1414-1492) "Musiqa haqidagi risola" kitoblarida musiqa ijrochiligi va xalq cholg'ulari haqida muhim ma'lumotlar bayon etilgan.

Sayfuddin Urmaviy iste'dodli ud cholg'u ijrochisi, xonanda, mashhur sozanda sifatida tanilgan. U Ozarbayjonning Urmaviya shahrida tug'ilgan. Sayfuddin eng katta yutug'i lad (modius)larning mukammal sistemasini ishlab chiqqanligidir.

Ibn Zaylining (1044 yilda vafot etgan) "Musiqqa haqidagi to'liq kitob"i ("Kitob ul-kabir fil-musiqiy") uning musiqqa ilmidagi yagona va bebaho kitobidir. U yangi usulni – musiqqada ladlarni xarflar bilan ifodalash usulini ishlab chiqdi.

Abduqodir Marog'iy (XV asr), Abduqodir ibn-Royibiy (Marog'iy) Ozarbayjonning Marog' shahrida tug'ilgan, lekin hayotining ikkinchi yarmi Amir Temur saroyida - Samarqandda o'tgan va Hirotda vafot etgan. "Musiqqa ilmida ohanglar to'plami" ("Jami al-alhan fi-ilm al-musiqiy") risolasida musiqqa haqidagi ta'limotni-kamoncha, yetti torli g'ijjak kabi bir turdagi musiqqa cholg'usi borligi haqidagi ma'lumotlar bilan boyitdi.

Al-Xusaynning (XV asr) "Musiqiy kanonlar" risolasida asosan O'rta Osiyo xalqlari orasida keng tarqalgan ikki torli musiqqa cholg'usi-dutor haqida bir qator musiqiy cholg'ular xususida juda qimmatli ma'lumotlarni keltirib o'tgan.

Qutbiddin ash-Sheroziy (1236-1310) eronlik musiqqa nazariyotchisi sifatida tanilgan bo'lib, o'z risolasida kamonchali tanbur haqida gapirib, inson ovozi musiqqa asboblari ichida eng yoqimli deb hisoblagan. XVII asrda yashagan Buxorolik musiqashunos Darvish Ali o'z risolasida tanbur, chang, qonun, rubob, qo'biz, g'ijjak kabi musiqqa cholg'ulari haqida batafsil ma'lumotlar bergan.

Buyuk Sharq mutafakkirlarining merosi xalq cholg'ularini o'rganish sohasida ham tarixiy qiymatga ega. Abu Nasr Muhammad Forobiyning mashhur asari "Kitob al – musiqqa al -kabir" ("Musiqqa haqida katta kitob") ulkan ahamiyatga egaligi bilan ham ajralib turadi. O'rta asr olimi o'zining ushbu mashhur kitobida ikki xil musiqqa ijrochiligi: ohangni inson ovozi (qo'shiq san'ati) va cholg'ular vositalarida qayta tiklashga ajratadi. Forobiy mohir ijrochi sifatida musiqqa cholg'ularining jamiyat hayotidagi o'rnini o'rganishga ahamiyat beradi va u: "... Jangu - jadallarda, raqslarda, to'y - tomoshalarda, ko'ngil ochar bazmlarda hamda ishq - muhabbat qo'shiqlarini kuylashda chalinadigan o'ziga xos cholg'ular bor" deb yozadi.

Forobiyning yuqoridagi fikri cholg'ularning nafaqat saroy ahyonlari, balki shahar va qishloq aholisi, chorvodoru-dehqonlar, hunurmandlar orasida shuningdek, musiqqa madaniyati sohasida yetakchi o'rin egallagan.

Kitobning ikkinchi qismi boshdan-oxir o'sha davr musiqqa cholg'ulariga bag'ishlangan. Unda lyutnya, tanbur, nay, rubob, chang, qonun va boshqa musiqqa cholg'ulari izchil va batafsil tahriflanadi. Forobiy torli, mizrobli lyutnyani o'sha davrda eng keng tarqalgan cholg'u hisoblagan. Lyutnya o'ziga xos mizrob (chertma) vositasida chalingan, dastasida esa ligatura (lad)lar joylashgan. IX-X asrlarda lyutnya arabcha ud nomini oladi. Bu cholg'u ko'pgina Sharq mamlakatlarida, Kavkaz orti xalqlari orasida hozirgi kungacha saqlanib kelmoqda. Zamonaviy ud namunalari hozirgi kunda O'zbekiston davlat konservatoriyasining milliy cholg'u laboratoriyasi muzeyida saqlanib kelinmoqda.

"Musiqqa haqidagi katta kitob"da Forobiy yana bir cholg'u asbobi- tanburni ham tahriflaydi. Olimning fikricha, tanbur (dilni tirnash) udga eng yaqin turdagi cholg'ulardan biri deb hisoblaydi.

Tanburda torlar noxun (metaldan yasalgan maxsus chertmak-tirnoq) yordamida chertiladi. Tanbur xuddi ud kabi keng tarqalgan va xalq sevgan cholg'udir. Tanburning ikki yoki uch jez (sim) tori bo'lgan. Uning ikki turi

ma'lum: Xuroson va Bag'dod tanburlari. Bag'dod tanburlarining maqom (parda)lari kamroq (beshta), cholg'u dastasi kaltaroq bo'lgan. Xuroson tanburining maqom (parda)lari ko'p bo'lgan, dastasida cholg'u bo'g'zidan to dastaning yarmigacha oralig'ida pardalar joylashgan. Tanburning bu turi shu kungacha o'z shaklini yo'qotmay, musiqa ijrochiligi amaliyotida yakkanavoz hamda ansambl cholg'usi sifatida amaliyotda foydalanib kelinyapti.

Forobiy, shuningdek, nayni ham tahriflaydi. U turli xil damli cholg'ularini ovoz hosil qilishi xususiyatiga ko'ra naysimon guruhga kiritadi. Ulardan biri oddiy nay yoki bir yo'nalishda joylashgan ko'p teshikli nay. Bu turdagi naylar yoki turlicha ataluvchi naylar hozirgi kunda xam Sharq xalqlari orasida mavjud. Uni vietnamliklar "sao", tojiklar "tutek", tatarlar "kaval", qozoqlar "sibizga", ozarbayjonlar "ney" (juda kam uchraydi), qirg'izlar "uoo", "choor" (cho'ponlarning cholg'u asbobi), o'zbeklar "nay" deb ataydi. Olim ko'pincha tut daraxtidan ishlanadigan keng tarqalgan surnay haqida ham to'xtaladi.

Forobiy, shuningdek, dunay (mizmar)ni ham tilga oladi. Dunay hozirgi qo'shnay yoki turkman xalq cholg'usi gosha-dilli "tyuy dyuk" (qo'sh qamish naychalardan tuzilgan cholg'u)ga o'xshaydi.

Forobiy risolasida o'zi yashagan davrda mavjud bo'lgan rubobni ham batafsil tahriflaydi. O'sha davrdagi rubob ham hozirgi Qashqar rubobiga o'xshab, rezanator va ancha uzun dastadan tuzilgan. Ikki xil chertma torli rubob mavjud bo'lgan. 1 yog'och dekali va asosiy qismi yog'ochdan, 2 pastki qismi charmdan ishlangan dekali.

Forobiyning tahkidlashicha, chang ochiq torlarning tebranishi orqali ohang hosil qiluvchi musiqa cholg'ulari turkumiga kiradi. O'sha davrdagi changning 15 tori bo'lgan, ular diatonik sozlangan va ikki oktava oralig'iga teng tovushqatorga ega bo'lgan. Risolada tahriflangan barcha cholg'ular ashula, raqs, yakkanavoz va ansambl ijrochiligiga jo'r bo'lishda foydalanilgan. Forobiyning guvohlik berishicha, ud cholg'usi ansambl ijrochiligida yetakchi rol o'ynagan. «Cholg'u asboblari haqida kitob» da olim tanbur, rubob, chang kabi cholg'ularini udda chalinayotgan kuyga yoki yakkanavoz xonandaga uyg'un jo'r bo'lish uchun sozlash usullarini tushuntiradi. Shunday qilib, Sharqning ulug' allomasi musiqa ilmining bir bo'limi sifatida cholg'ularni o'rganuvchi cholg'ushunoslik sohasiga asos soldi. Bu soha keyinchalik boshqa olimlarning asarlarida ham keng boyitildi va rivojlantirildi.

Yashagan davriga ko'ra Buyuk olim ibn Sino Forobiyga juda yaqin. Uning "Davolash kitobi" deb nomlangan yirik qomusining "Musiqa haqida risola" bobida o'sha davrning musiqa ijrochiligiga oid ilmiy-falsafiy bilimlari bayon etilgan. Bu risolalarda cholg'ular tahrifiga anchagina o'rin ajratilgan. Ibn Sino o'z davri musiqalarini ikki guruhga bo'ladi: mizrobli, noxunli (barbod, tanbur, rubob) va butun rezanator qopqog'i bo'ylab tortilgan ochiq torli cholg'ulari (shohruh, chiltor, lira, chang, arfa).

O'sha davrda Sharqning taniqli mutafakkiri Sayfuddin Urmaviy musiqa ilmi tizimini rivojlantirdi. U usta cholg'uchi, xonanda va mohir bastakor sifatida mashhur edi. Udda olib borgan tajribalariga tayanib, olim o'z nazariy qoidalarini bayon etdi. Urmaviyning "Taqvadorlik kitobi"da cholg'u asboblari ichida ud eng

mashhur va eng zamonaviyidir deb ta'kidlaganlar. Udning besh juft tori kvarta tartibidagi 7 ta maqomi (ladi) bo'lgan. Torlari bam, masnas, masna, zir va eng yuqorisi hadd deb atalgan. Besh qo'sh torli takomillashgan ud keyingi paytlarda ham o'z tuzilishini saqlab qolgan. Udning kvartaga sozlangan besh qo'sh tori va yetti maqomi (ladasi) haqida Sheroziy (1236-1311), Jomiy (XV asr), al-Husayniy, Marog'iy, ibn Sinolar ham yozishgan. Jomiyning "Musiqqa haqidagi risola"sida keltirilgan ud dastasining to'la chizmasi uni sozlash haqida to'liq tasavvur beradi. Olimning tasdiqlashicha mavjud o'n ikki maqom qadimiy yetuk musiqaning asosidir. Jomiy musiqaning tinglovchilariga ta'siri haqida to'xtalib, uning chuqur ruhiy va ma'naviy ahamiyati bor, deb hisoblaydi.

XIII-XVII asrlarda yaratilgan risolalarda chang, qonun, nuzxa, rubob, tanbur kabi torli cholg'ular, shuningdek, damli cholg'u nayning ta'riflari berilgan.

Darvish Alining (XVII asrda) Buxoroda yaratilgan musiqaga doir risolasi an'anaviy cholg'ular haqidagi ma'lumot manbai sifatida xizmat qilishi mumkin. Unda musiqqa madaniyati, chunonchi, O'rta Osiyoning yirik shaharlarida mavjud bo'lgan cholg'ular hamda mohir ijrochilar haqida nodir ma'lumotlar mavjud.

Darvish Alining risolasi XVI-XVII asrlar O'rta Osiyo musiqasini o'rganish uchun qimmatbaho manbadir. Mazkur asarda mashhur xonanda va cholg'uchilar, bastakorlarning ijodiy tarjimai hollari bayon etilgan.

Darvish Ali o'tmishdoshlari singari, torli mizrobli cholg'ular orasida tebranish ohangiga ko'ra eng yaxshisi sanalgan udni cholg'ular "shohi" deb atadi. Risolada yozilishicha, chang cholg'uchilar homiysi Zuhraga bag'ishlangan.

Ta'riflangan changning yetti maqom ijrosi uchun yigirma olti torli va yetti pardasi bo'lgan. Bulardan tashqari, risolada qonun, rubob, qo'biz, g'ijjak, musiqqa, ekbon-nay, (damli, charmli), Xitoyda tarqalgan ruxavza (olti tordan iborat noxunli) kabi cholg'ular ham tilga olingan.

Darvish Ali ta'rif bergan cholg'ulardan yettitasi, tanbur, chang, qonun, ud, rubob, qo'biz, g'ijjak o'sha davrda keng tarqalgan cholg'ular edi.

Darvish Alining ma'lumotlari musiqqa amaliyotida dastlab ansamblda uyg'un kalorit hosil qiladigan torli-noxunli va torli -kamonchali cholg'ular qo'llanilganligi haqidagi fikrni tasdiqlaydi. Risolada changchi Dilorom, naychilar Abduqodir va Xo'ja Abudullohlar, Mavlono Qosimi-Rabboniy, Sulton - Ahmadiy - "devona" rubobchilar, aka-uka Shayx Abu - Bakri Rabboniy va Shayx Behduchi, dono qonunchi shayx Shamsi Rabboniy va ko'pgina boshqa mashhur ustalarning nomlari tilga olingan.

Darvish Alining guvohligi yana shunisi bilan qimmatliki, u qayd etgan cholg'ularning kattagina qismi (nay, surnay, chang, qonun, rubob, tanbur, g'ijjak, qo'biz, doyra, nog'ora, ud) O'rta Osiyoning hozirgi O'zbekiston, Tojikiston va boshqa respublikalarida, shuningdek, Ozarbayjonda bizning kunlargacha saqlanib keldi va u takomillashmoqda. Ushbu musiqqa cholg'ulari uzoq vaqt mobaynida o'zbek xalqining madaniy turmushidan mustahkam o'rin olib, uning madaniy xayotida keng qo'llanib kelingan. Shunday ekan, bu cholg'ularni o'zbek xalq cholg'ulari, deb atash o'rinlidir. Abdul Fazl Boyhaqiy (XIV asr) asarlarida torli mizrobli (rud, barbad, tanbur), damli va urma zarbli cholg'ular (karnay, litavra va baraban) singlarlarning nomlari keltirilgan.

Ma'lumki, Sharq adabiyotida o'tmishda shoirlar asarlariga javob yozish ("nazira") tizimi keng qo'llanilgan. Ko'plab "Xamsa"lar ham shu yo'sinda yaratilgan. Navoiy o'zining "Sabhai sayyor" ("Xamsa" dostonlarining biri) dostonida Bahrom Go'r haqidagi qadimiy afsonani, yangicha talqin etdi. Asar qahramoni - chang cholg'uchisi Dilorom deb atalgan. Shoir uning cholg'usini musiqa timsoli sifatida gavdalandirgan.

Zahiriddin Muhammad Boburning (1483-1530) e'tirof etishicha, Alisher Navoiy o'z davrida ko'plab ud cholg'uchilarning o'z iste'dodlarini namoyon etishiga ko'maklashgan. "Boburnoma"da o'zbek xalq cholg'ulari ijrochilarining nomlari zikr etilgan. Bobur, shuningdek, Shoh Kulmiy-G'ijjakiy, Husayn Udiy, Xo'ja Abdulloh Marvarid Qonuniy kabi mohir ijrochilarni ham tilga oladi.

Navoiy davrida nay, ud, g'ijjak, qonun, karnay, surnay, nog'ora, doyra, chang ijrochiligi keng tarqalgan edi. Ularning hammasi ansambl ijrosida ham, yakka ijroda ham birdek qo'llanilgan. Chang yakka cholg'u sifatida alohida ajralib turgan.

XV-XVII asr yozma yodgorliklari ma'lumotlarini qiyoslab shunday xulosaga kelish mumkinki, bu davrga kelib, O'rta Osiyoda xalq cholg'ularida ijrolik madaniyati o'z kamolotiga yetdi. O'zbek xalq cholg'ulari ijrochilari ayni chog'da o'zlari ham musiqa asarlari yaratganlar. O'sha paytdayoq mohir chang, ud, g'ijjak, qonun, nay, tanbur, bulamon ijrochilari va yetuk xonandalari bo'lgan, ular o'ziga xos ansambllar tuzishgan. Shuningdek, yakkanavoz ijrochilik ham rivojlangan.

Vosifiy o'z "estaliklar"ida ajoyib uslub o'ylab topgan qonun cholg'uchisi Hoji Abdullo Marvarid nomini keltiradi. U bastalagan kuy va qo'shiqlar xalq orasida keng tarqalgan. Shunday qilib, XIV-XVII asr tasviriy san'atida va adabiy merosida ildizlari uzoq o'tmishga borib taqaluvchi musiqa cholg'ulari asosiy tiplarining barqarorligini tasdiqlovchi boy material bo'lgan.

O'rta Osiyo olimlarining musiqa haqidagi risolalari, badiiy adabiyot, rassomchilik bizning kunlarga yetib kelgan o'zbek xalq cholg'ulari tarixiy taraqqiyotining uzun zanjirdagi ayrim uzilgan halqalarini qaysidir darajada tiklash imkonini beradi. Necha yuz yillar o'tdi, musiqa cholg'ulari esa yakka, ansambl va orkestr ijrochiligida o'z o'rnini egallab, bugungi kungacha yashab kelmoqda. Musiqa ijrochiligi san'atida maqom janrini tiklash va rivojlantirish XVII-XIX asrlarda cholg'ular batafsil tahriflangan yirik asarlar yaratilmadi. Bu ko'proq feodal tarqoqligining kuchayishi bilan bog'liq. Ulkan davlat ayrim-ayrim xonliklarga bo'linib ketadi (Buxoro, Xiva, Quqon xonliklari). Bu esa musiqa san'ati taraqqiyotida aks etmay qolmadi. O'zbek musiqa madaniyatida mahalliy xususiyatlar kasb eta boshladi. O'ziga xos musiqa cholg'ulari shakllandi. Musiqa turlaridan-maqomlar bundan buyon har xonlikda o'ziga xos yo'nalishda takomillashdi. Maqom ijrochilari zarurat yuzasidan o'zgarishlar kiritishdi. Shunga qaramay, musiqaning umumiy xususiyatlarini saqlab qolishdi. Har bir ijrochi maqom ijrosiga ijodiy yondashib, musiqa ijrosiga o'ziga xos takrorlanmas jihatlar kiritdi. Og'zaki tarzda cholg'ularni saqlab qolish an'anasi maqomning asosiy xususiyatlaridan biri bo'lib, busiz uning yashab qolish va so'nggi taraqqiyotini tasavvur etish qiyin. Har bir xonlikda o'ziga xos bir yo'nalishda xalq musiqasining yangi turlari yaratildi; bayramona, kuylar, xalq tomosha kuylari (dorbozlik,

ko'g'irchoqbozlik) yangi tipdagi raqs kuylari. Bu kuylar o'zining quvnoqligi, sho'xligi bilan bir-biridan farq qilib turgan va keng xalq ommasini o'ziga jalb etgan.

Xalq musiqa an'analari, og'zaki an'anadagi kasbiy musiqa, dostonchilik ijodiyoti.

Xalqimizning istiqbolga erishish munosabati bilan azaliy qadryatlarimizni tiklash, o'z tariximizni, milliy urf-odat va an'alarimizni, ma'naviy va shu jumladan, badiiy merosimizni atroflicha o'rganish hamda undan bahramad bo'lish imkoniyati vujudga keldi.

O'zbek xalqining musiqa merosi juda boy va qadimiy tarixga ega. Uning ajoyib an'analari hozirgi kunda ham o'z badiiy va estetik qiymatini saqlab kelmoqda. Bu an'alar zamonaviy o'zbek musiqa madaniyatining ajralmas qismini tashkil qiladi.

Qadim – qadim zamonlardan ona-zaminimiz o'zining boy ma'naviy merosi, yuksak madaniyati, urf-odat, marosim va an'analari bilan jahon sivilizatsiyasida munosib o'rin egallagan. Bu o'lka xalqlarining buyuk siymolari dunyo ilm–fani va madaniyatining barcha sohalari rivojiga o'zlarining munosib xissalarini qo'shib kelganlar.

“Vatanimiz”, degan edi davlat mustaqilligi asoschisi I.A.Karimov, - bashariyat tafakkur xazinasiga unutilmas xissa qo'shib keldi. Asrlar mobaynida xalqimizning yuksak ma'naviyat, vatanparvarlik, mahrifatparvarlik kabi ezgu – fazilatlar sharq falsafasi va islom dini ta'limoti bilan uzviy ravishda rivojlandi va o'z navbatida falsafiy, axloqiy ta'limotlar ham xalqimiz dahosidan bahra olib boyib bordi. Shuni alohida tahkidlash joyizki, o'zbek xalqining tarixiy taraqqiyoti davrida moddiy va ma'naviy mahdaniyati bar tekis ravishda rivojlanmadi. Unda uyg'onish va yuksalish bilan birga depsinish, turg'unlik holatlari ham bo'lib turdi.

Ma'lumki, Markaziy Osiyo xalqlari o'tgan uzoq tarixiy davr mobaynida ko'plab istilochilar tomonidan zabt etilgan. Ular yerli aholini boy milliy madaniyatidan begonalashtirish siyosatini olib borganlar. Shunga qaramay xalqimiz o'z milliy ongi, milliy g'ururi, milliy iftixori va ma'naviy dunyosini asrab qolgan va uni boyitib borgan.

Mamlakatimiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritganch, ma'naviy-madaniy hayotimizda tub o'zgarishlar yaratish uchun keng imkoniyatlar vujudga keldi. “Ma'naviyat taqdirining ehsoni emas. Ma'naviyat inson qalbida kamol topishi uchun u qalban va vijdonan, aql va qo'l bilan mehnat qilishi kerak. Bu xazina insonga hayotda barqarorlik bag'ishlaydi. Uning qarashlari shunchaliku boylik orttirish yo'lida kun ko'rishga yo'l qo'ymaydi. Fojealar vaqtida omon saqlab qoladi va moddiy qiyinchiliklar kunlarida irodani mustahkamlaydi”, - degan edi birinchi Prezident I.A.Karimov.

Mustaqilligimizning dastlabki yillaridan boshlab davlatimiz Prezidenti Sh.Mirziyoev rahbarligida madaniyat va san'at rivojiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki millatning o'tmish va kelajak oldidagi mashuliyati uning ma'naviyatiga alohida e'tibor berishni taqozo etadi. Asosiy maqsad – o'tmish madaniy, ma'naviy merosimizni chuqur o'rganish, uni keng ommalashtirish, shu qadriyatlar vositasida komil insonlarni tarbiyalab, voyaga yetkazish, pirovardida

ularni kelajak avlodlarga bus-butun yetkazishdan iboratdir.

Milliy madaniyat, ma'naviyatimizning chuqur o'rganishda qo'shiqchilik san'ati ham alohida o'rin egallaydi. Milliy qo'shiqchilik san'atimiz tarixi, uning an'anaviy qirralarini o'rganish, ijro usullarining rang-barangligini tahlil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining musiqa san'ati to'g'risidagi qaror va farmonlarida milliy an'anaviy musiqa san'atini yanada rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda. Farmonlarda ko'zda tutilgan eng asosiy maqsad – musiqa san'ati yutuqlarini yanada mustahkamlash va rivojlantirish, ushbu soha ijodiy xodimlarining mehnatini yanada rag'batlantirish va ularni ijtimoiy himoyalashni nazarda tutishdan iborat edi. Shu farmondan kelib chiqib, respublika qo'shiqchilik, musiqa madaniyatini yanada yuksaltirishning tegishli chora-tadbirlari belgilanib, shu asosda ko'pgina ijodiy ishlarni amalga oshirilmoqda.

Bu yo'ldagi harakatlar, ayniqsa, "O'zbekiston – vatanim manim", "Sharq taronalari" (Xalqaro ko'rik tanlovi), "Nihol" nomidagi Davlat mukofoti va boshqa qator ko'rik tanlovlarda o'z aksini topdi. Bunday ko'rik tanlovlar mamlakatimizda yangi san'at dastalarini elimizga manzur bo'lgan yangi xushovoz xonandalarni, milliy qo'shiqchilik an'alarimizning turli qirralarini o'z ijodlariga asos qilib olgan san'at ijodkorlarini yetishtirib chiqarmoqda.

Yuqorida zikr etilgan chora-tadbirlarning respublika televideniyesi, radiosi ijodkorlari tomonidan muttasil o'tkazilib borilayotganligi respublika hukumatining qo'shiqchilik, musiqa sohasida olib borayotgan sobitqadam ishlaridan hisoblanadi.

Buyuk istiqlolning sinovli davonlaridan o'tishda, mamlakatimizda iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy sohalarda tub islohotlar o'tkazilayotgan bir pallada jamiyatimizda milliy madaniyat va san'at, ma'naviyat va mahrifat kabi insonparvar hamda taraqqiyotparvar omillarga alohida diqqat e'tibor berilmoqda. Bu o'rinda amaliy bebaho qadriyatlarimizni, xalqchil udum va an'alarimizni tobora to'laroq tiklash, tarixiy – madaniy yodgorliklarimizni shu jumladan musiqiy merosimizni mufassal o'rgana borish nihoyatda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Uni yosh avlodlar tomonidan ilmiy hamda amaliy jihatdan puxta o'zlashtirish uchun so'ngi yillarda barcha zaruriy shart – sharoitlar yuzaga keltirilganini ehtirol etish lozim.

Ko'zlangan ezgu maqsadlarga erishish uchun respublikamizning madaniyat va san'at o'quv yurtlarida, shuningdek, xalq ta'limi tizimiga kiruvchi gumanitar yo'nalishdagi oliy va o'rta o'quv yurtlarida o'zbek musiqa ijodiyotining barcha qatlamlarini – rosmana xalq musiqasi, maqomchilik, dostonchilik, o'tmish va zamonaviy bastakorlik, kompazitorlik, badiiy havaskorlik, estrada san'atini qamrab oluvchi qator maxsus o'quv fanlar joriy etildi. O'z navbatida, ularni mukammal dastur, darslik va o'quv qo'llanmalar bilan tahminlash – hozirgi kunda mutaxassislarimiz oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biridir.

Adabiyotshunoslik, san'atshunoslik sohalarida xususan, mavjud musiqiy adabiyotlarda uslub so'zi har xil ma'nolarda qo'llanib turilishi ma'lum. Bulardan bir hollarda uning keng, umumlashma, boshqalarda esa xiyla tor, yoki ko'chma ma'no va mazmunlari qayd qilinadi. Tahkidlash lozimki, uslub atamasi ham mazmunan, ham mohiyatan turlicha idrok etilsada, ayni paytda u o'zaro yaqin, mushtaraktushunchalarni anglatishi mumkin. Demak, bu masalaga avvalo oydinlik

kiritish zarur.

Uslub soʻzi yordamida avvalo bir muncha keng, aniqrogʻi – yigʻma maʼnoda jahon xalqlari musiqa sanʼatiga xos umumiy yoki muayyan mintaqaviy xususiyatlar tabiati ifodalanadi. Bunga, jumladan, sharqona musiqiy uslub, “Evropacha musiqa uslubi” kabi iboralar yaqqol misol boʻla oladi. Boshqa barcha badiiy ijodiyot koʻrinishlari misoli, musiqada ham milliy oʻziga xoslikka aynan uslub atamasi yordamida qisqa va loʻnda tavsif beriladi.

Musiqiy asarlarning ichki tuzilish qonuniyatlari bu masalada yanada muhimroq ahamiyat kasb etadi. Yaʼni, asosiy vositalarning oʻzaro munosabatlarini mezonlardan u yoki bu uslub aniqlanadi. Xususan, “bir ovozli” yoki “manodan”, “koʻp ovozli”, jumladan “garmonik”, “polifonik”, “gomfonik” nomli uslublar shular toifasiga kiradi. Yirik ijodiy yoʻnalish va oqimlar. Masalan, “klassitsizm”, “romantizm”, “imperesionizm”, “realizm” va boshqalar ham uslub tushunchasi bilan bevosita bogʻliqdir.

Uslub soʻzi yana bastakor, kompozitor, dirijyor, xonanda va sozandalar faoliyatini ijodiy jihatdan chuqurroq yoritish maqsadida ishlatiladi. Ayniqsa, u birorta mashhur sanʼatkorning ijodiy qiyofasini, uning farqli, betakror chizgi – qirralarini tahlil yoki qiyos ila koʻrsatishda baholiqudrat hizmat qiladi. Shuningdek, “cholgʻu uslubi”, “maqom uslubi”, “yovvoyi” yoki “patnisaki uslub”, “badiqa uslubi”, “zamonaviy uslub” singari rang – barang maʼnolarni bildiruvchi hollarni kundalik oʻquv – nazariy va amaliy istehmolda tez – tez uchrab turishi mumkin.

Musiqiy folklorshunoslik sohasida uslubga dahldor yana bir tushuncha bor boʻlib, u biror xalq, millat va elatga mansub ijodiyot koʻlamida joylardagi tub aholining oʻzgacha betakror ijodiy xususiyat, udum va anʼanalarga diqqatimizni jalb qiladi. Tabiiyki, “mahalliy uslublar” masalasini oʻzbek xalq musiqa ijodiyoti misolida, yaʼni uning tarixiy – nazariy - amaliy asoslariga tayangan holda koʻrib chiqish oʻquv fani oldiga qoʻyilgan maqsadlarga muvofiqdir.

Oʻzbek halq musiqasining koʻhna, nihoyatda boy va serjilo anʼanalari avvalo uning turfa yarim – mahalliy uslublarida yorqin va teran oʻz ifodasini topadi. Darhaqiqat, ayrim hollarda musiqiy – mahalliy uslubning tilshunoslikdagi “sheva”, “lahja”, tushunchalari bilan qiyos qilinishi ham bejiz emas. Biroq, adabiyotshunoslikdan farqli oʻlaroq, jami mavjud “musiqiy sheva”larning mushtarak sifatleri oʻz navbatda “umummilliy musiqiy uslub” singari yigʻma tushunchani yuzaga keltiradi.

Xulosa qilib aytganda, musiqada uslub tom maʼnoda turli – tuman, bir hisobda ayricha tushunchalar doyrasini vujudga keltirsada, bunda deyarli barcha tarkibiy vositalarining uzviy bogʻliqligini, tizimiyligini nazarda tutish darkor. Xuddi shu boisdan oʻzbek xalq musiqa ijodiyoti bilan tanish, uni oʻrganish hamda amaliy oʻzlashatirish borasida uslubning oʻrni va ahamiyati benihoya katta.

Koʻlami keng, serqatlam musiqa merosimizni tashkil etuvchi xilma – xil koʻxna namunalarini nota yozuviga tushirib, toʻplab, ushbu yoʻnalishda dastlabki ilmiy izlanishlar bilan shugʻullangan bir qator mutaxassislar ish faoliyatida kuzatilgan uslubiy tafovutlarga oʻz vaqtida alohida etibor berilgan ular bu haqida ilk bor qiziqarli maʼlumotlarni toʻplab, teran ilmiy mushohadalar yuritgnalar.

Xususan, ehtirol etilganki, O'zbekiston xududining barcha vohalarida, qo'shni Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmanistonda istiqomat qiluvchi o'zbeklar orasida, shunigdek, ayrim boshqa xorijiy mamlakatlarda azaldan tub o'zbek aholisi zich holda yashab kelayotgan yerlarda "musiqiy sheva"larning ko'rinishlari o'zgacha ekan. Kuzatilayotgan bunday ancha murakkab etnik, jug'rofiy, siyosiy-ijtimoiy, tarixiy–madaniy voqeylik to'laligicha qamrab olish, unga mukammal tahrifu–tavsiflar berish qiyin masala, albatta bularning orasida hozirga qadar ko'lami jihatidan bir muncha kengligi, tarixan qadimiyligi, xususiyatlari bo'yicha benazir, betakrorligi bilan asosan to'rtta mahalliy uslub tavsif ila alohida–alohida ajratilgan bo'lib, o'zbek musiqashunosligida nisbatan atroflicha o'rganilgan. Ularning har bir muayyan xudud nomi bilan, ya'ni Toshkent – Farg'ona, Buxora – Samarqand, Xorazm va Surxondaryo – Qashqadaryo mahalliy uslublari, - deb yuritiladi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, o'zbek xalq musiqasining tarixiy rivojlanishida mazkur mahalliy uslublarning kelib chiqishi juda ko'p narsalarga bog'liq bo'lgan. Shu jumladan, millatimiz shakllanishining tarixi uzun jarayonida serurug' va ko'p qabilali turkiy tili qadimiy qavlarning o'zaro birikib ketganligi, xalq hayotining uzoq – yaqin o'tmishda ro'y bergan olamshumul ahamiyatga molik katta ijtimoiy – siyosiy voqeyliklar (masalan, hozirgi O'zbekiston vohalarining davlatchilik nuqtaiy nazaridan qadimgi zamon va o'rta asrlarda bir qator katta - kichik podsholiklar, saltanatlar, amirlik va xonliklarga kirgan yoki ichidan bo'linib ketgan), yerli aholining turmush tarzi, qishloq va shahar madaniyatining o'zaro o'zgarib turgan muvozanatlari, dehqonchilik, chorvachilik, kasb-hunarmandchilikning o'rni, iqtisodiy hamda ichki – tashqi savdo – sotiq ishlarining rivojlanishi darajasi, boshqa millat va elatlar bilan o'rnatilgan iqtisodiy, ijtimoiy hamda madaniy aloqalari, yaqin qo'ni – qo'shinichilikning o'zaro ta'siri ahamiyatlidir.

O'ziga xos mahalliy xususiyatlar marosim – maishiy musiqasida ham, nomarosim kuy – qo'shiqchilikda ham, bastakorlik va dostonchilik ijodkorligida ham, ashula va cholg'u ijodkorligida ham bevosita namoyon bo'ladi. An'anaviy uslublar zaminida bitilgan hozirgi zamon asarlarida ham bu xislatlar ozmi – ko'pmi, hamon namoyon bo'lishi mumkin.

Ajdodlarimiz tomonidan yaratilib, asrlar osha bizgacha yetib kelgan musiqa merosimizning bunday sifat ko'rsatkichi va fazilatlari o'zbek xalqining bitmas – tugammas, bepayon ijodiy salohiyati, yuksak badiiy didi va teran tafakkurlaridan yaqqol dalolat berishi tabiiydir. Zero, moziydan shu kunga qadar mahalliy san'at ahli an'anaviy ijodiyotning shakl va navlarini tobora takomillashtirib, uning badiiy barkamol namunalarini avaylab-asrab, yangidan-yangi ijodkorlik sayht – harakatlari ila milliy – ma'naviy boyliklarini doimo ko'paytira borganlar. San'atkorlar xalqning orzu-umidlarini, sevincha va hayratlarini, quvonch va qayg'ularini, jamiki insoniy qalb ehtiyojlarini yuksak musiqiy idrok bilan tasvirlab berib, kishilarga hamisha ruhiy – ma'naviy ozuqa berishgan. Ular mumtoz musiqa orqali nafosat va ezgulik olishga tinglovchini oshno qilish istagida bo'lib, o'lmas qadriyatlar bilan hamisha bahramand etib kelganlar.

Kasbiy musiqa ijrochiligi sohasida san'atkorlar ustoz – shogirdlik an'anasini

yuzaga keltirib, uni qadimdan bevosita qoʻllagan holda faoliyat koʻrsatib kelishgan. Oʻzbekiston Markaziy Osiyoning turli vohalaridagi taniqli xonanda, sozanda va bastakorlar bilan oʻzaro yaqin aloqalarda boʻlishgan. Ularning oʻrta va yaqin sharqqa, qolaversa butun dunyoga mashhur boʻlgan olimlarimiz tomonidan ishlab chiqilgan musiqiy ilm–fan asoslaridan tajribali muallimlar yordamida, koʻplab maxsus nazariy risolalar orqali boxabar boʻlishgani maʼlumdir.

XVII asr oxiri va XIX asr boshlarida oʻzbek musiqa madaniyatida xalq va professional musiqa sanʼatining quyidagi koʻplab yangi turlari takomillasha boshladi; katta ashula, katta oʻyin, Shodiyona, Navroʻz, Mavrigi, Shashmaqom, Chor maqom (unga Dugoh, Husayniy, Chorgoh, Bayot, Gulyori-Shahnoz kirgan). Joylarda mavjud musiqa cholgʻulari va ijrochilarga bogʻliq holda turlicha cholgʻu ansambllari tuzilgan. Koʻp hollarda xalq cholgʻulari ansambl tarkibiga gʻijjak, tanbur, dutor, chang, nay, qoʻshnay, doira kabi musiqa cholgʻulari kiritilgan.

Musiqachilikda olti turkum asarlardan iborat Shashmaqom ayniqsa mashhur boʻlgan. U Oʻrta Osiyo xalqlari syuita (turkum) shaklidagi professional musiqasining uzoq taraqqiyoti natijasida vujudga kelgan. I.Rajabov yozadi: Shashmaqom olti xil turli lad tizimlaridan iborat, ularning har biri, oʻz navbatida, mushkilot (cholgʻu) va nasr (ashula) boʻlimlaridan iborat boʻlgan quyidagi maqomlarga (qismlarga) boʻlinadi:

“Rost”, “Buzrugʻ”, “Navo”, ”Dugoh”, “Segoh”, “Iroq” Har bir maqom 20 tadan 40 tagacha katta-kichik qismlarni oʻz ichiga oladi. Hammasi boʻlib turkumda 250 ga yaqin mushkilot va nasr qismlari bor. Bir maqomning ijrosi bir necha soat davom etgan.

Xalq cholgʻulari xalq ogʻzaki ijodi va sinfik adabiyot bilan uzviy bogʻliqlikda rivojlanadi. Xalq cholgʻulari haqidagi tasavvurlarni badiiy asarlardagi musiqa cholgʻulari ifodalari, kitob miniatyuralaridagi cholgʻuchilar tasviri boyitadi. Firdavsiy, Sahdiy, Navoiy, Dehlaviylarning asarlarida 60 dan ziyod xalq cholgʻularining nomi zikr etilgan.

Maqomlar asosan saroy ayonlari huzurida muayyan vaqtda yoki muayyan sharoitlarda ijro etilgan. Hatto mohir qoʻshiqchilarning oʻziga xos musobaqasi (ayniqsa, avjlarni ijro etishda, shuningdek, oʻziga xos yangi-yangi qismlarini toʻqishda) tashkil etilgani maʼlum.

Musiqa ijrochiligi sanʼatida maqom janrini tiklash va rivojlantirish davom etdi. Maqom oʻzining oxang va ritm qonuniyatlariga koʻra xalq qoʻshiqlari bilan uzviy bogʻliq boʻlib, faqat qamrovining kengligi bilan farqlanar edi. Odatda, har bir maqom ikki katta qismga boʻlingan.

Birinchi – faqat cholgʻularda ijro etilgan qismi boʻlib mushkilot deb atalgan, ikkinchi – cholgʻular joʻrligida aytiladigan ashula qismi boʻlib, nasr deb atalgan. Nasr oʻz ichiga raqs kuyi-uforni ham olgan.

Cholgʻuchilar orasida musiqa tovushlarini yozib koʻrsatadigan maxsus belgilar tizimi notatsiya yaratishga intilish paydo boʻldi. Buni amalga oshirish shoir-musiqachi Pahlavon Niyoz Mirzaboshi (Komil Xorazmiy 1825-1879)ga nasib etdi. Istehdodli musiqa ijrochisi mohir tanburchi va gʻijjakchi Paxlavon Niyoz Mirzaboshi sayohat chogʻida nota boʻyicha kuy chalayotgan cholgʻuchilarni koʻrib hayratga tushdi. Mirzaboshi - Komil Xorazmiy Xorazmga qaytishi bilanoq

ilgaridan diliga tugib yurgan niyati maqomlarni yozib olishga ilhom bilan kirishdi.

Paxlovon Niyoz Mirzaboshi Komilning shogirdi Muhammad Yoqub Xarratov (1867-1939) mashhur tanburchi edi. U nafaqat cholg'uchilik san'atini, balki hattotlik san'atini ham mukammal egallagan edi. Iste'dodli cholg'uchi Komil Xorazmiy rahbarlik qilgan saroy xalq cholg'ulari ansambilining sozandasi bo'lgan Muhammad Yoqub Xarratov (Matyoqub Xarratov) tanbur nototsiyasini tuzishda va xorazmcha maqomlarni yozib olishda qatnashgan. Ustozidan xorazmcha maqom turkumlarini qabul qilib, ularning saqlanib qolishiga katta hissa qo'shgan.

Muhammad Rahimxon (1806-1825) saroyida ishlagan mashhur tanburchi va qo'shiqchi Niyozxo'ja Hojining ijodiy va ijrochilik faoliyati Xivada kechdi. U xorazm musiqa madaniyatiga katta e'tibor berdi.

Matyoqub Xarratovning aytishicha, Niyozxo'ja Buxoroga "Shashmaqom"ni o'rganish uchun borgan. U Buxorodan qaytgach, buxorocha maqomlar Xiva cholg'uchilari tamonidan o'zlashtirilib, Xorazmda keng tarqala boshladi. Xorazmning mashhur cholg'uchilari Muxammadrahim Feruz, Komil Xorazmiy, Mirzo Muxammadrasul va boshqalar Niyozxo'ja bilan hamkorlikda maqomlarga yangi cholg'u bo'limlari qo'shib, ularni boyitdilar.

XIX asrning ikkinchi yarmida Qo'qon shahri mashhur cholg'uchilar to'plangan markazga aylangan edi. Bu yerda Usta Xudoyberdi rahbarligida o'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik maktabini o'rganish bo'yicha o'ziga xos maktab yaratildi. Farg'ona cholg'ulari buxorocha shashmaqomni faol o'zlashtira boshladi. Ota - Jaloliddin Nosirov (1845-1928) maqom ijrochisi, taniqli o'qituvchi, cholg'uchi, usta tanburchi edi. U dastlab musiqa ilmini onasidan o'rgandi, so'ngra maqomlarning zukko bilimdoni va mohir ijrochisi bo'lgan otasidan ta'lim oldi. Ota-Jalol Nosirov uzoq yillar mobaynida Amir Olimxon (Buxoro), Amir Muzaffarxon (Shahrisabz)," Amir Otajonlar (Karmana, hozirda Navoiy)lar saroyida o'zbek xalq cholg'ulari ansamblining doimiy rahbari va xonandasi bo'lgan. Ota G'iyos Abdug'ani (1858-1924) o'zbek musiqasining bilimdoni, buxorolik tanburchi edi. U Shashmaqomning Mushkulot qismini yaxshi bilgan va har bir maqomni unga xos usul va xususiyatlarni saqlab qolgan holda ijro etgan.

Xoji Abdulaziz Rasulov (1852-1936) o'zbek va tojik musiqasining taniqli ijrochilaridan biri, mohir tanburchi Hoji Raximqulning shogirdi. 1888 yilda Buxoroga bordi. U yerda Ota-Jaloliddin Nazirov raxbarligi ostida bir yil ichida Shashmaqomni mukammal o'rgandi. A.Rasulov Farg'ona, Samarqand, Toshkent shaharlarida o'zbek xalq musiqasi va maqomlarini faol targ'ib qildi. U o'zbek xalq cholg'ulari ijrochiligi rivojiga tanburchi, dutorchi va xonanda sifatida salmoqli hissa qo'shib, xalq va musiqa jamoatchiligining mehr-muhabbatiga sazovor bo'ldi.

Yuqorida nomlari keltirib o'tilgan musiqachi-cholg'uchilar o'z ijodiy yo'lini boshlab o'z davrida ijodiy kamolotga yetdilar. Ular hammasi mahrifatchilar, yosh musiqachilarning ustozlari edilar. Ularning pedagogik qarashlari, ta'limotlari o'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik bo'yicha yangi pedagogik hayotiy manba bo'lib, o'lmas meros sifatida saqlanmoqda.

1917-1945 yillarda ijrochilik san'atining taraqqiyoti 1917 yildan keyin o'zbek musiqa san'ati jadal va jo'shqin taraqqiy eta boshladi. Birinchi o'n yillikdayoq musiqa ta'limi, folklorshunoslik, ijrochilik san'ati sohalarida muayyan yutuqlarga

erishildi.

Musiqqa o'quv yurtlari - Toshkentdagi Turkiston xalq konservatoriyasi (1918) va uning Samarqanddagi, Farg'onadagi (1919), Buxorodagi (1920) filiallarida katta ishlar amalga oshirildi. Ularda asosan o'zbek xalq cholg'ularini hamda ba'zi Yevropacha musiqqa cholg'ulari (fortepiano, skripka va damli cholg'ulari) ni chalish o'rgatilar edi. Bu musiqqa bilim yurtlari tom ma'nodagi konservatoriya bo'lmasa-da, biroq, o'tgan davr musiqqa madaniyati ilmini o'rganish imkoniga ega bo'lmaganlarga sodda musiqqa nazariy ilmi hamda ijro san'atida saboq berilar edi. Shu tufayli yosh respublikaning ko'pgina shaharlarida musiqqa havaskorligi keng quloqch yoydi.

O'zbek san'atining asoschisi, dramaturg, bastakor, muallim, jamoat arbobi Hamza Hakimzoda Niyoziy musiqqa san'ati rivojiga katta xissa qo'shdi. 1917 yilgacha bo'lgan davrdagi xalq musiqqachi va ijrochilari yaratgan an'analar cholg'ularning keyingi avlodi ijodida tarkib topdi va davom etdi. Musiqqachi-ijrochilar qayta tuzilgan madaniy-mahrifiy tashkilotlarda ishga kirishib ketdi.

Taniqli tanburchi va xonanda Shorahim Shoumarov 1919 yilda Toshkentdagi "Namuna" maktab-internati qoshida xalq cholg'ulari ansamblini tuzdi. Bu ansambl keyinchalik Toshkent musiqqa texnikumini tashkil qilish uchun asos bo'lib xizmat qildi. 20-yillarda o'quv yurtlari, zavodlar, fabrikalar qoshida, qishloq joylarda "Ko'k ko'ylak", "San'atchi qizlar", "Sanoyi nafisa" kabi musiqiy jamoalar tuzildi. Tashkil qilingan ijodiy jamoalar tarkibida naychi, changchi, dutorchi, tanburchi, g'ijjakchi, doyrachi, nog'arachilar va qashqar rubob sozandalari bo'lgan xalq cholg'ulari ansamblari ham bor edi.

Xalq cholg'ulari ansamblari Farg'onada, Andijonda, Samarqanda ham tuziladi. Ularga mashhur cholg'uchilar usta Olim Komilov, To'xtasin Jalilov, Ahmadjon Umirzoqov, Yusufjon Shakarjonov, usta Ro'zmat Isaboev, Matyusuf Xarratov, Usta Toyir Marufjon Toshpulatov, Muhiddin Mavlonovlar rahbarlik qilishgan. Ularning samarali ijodi tufayli, o'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik san'atidan ko'pchilik bahramand bo'ldi.

1936 yilda Moskvada bo'ladigan dekada munosabati bilan Qori Yoqubovga Davlat filarmoniyasini tuzish topshiriladi, u filarmoniyaning birinchi direktori etib tayinlanadi. Qori Yoqubovning va boshqa musiqqa san'ati arboblarning qat'iyligi tufayli, Toshkentda davlat konservatoriyasini tuzish haqida qaror qabul qilinadi.

O'zbek xalq musiqqasi an'alarining davomchisi, Toshkentlik mohir xalq cholg'uchisi-dutorchi, tanburchi, naychi Yunus Rajabiyning (1897-1976) ijodiy faoliyatiga mahrifatparvarlik keng musiqiy-ijtimoiy xususiyatlar xos edi. Besh jildlik o'zbek xalq musiqqasini yozib olib, nashrga tayyorlaganligi Yunus Rajabiyning ko'p yillik ijodiy faoliyatining eng ajoyib samarasi bo'ldi. 1927 yili Yunus Rajabiy O'zbekiston radio qo'mitasi qoshida 12 cholg'uvchi (xonanda va sozandalar)dan iborat xalq cholg'ulari milliy ansambl tashkil etadi. Bu ansamblga u Toshkentdagi o'sha paytda mashhur musiqqachilar - qo'shmaychi Xayrulla Ubaydullaev, dutorchilar Abdusoat Vahobov, Orif Qosimov, tanburchilar Rixsi Rajapov, Mahsudxo'ja Yusupov, g'ijjakchilar Imomjon Ikromov, Nabi Hasanov, Mahmud Yusupov, naychilar Dadaali Soatqulov, Said Kalonov, changchilar Nigmatjon Do'stmuhammedov, Faxriddin Sodiqov, Mahamatjon Rasulov,

doyrachi Dadaxo‘ja Sottievlarni jalb etdi. Repertuarida o‘zbek xalq kuylari bilan bir qatorda zamonaviy bastakor, shu jumladan Yunus Rajabiyning “Chorgoh”, “Ko‘chabog‘i”, “Bayot”, “Birlashingiz”, “Fabrika”, “G‘alaba”, “Hammamiz”, “Ilg‘or”, “Mirzadavlat” kabi asarlari bor edi. Keyinroq bu ansamblda respublikaning mashhur xonandalari Toshkentlik Mulla To‘ychi Toshmuhamedov, Buxorolik domla Halim Ibodov, Samarqandlik dutorchi va xonanda hoji Abdurahmon Umarov, tanburchi va xonandalar Matyoqub Xarratov, Safo Mug‘oniy, Toshkentlik Nazira Axmedova kabi san‘atkorlar ishlagan. Ayni paytda ansamblning ijrochilik repertuari “Shashmaqom”ning mushkulot va nasr qismlari: “Nasurulloi”, “Navro‘zi Sabo”, “Talqini ushshoq”, “Sarvinozi talqincha”, shuningdek, bastakorlarning “Uyg‘oning”, “Bizning qishloq”, “Yashasin”, “Kolxozimiz” kabi asarlar hisobiga kengaydi.

1930 yilda Toshkent musiqa oliy maktabi, 1936 yilda esa uning asosida O‘rta Osiyoda birinchi musiqa oliy o‘quv yurti - Toshkent davlat konservatoriyasi ochildi. 1936-1937 o‘quv yili xalq cholg‘ularida ijrochilik sohasida musiqiy ta‘lim rivoji uchun juda muhim davr bo‘ldi. Aynan shu davrda Hamza nomidagi Toshkent musiqa bilim yurtida A.I.Petrosyans tashabbusi bilan Yu.Rajabiy, A.Daroshev, A.Mansurov, B.Gienko, N.Krestyanin, V.Marsinkovskiy, A.Maxsudov, O.Qosimov kabi o‘qituvchilar umummaqbul nota tizimi asosida o‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilik bo‘yicha saboq bera boshladilar. Sh.Shoakramov, A.G‘ofurov, M.Yunusov (chang), S.Yuldoshov, G.Qodirov (tanbur), A.Ilyosov, M. A‘zamov kabilar ularning birinchi o‘quvchilardan bo‘lishdi.

O‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilik madaniyatining o‘sishi, jahon bastakorlari asarlarining o‘zlashtirilishi, O‘zbekiston bastakorlarining xalq cholg‘ulari uchun maxsus asarlar yaratishdagi faol ijodiy faoliyati o‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilik san‘atini yanada yuksalishi uchun muhim zamin bo‘ldi. Shu bilan birga, yuqori malakali ilmiy pedagogik va ijrochi kadrlarni puxta va mukammal qilib tayyorlash masalasini ham kun tartibiga qo‘ydi.

O‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilikning keyingi davrlardagi yuksalishi Toshkent konservatoriyasining faoliyati bilan chambarchas bog‘landi. 1948 yildan boshlab mamlakatimizdagi musiqa oliy ta‘lim muassasalarida, shu jumladan; hozirgi O‘zbekiston davlat konservatoriyasida ham xalq cholg‘ulari ijrochiligi bo‘yicha ta‘lim berish boshlandi.

O‘zbek xalq cholg‘ulari bo‘limiga (orkestr fakulteti tarkibida) rahbarlik qilish, o‘quvchilarni saralab yig‘ish, o‘quv rejalarini tuzish A.I.Petrosyans tomonidan amalga oshirildi. O‘zbekiston davlat konservatoriyasida o‘zbek xalq cholg‘ulari ijrochiligi bo‘yicha professional ta‘limni yo‘lga qo‘yishda V.A.Uspenskiy, M.A.Ashrafiy, A.I.Petrosyans, I.P.Blagoveshchenskiy, B.F.Gienko, G.G.Sobitovlar katta rol o‘ynashdi.

1948-1949 yillardagi birinchi o‘quv yilida konservatoriyaga O‘zbekiston Davlat filarmoniyasi xalq cholg‘ulari orkestrining 13 cholg‘uchisi o‘qishga qabul qilindi. Shulardan 10 kishi: Nazir Nigmatov (qo‘shnay), Abbos Bahromov, Aleksandr Yevdokimov (prima-rubob), La‘li Sultonova, Mirzaev, Buriboy Mirzaahmedov (qashqar rubob), Mahamatjon Asilov, Obid Xolmuhamedov

(g'ijjak), Anvar Liviev (doyra) 1-kursga qabul qilindi. Hamza nomidagi Toshkent musiqa bilim yurtining bitiruvchilari Axmadjon Odilov (chang), Valentina Borisenko (prima rubobi), Feoktist Vasilevlar (qashqar rubobi) esa 2-kursga qabul qilindi.

Muhammadjon Mirzaev respublikadagi rubobchilarning eng mashhuri, kuychi-bastakori. Konservatoriyaning qashqar rubobi sinfidagi A.I.Petrotsyans rahbarligida tamomlagan. 1951 yildan filarmoniya orkestrida ishlash bilan bir qatorda, o'zbek xalq musiqa merosini o'rganish bo'yicha yosh ijrochilarga murabbiylik qilib kelgan. Xalq artistlari X.Mavlonova, M.Turg'unboevalar bilan ijodiy hamkorlikda "Bahor vals", "Yangi tanovar", "Gulnoz", "Dilbar", "Gulxumor", "Dildor" kabi lirik qo'shiqli raqs kuylarini yaratgan. U yaratgan qo'shiqlar orasida "Shirmonoy", "Oltin sandiq", "Uch dugonalar" ayniqsa mashhurdir. M.Mirzaev O'zbekiston xalq artisti, O'zbekiston bastakorlar uyushmasi a'zosi va bir qancha mukofotlar sohibi. Rubob ijrochiligida (keyinroq yosh ijrochilar tomonidan rivojlantirilgan) hissiy va yorqin uslub asosini yaratgan dastlabki rubobchilardan hisoblanadi.

Mirza Hakimovich Toirov konservatoriyaning nay ixtisosligi bo'yicha tamomlagan dastlabki bitiruvchilardan biri (1956). U o'z ustozlari A.I.Petrotsyans bilan hamkorlikda "Nay maktabi" o'quv qo'llanmasini yaratgan. Ushbu qo'llanma O'zbekistondagi barcha musiqa bilim yurtlarida, shu bilan birga, qo'shni respublikalarda ham nay sinflarining ochilishiga imkon yaratdi. M.Toirov 1957 yildan ijrochilik kafedrasida avval o'qituvchi, so'ngra dotsent bo'lib ishlagan. Ayni bir paytda T.Jalilov nomidagi xalq cholg'ulari orkestrida ham ishtirok etgan. M.Toirov musiqa ijrochilari Butunittifoq konkursining (1957) hamda Yoshlar va o'quvchilarning VI jahon festivalining sovrindori (1957), Estoniya va MDH davlatlari (Moskva, Qozog'iston, Ozarbayjon, Turkmaniston, Tojikiston)da bo'lib o'tgan o'zbek san'ati dekadalarida qatnashgan. M.Toirov bir necha istehdodli naychilarni tarbiyalab kamol toptirgan. Uning I.Qosimov, O.Azizov, Sh.Ahmadjonov, R.Xolmirzaev, K.Yusupov, A.Abdurashidov kabi shogirdlari respublika ko'riklarining sovrindori bo'lishgan. M.Toirov O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist (1969). U 1987 yildan konservatoriyaning professori unvoniga sazavvor bo'ldi.

Fozil Matyusupovich Xarratov (1926-1971) taniqli changchilardan biri edi. Musiqa bilimi va ijrochilik ilk sabog'ini o'z otasi, mashhur changchi Matyusuf Xarratovdan oldi. Otasi (M.Xarratov) farzandining istagiga ko'ra, unga yarim xromatik tovush qatoriga mansub yangi chang yasab beradi. 1942 yilda F.Xarratovlarning oilasi Toshkentga ko'chib keladi. Fozil bu yerda avval Toshkent davlat sirkining aralash musiqa ansamblida ishlaydi. U 1950-1955 yillarda Toshkent davlat konservatoriyasida A.Odilovning chang cholg'usi sinfidagi o'qiydi. Keyin bir oz vaqt konservatoriya dars beradi. Uning shogirdlari orasida G.Nehmatov, F.Shukurova, T.Xo'jamberdiev kabi taniqli ijrochilar bor. F.Xarratov Moskvada bo'lib o'tgan Yoshlar va o'quvchilarning VI Jahon festivalining sovrindori, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist (1964). U "Hurmat Belgisi" ordeni bilan mukofotlangan.

Feoktist Nikiforovich Vasilev (1919-1987) dastlabki professional qashqar

rubobi ijrochilaridan biridir. U 1937 yilda Hamza nomidagi Toshkent musiqa bilim yurtiga o'qishga kiradi. 1938 yildan O'zbekiston filarmoniyasi xalq cholg'ulari orkestrining cholg'uchisi edi. Ikkinchi jahon urushi yillarida Turkiston harbiy okrugining ashula va raqs ansamblida ishlagan. Konservatoriyani qashqar rubobi sinfi bo'yicha A.I.Petrosyans rahbarligida tamomlagan (1952). 1949 yildan konservatoriyada qashqar rubobi, dutor, tanbur ixtisosligi bo'yicha dars bergan. S.Taxalov, A.Boboxonov, G.Ergashev, T.Rajabov, Q.Usmonov kabi mashhur rubobchilar uning qo'l ostida tarbiyalanganlar. Feoktist Nikiforovich o'zining ilmiy-metodik ishlarida ("Rubob maktabi" darsligi) "qashqar rubobi uchun etyud va mashqlar" rubob chalishni o'rganish bo'yicha tizimli o'qitish metodini ishlab chiqdi. 1983 yildan F.Vasilev professor vazifasini bajaruvchi bo'lib ishlagan edi.

Feoktist Nikiforovichning nomi o'zbek musiqa madaniyati hamda 40 yilga yaqin murabbiy bo'lib xizmat qilgan Toshkent konservatoriyasi bilan chambarchas bog'liq.

Valentina Yakovlevna Borisenko (1919-1990) o'zining ijodiy yo'lini O'zbekiston Davlat filarmoniyasi xalq cholg'ulari orkestrida cholg'uvchi bo'lib boshladi (1939). Prima rubobi ixtisosligida ijrochi va o'qituvchi sifatida tanildi. Hamza nomidagi musiqa bilim yurtini tugatgach (1948), Borisenko orkestrning torli-noxunli cholg'ular guruhida konsertmeyster bo'lib ishladi. Konservatoriyani prima rubobi ixtisosligi bo'yicha I.G.Blagoveshchenskiy rahbarligida tamomladi (1952). So'ngra orkestrda ishlashni davom ettirdi. 1950 yildan Toshkent konservatoriyasida o'qituvchi, 1962 yildan esa xalq cholg'ulari kafedrasining dotsenti lavzimlarida ishlagan. Borisenkoning mashhur shogirdlari orasida A.Malikov, G.Salaeva (Obidova), B.Yo'ldoshev, M.Rahimov, B.Azimov, Sh.Janaydarov, A.Dadamuhamedov kabi ijrochilar bor.

Sulaymon Manievich Taxalov (1942 yilda tug'ilgan) ajoyib ijro texnikasiga va alohida tovush jozibasiga ega bo'lgan, an'anaviy va akademik ijro usulini birdek mukammal egallagan rubobchilardandir. Konservatoriyada o'qishni tugatgach, F.N.Vasilev sinfida (1958) qashqar va afg'on ruboblari hamda tanbur ixtisosliklari bo'yicha saboq berdi. S.Taxalov Moskvada bo'lib o'tgan Yoshlar va o'quvchilarning VI Jahon festivalida ishtirok etgan (1957). U xalq cholg'ulari ijrochilari Butunittifoq konkursining o'zbek xalq musiqasi nota yozuvi va tavsifini takomillashtirish sohasida katta ilmiy-tadqiqot ishlarining sohibi. U "Afg'on rubobini, chalishni o'rgatish metodikasi asoslari" nomli o'quv qo'llanma muallifidir. S.Taxalov 1985 yildan dotsent, 1988 yildan esa san'atshunoslik fanlari doktori, professor ilmiy daraja va unvonlarini olgan.

Abdusalom Malikovich Malikov (1939-1979). Dotsent vazifasini bajaruvchi bo'lib xizmat qilgan. A.Malikovning rubob-prima ixtisosligi bo'yicha 60-65 yillarda konservatoriyada V.Y.Borisenko rahbarligida olib borgan ijodiy faoliyati alohida e'tiborga loyiq. U 1967 yildan xalq cholg'ulari ijrochilik kafedrasida ishlagan. I Respublika ko'rik-tanlovining sohibi (1971).

G'ulomqodir Ergashevich Ergashev (1946 yilda tug'ilgan). Toshkent konservatoriyasining sobiq o'quvchisi (1969). F.N.Vasilevning shogirdi, afg'on rubobi ijrochisi, turli xil dasturlar bilan tez-tez konsertlarda qatnashib turadi. 1967 yildan TDKsida o'qituvchi, 1988 yildan kafedra dotsenti lavozimida ishlagan

Chang musiqa cholg'usi tanburning o'ttiz ikki pardasidan olinib ixtiro qilingan. Ba'zi rivoyatlarda go'yo Arastun (Arestotel) Hakim Zuhro yulduziga qiyos qilib ixtiro qilgari deyiladi²⁵. Undan tashqari Abdulqodir Marog'iy o'zining "Maqosid ul alhon" (kuylar maqsadlari) kitobida chang musiqa cholg'usini yuziga teri tortilgan unga 24 ta tor ikki tomoniga ip bilan bog'lab qo'yilgan" degan ma'lumot berilgan bo'lib, noxun (tirnoq) vositasida ijro etilgan. Qadimgi chang musiqa cholg'usining bir turi bu cholg'uning yuz qismiga teri emas balki yog'och qoplangan. Torlari ip bilan emas cho'plar vositasida berkitib qo'yilgan.

Hozirgi kunda O'zbekiston hududida musiqa ijrochiligida qo'llanilayotgan "Chang" nomli musiqa cholg'usi Sharq va boshqa xalqlarning milliy musiqa ijrochiligida turli xil nomlanishlarga ega. Belarussiya va Ukrainada - simbala. Uyg'ur xalqlarida - chang, Eronda-santur deb nomlanib O'zbekistondagi - "Chang" musiqa cholg'usiga o'xshash. Ko'pgina musiqiy risolalarda zikr etilgan "Chang" cholg'usi hamda XVI asrlarda yashagan Darvesh Ali Changiy ijro etgan "Chang" nomli musiqa cholg'usi tamoman boshqa ko'rinishda bo'lib, hozirgi kunda musiqa ijrochiligida qo'llanilayotgan "Arfa" musiqa cholg'usining aynan o'zidir.

Islom va musiqa

Ma'lumki, Islom badiiy va ilmiy ijodiyotga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Ushbu fenomenni tafakkur etish, doimo o'ziga xos muammoli masala bo'lib kelgan. Ammo, shunday bo'lsa-da bu haqda mavjud manbalarga asoslangan holda fikrlar (ilmiy farazlar, taxminlar) bildirilgan va yozilgan. Har bir tegishli manbada an'anaviy musulmon madaniyati o'ziga xos tarzda talqin etilgan. Islom va musiqa muammolarini chuqur o'rganishda ba'zan manbalar va materiallarning talab darajasida emasligi (ya'ni, masalalar echimiga qoniqarli javob beruvchi ma'lumotlarning yetishmasligi) ham bu mavzuni atroflicha yoritish murakkablashtiradi.

Islom va musiqa muammosi ikki yo'nalishda o'rganilishi mumkin. Birinchisi "rasmiy" Islom, ya'ni mazhablari va talqinlari, ikkinchisi esa din ichida vujudga kelgan tasavvuf oqimidir. Ana shu ikki dunyo miqyosida musiqa turli badiiy va falsafiy-yestetik shakllarga ega bo'ldi. Bunda musiqa shakllarining ko'lami, musiqa tinglash va uni o'rganishish man etilishidan tortib, toki musiqa yordamida Ollohga yetishish kabi jarayongacha bo'lgan tushunchalar bilan belgilanadi.

Birin-ketin vujudga kelgan bu ikki dunyo murakkab tarzda bir-biri bilan «qorishib» ketgan. O'rta asrlarda yashagan inson "oddiydan – murakkabga" tomon Islom qonunlarini o'rgangan. Ya'ni, Islom asoslari, so'fiylik shariati, tariqati va hokazo. Tasavvuf Islom dini qonunlari, g'oyalari va timsollarini chuqur falsafiy, ramziy-estetik ma'no va mazmun bilan boyitadi. Ma'lumki, Qur'oni Karimda musiqa san'atiga bo'lgan munosabat to'g'ridan-to'g'ri (ochiq) bildirilmagan. Musiqa mavzusi ko'proq xadislarda yoritilgan. Musiqa tarafdorlari va qarshilar aynan shu manbaga tayangan holda ish ko'rishgan. Turli xil ilmiy izlanishlardan shu narsa aniqlanadiki, musiqaga bo'lgan qarshilikning ikkita asosiy sababi

²⁵ Нағмаи ниёгон. Таҳқиқ ва таҳияи А. Ражабов. Душанбе. Адиб, 1988.124 с..

mavjud. Har bir sabab ma'lum bir tarixiy davrga to'g'ri keladi va siyosiy-mafkuraviy hamda madaniy rivojlanish bilan bog'liq bo'ladi.

Dastlabki musiqaga bo'lgan qarshilik, VII-VIII asrlarga to'g'ri keladi. Islom dini xristianlik, yahudiylik zardushtiylikka nisbatan qarshiligi bo'lmasa-da, o'zining "ichki dushmanlari" bo'lmish "butparastlik", "ko'pxudolik"ka qarshi ayovsiz kurash olib borgan. Ana shu "unsurlar" arablarda (Islom dini joriy bo'lishidan avval) tovush, so'z, tasvir kabi materiallarda aks ettirilgandir. Masalan, musiqa butparastlar diniy marosimlarida qo'llanilib, ularning afsonalari bilan yo'g'rilgan. Mavjud ma'lumotlar (ilmiy farazlar,taxminlar)ga ko'ra aynan shu sababli Islom dini nozil bo'lganida musiqa man etilgan.

Musiqa bilan bog'liq tasvirlar devorlarga ham chizilgan O'zbekiston, Tojikiston, Turkmaniston hududlaridan topilgan musiqachilarning terrakota haykalchalari bu yerlarda musiqa ancha yuqori mavqega ega bo'lganidan dalolat beradi. Zardushtiylik va buddaviylikda musiqadan keng foydalanilgan. Ular marosimlarda murakkab tizimli musiqiy timsollarga tayanishgan. Buddizm ramziga mashhur "Ayritom peshtoqlari"ni bog'lash mumkin. Bu davrda musiqa ham tasviriy san'at singari Islomdan bo'lak dinlarning ruhi va g'oyasini ifodalab, ularning timsollarini o'zida namoyon etgan. Ammo musiqa va tasviriy san'atga nisbatan qo'llaniluvchi huquqiy tartibot o'sha paytda hali yo'q edi. Uning joriy etilishi VIII-IX asrlarga to'g'ri keladi. Boisi, bu davrda xadislari joriy bo'lib, Islomning to'rt asosiy mazhablari – xanbaliy, molikiy, shofeiyy va xanafiyy tashkil topdi (ushbu mazhablar ularning asoschilari nomi bilan atalgan). Mazkur mazhablarning bevosita musiqaga doir fikrlari keyinchalik yozib qoldirilgan qonunga oid, tasavvuf va bahzan musiqashunoslikka oid manbalarga iqtibos tarzida kiritilgan. Islom dinida musiqaning tahqiqlanishiga sabab, boshqa dinlarga o'xshamaslik, ya'ni islom ahlini musiqa bilan chalg'itib, dinning ta'sir kuchini susaytirmaslikda edi. Islom dini o'z marosimlarini har qanday «dunyoviy unsurlar» bilan buzishdan saqladi. Bu holat musiqadan voz kechishning ikkinchi sababidir. IX-XI asrlarda Islom ahli madaniyatida "dunyoviy" rag'bat hukmronlik qila boshlagan. Shaharlarda musiqa yetakchi o'ringa ega bo'ladi. Musiqa hissiyot rohati uchun vosita hisoblangan. Musiqa "dunyoviy" yashash tarzining boshqa ko'rinishlari, ya'ni, may, qimor o'yini kabilar qatorida insonni oxiratga bo'lgan ishonchini susaytiradi yoki umuman yo'qotadi, degan fikrni ilgari surgan. Musiqa man etilishining ikkinchi sababiga "mutriblar" ham o'z hissasini qo'shishgan. Mutriblar, ya'ni musiqachilar asosan ziyofatlarda, mayxo'rliklarda qatnashib, musiqa chalishgan (yoki kuylashgan) va evaziga haq olishgan. Bazmu-jamshiddagi musiqa ijrosi din tomonidan qattiq qoralangan. Ahloqan buzuvchi musiqachilarga qarshi musiqa san'atining yirik namoyandalari ham qarshi chiqishgan. Bunday toifa musiqachilarga o'z navbatida Alisher Navoiy ham "munosib tahrif" bergan.

O'sha davrlarda qonunshunoslar inson hayotida musiqa bilan to'qnashadigan turli vaziyatlarni hisobga olgan holda qonunlar ta'sis etardilar. Asosan diniy va tasavvufga oid kitoblarda musiqa 4 turli qoidalarga bo'ysungan holda ijro etilishi belgilangan: halol (shariatga muvofiq ravishda), harom, muboh va makruh.

Din bilan bog'liq bo'lgan, ya'ni qurhoni Karimni qiroat bilan o'qish, azon chaqirish, harbiy musiqa kabilar esa qonuniy ravishda ruxsat etilgan bo'lib, musiqa

san'atining shakllari sifatida tan olinardi. Allomalardan biri Al-Faruqiyning tahkidlashicha, "Islom hech qachon musiqa san'atiga qarshi bo'lmagan. Din faqat ayrim holatlardagina ma'lum bir shakllarni qabul qilmagan. Bu holatlar insonga musiqaning salbiy ta'sir ko'rsatishi bilan bog'liqdir". Islom dini va musiqaning o'zaro munosabatlari sulolalarning almashuvi bilan ham bog'liq. Sho'ningdek, jamiyatning har bir tabaqasi dinga turlicha munosabatda bo'lganligi sababli, musiqaga bo'lgan munosabat ham albatta shu holat bilan bog'liq bo'lgan. Ayni vaqtda musiqa bobida Islomning nazariy qonunlari zamonaviy jamiyat bilan to'qnasha boshladi. Bu holat XIX asrning oxirlarida yorqin namoyon bo'la boshlagan. Demokratiya, mahrifatparvarlik kabi harakatlar dinga nisbatan yangicha bulgan munosabatni yuzaga keltirdi. Odamlar siyosat, texnika, evropacha ilm kabi sohalarga intilib, dinning ko'pgina qonunlarini bahzan ixtiyoriy, bahzan ixtiyorsiz ravishda buzdilar. Bunday holat dinni ma'lum darajada islohotga uchrashiga sabab bo'ldi. Mahrifatparvarlik harakati musiqa madaniyati sohasiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Masalan, yangicha nodir musiqiy durdonalarning yaratilishi, yangi cholg'ular, musiqiy texnika vositalari, yangicha musiqiy ilm va hokazo. Bunday yangiliklar "Islom va musiqa" muammosini yanada murakkablashtirdi

Musulmonlar o'zlariga yana savol bera boshladi: musiqaga qanday munosabatda bo'lish kerak muammo "yangicha" tafakkur etilib echimini topishi kerak edi. XX asr, "Islom va musiqa" muammosiga o'zgarishlar olib keldi. "Musiqiy sekulyarizatsiya" (musiqani din ta'siridan xalos etish) jarayoni turli vaqtda, turli shakllarda islom dunyosining yirik markazlarida kecha boshladi (arab mamlakatlari, Turkiya, Eron va b.). Islom dinining ichki yo'nalishlaridan biri sanalgan tasavvuf oqimi, o'n asrdan ziyod tarixiy jarayonni o'z ichkiga olgan holda butun musulmon dunyosida tarqalgandir. Xudoga va Haqiqatga erishishning ilohiy jarayoni ("shariat" – musulmonlarning diniy qonuni, tariqat – so'fiylik yo'li, haqiqat – Ollohga etishish) sufiylik ta'limotida san'at bilan bog'liq. So'fiylik ta'limotida musiqa, she'riyat va raqs san'atining etakchi turlariga aylandi. San'at – shayxlarning o'zaro munozaralariga sabab bo'lgan. Ba'zilar Ollohga erishish yo'lida san'at vositasini qulay deb bilsalar, ayrimlar buning aksini aytar edilar. Masalan, bunday baxslar kiromiylar va qodiriylar tariqatlari o'rtasida olib borilgan. Kiromiylar Ollohga erishishda musiqaning o'rnini yuqori deb bilsalar, qodiriylar musiqa, baland tovush vositalarni umuman rad etganlar. Bu singari baxslar qanchalik ko'p bo'lmasin, so'fiylik ta'limoti aynan musiqa sababli o'z mohiyatini ko'rsata oldi. (Aynan san'at tufayli tasavvuf o'zining hayotiy qarama-qarshiliklarini echa oldi va odamzodning yashash sirlari echimini topa oldi.

So'fiy go'sht yemagan, dori-darmon ichmagan, cho'milmagan, o'zini ochlikka mahkum qilgan, qarindoshlari xaqida gapirmagan, negaki, bularning barchasi moddiy hayot bilan bog'liq bo'lgan.

Insonning ichki kechinmalari (sub'ektiv kechinmalar) so'fiylikda yuqori darajali ahamiyatga ega bo'lgan.

Tasavvuf nazariyotchilari san'atni Ollohga etishish, yo'lidagi boshlang'ich nuqta deb bilganlar. Tasavvuf uchun barcha san'at turlari orasida musiqa birinchi o'rinda turgan. Islom dini musiqa sohasini tahqiqqlagan bo'lsa-da, so'fiylik ta'limotida musiqaga batamom qarama-qarshi nazar bilan qaralgan. Albatta,

avvaliga tasavvuf estetikasi musiqadan ochiq-oydin foydalana olmagan musiqa asta-sekinlik bilan kirib kelgan.

Dastlabki tasavvuf oqimining g'oyalari (VIII-IX asrlar) islom diniga "qarama-qarshi" bo'lgan. Yana shunday qarshiliklardan biri musiqa edi. Musiqa so'fiylarda "samoh" (tinglash) atamasi bilan qo'llanilar edi. Dastlabki so'fiylik yig'ilishlarida shayxlar musiqadan keng foydalanishgan (majlisi samoh). Majlislarda musiqiy aytimlar, she'riy shakllardan foydalanishgan. Ammo ular o'ziga xos so'fiylik ma'nosiga ega edi. Ko'pincha ruboiy-taronalar pand-nasihati va falsafiy-etik harakterda bo'lardi. Markaziy Osiyoda tasavvufning ko'pqirrali dunyosi, darveshlar, qalandarlar, faqirlar tomonidan namoyon etilardi. Tasavvufning Markaziy Osiyo xalqlaridagi shomonchilik bilan genetik munosabati mavjud. Bu hudud xalqlarida "Yassaviyxonlik" tariqati ham keng rivojlangan edi. Tariqat asoschisi Hoji Ahmad Yassaviy bo'lib, uning merosi og'zaki an'ana orqali bizgacha etib kelgan. Ahmad Yassaviy maqbarasi (qabri) 800 yildan buyon Markaziy Osiyo musulmonlarining muqaddas ziyoratgohi hisoblanadi. Inson hayoti ziyoratdan-ziyosatgacha, ya'ni qismlarga bo'lingan. Hayotiy turkumlar chegarasi Yassaviy xonaqosida o'tkazilgan zikr raqslari bilan belgilangan.

Inqilobdan avvalgi davrda Yassaviy xonaqosida "kichik" zikrlar bir haftada bir marta o'tkazilardi (juma kunida). Bir yilda bir marta esa xonaqoga ziyoratga borilgan va zikr tushish marosimi o'tkazilgan. "Katga" zikr marosimi 25 dekabrda 5 fevralgacha bo'lgan vaqt mobaynida amalga oshirilardi (qishki chilla vaqtida). Hozirgi davrda zikr marosimlari o'tkazilmay qo'yilgan. Ammo shunday bo'lsa-da, bu yerlarga sayohatchilar, shuningdek, Yevropa, Amerika, Osiyo mamlakatlaridan sharqshunos olimlar kelib turishadi. Madrasa toliblari, Xudo yo'liga kirgan odamlar, ma'naviy va jismoniy sog'ayishni istaganlar ham bu yerlarga kelishadi. Yakka holda, oilaviy, guruh bo'lyb odamlar xonaqo atrofini aylanadilar va devor g'ishtlariga qo'l urib, yuz-ko'zlariga surtadilar. Kishi bilmas tarzda bu yerga shamanlar ham kelishadi. Ular ham ishlarini boshlashdan avval duo olish ilinjida bo'lishadi. Ammo ular shuni ham bilishadiki, ziyoratni Yassaviyning birinchi ustozini Arslonbob qabridan boshlash kerak. Shunday tartib bo'lmasa, ziyoratlar qabul bo'lmaydi.

Arslonbob va uning shogirdi bo'lmish Axmad Yassaviy maqbaralarini xalq turli afsonalar bilan bog'lashgan. Aytishlaricha, ikki dindorning mozorlari o'rtasida yer osti yo'lagi bor emish. XIV asr oxirlarida Temur hukmiga binoan mozo ustiga xonaqo qurilishi boshlanganida g'ayrioddiy voqealar sodir bo'la boshlagan. quruvchilar anchagacha ish boshlay olmaganlar, Kundalik quruvchilik ishlaridan so'ng, katta ho'kiz kelib, qurilgan joyni buzib ketar ekan. Shu tarzda bir necha kun o'tgan. Temurning tushiga Hoja Ahmad kirib, xonaqo avval Arslonbob mozori ustiga qurilishi kerakligini aytgan. Shundan so'ng ishlar yurishgan. Arslonbobning qabri Chimkent viloyatining qizilqum rayonida joylashgan. Bu yerlarda shaman (baxshi)chilik keng rivojlangan. Qadimdan bu yerda avliyo shaxslar yashagan. Atrofdagi qishloqlarda yashovchilarning ko'pchiligi Yassaviy bilan qondosh ekanliklarini tahkidlaydilar. Aynan shular Turkiston xonaqosida zikr marosimlari uchun yig'ilardilar. Maxalliy shamanchilik so'fiylik ia Islom tasavvurlari bilan bog'liq. Ana shu asosda Ahmad Yassaviy ta'limoti yuzaga

kelgan.

Hoja Ahmad Yassaviy turli nomlar bilash qayd etiladi: Xoja Ahmad, Hazrati Sulton, Hazrat, Piri Turkiston, Ota Yassaviy va hokazo. Ahmad Yassaviy o'z ta'limotini turk xalqlariga bag'ishlagan edi. Yassaviy tariqati (yo'li) aynan undan boshlangan. Ushbu tariqat Markaziy Osiyo va Qozog'iston yashovchi o'troq va ko'chmanchi xalqlar orasida tarqalgan. Yassaviydan "ota" deyilmish geneologik shajara boshlangan. Yassaviy ta'limoti o'z ta'sirini boshqa so'flylik tariqatlariga ko'rsatgan: naqshbandiya, kubroviya, qalandariya va boshqalar.

Ahmad Yassaviy merosi – bu uning "hikmatlari"dir. "Hikmatlar" – o'ziga xos she'r-doston bo'lib, og'zaki tarzda ijod qilinadi. Hikmatlar ohanglarga solingan. Ular yakkaxon yoki jamoa bo'lib ijro etish uchun mo'ljallangan. Og'zaki, yozma tarzlarda tarqatilgan. Nashr qilingan hikmatlar bitta kitobga "Devoni hikmat"ga jamlangan qoidaga ko'ra, hikmatlar to'rtliklardan iborat bo'lib, umumiy mavzu, mazmunga ega bo'lgan.

Hazrati Sultonning qilgan ishlarini musiqasiz tasavvur etish mushkul. Uning hikmatlari Markaziy Osiyo va Qozog'istondagi barcha diniy aytimlar qatlamidan o'rin olgan (qalandarlar, maddohlar, baxshilar, otinlar ijro bisoti shular jumlasidandir). Hikmatlarning ijro etilishi uslublari ko'lami ham ancha keng bo'lgan (sharhli deklamatsion-rechitatsiyadan, maqom san'atiga yaqin yuqori kasbiy darajadagi "xonish"). Xoja Ahmad va uning hikmatlari tarafdorlari "yassaviyxonlik" nomini olgan an'anaga asos soldilar. Va nihoyat, Ahmad Yassaviy va uning hikmatlari so'fiylarda "zikri jaxriy"ning rivojlanishiga sabab bo'lgan. A.Yassaviy haqidagi ma'lumotlarni turli manbalarda uchratish mumkin (hikmatlar, so'fiylikka oid adabiyotlar afsonalar va hokazo). A.Yassaviy shaxsi sirli, yechimini topmagan tilsimdir. Ba'zi sharqshunoslar uni hattoki, bu dunyoda yashaganligini ham hali hanuz gumon ostiga qo'yadilar. Shu bilan birgalikda xaqiqat va to'qima o'zaro shu qadar bog'lanib ketganki, ularni ajratib bo'lmaydi.

Ba'zi ma'lumotlarga ko'ra Yassaviy Yassi shahrida ba'zilarida esa Sayramda tug'ilgan deb e'tirof etiladi. U dindorlar oilasida dunyoga kelgan. Otasi – Shayx Ibrohim ota va onasi qorasoch momo, o'g'illari Ahmad 7 yoshligidayok olamdan o'tgan edilar. Shu yoshida u "buyuk shayxlar"dan biri bo'lmish Arslonbobning tarbiyasiga o'ggan. Arslonbob Ahmadga islom dini asoslarini, undan so'ng esa so'fiylik ta'limoti va zikrni targ'ib etishni o'rgatdi.

Arslonbobning vafotidan so'ng Yassaviy eng katta hikmatlaridan birini unga bag'ishlagan. Arslonbob tarbiyasiga o'tmasdan avval ham Ahmad ilohiy kuchga ega bo'lib, uning hayotida xronologik ravishda turli g'ayri oddiy voqealar sodir bo'lib turgan. Umrining birinchi yilida arvohlar, ikkinchi yilida –payg'ambarlar, uchinchi yilida – chiltonlar, to'rtinchi yilida – Muhammad (s.a.v.) va Xizr buvalar kelib turishgan ekan. Ular kichik Ahmadni Xudo yo'lga xizmat qilish uchun tayyorladilar. Butun umri davomida ilohiy kuchga ega bo'lgan odamlar Yassaviyga yordam berib turadilar. Arslonbob vafotidan so'ng Yassaviy o'qishini davom ettirish uchun Buxoroga ketadi va u yerda Xoja Yusuf Hamadoniya murid tushadi (vafoti taxminan 1140-1141yy.). O'qish so'ngida Yassaviy shayxlik qilish uchun ustozidan duo oladi. Keyin esa uning o'zida muridlar paydo bo'ladi Yassaviy so'fiylar jamoasiga boshchilik qiladi.

Ammo biroz vaqt o'tgandan so'ng Yassaviy Buxorodagi faoliyatini to'xtatib, o'zining dashtlariga qaytadi. Uning muridlari G'ijduvoniyni qo'l ostiga o'tadilar. Yassaviy esa umrining oxirigacha Turkistonda yashaydi (taxm. vafoti 1166-1167 yy.). Uning o'z vataniga qaytishini bir nechta sabablarini aytishadi. "Yuqoridan" turk ko'chmanchi xalqlariga Islomni targ'ib etish haqida belgi beriladi. Yana bir sababi, "egri" yo'lda yurganlarni "to'g'ri", ya'ni Islom yo'liga jalb etish. Islom ahli tomonida A.Yassaviy Muhammad (s.a.v.)dan so'ng turgan. Muhammad (s.a.v.) 63 yoshlarida vafot etgan bo'lsalar, Yassaviy 64 yoshida yerdagi "nosoz" hayotdan charchab, yer ostiga kirib ketgan deyiladi. Ahmad Yassaviy hikmatlarining muhim mavzui – zikrdir. U to'g'ri ma'noda so'fiyning yuragida paydo bo'lib, so'ngra yig'i va iltijolar ko'rinishida tashqariga chiqadi. Yassaviy izdoshlari zikrni o'z tariqatlarining asosiy tavsifnomasiga aylantirganlar. Ular amaliyotda qo'llaydigan zikr "jaxriya" (yuqori ovozli zikr) deyiladi. Bu so'z tariqat nomiga aylandi ("yassaviy" atamasi vaqt o'tishi bilan o'z o'rnini "jaxriya" atamasiga bo'shatib bergan). Bu hol XVIII-XIX asrlarda bo'lgan. Zikrning boshqa turi "xufiya" deyilardi. "Xufiya" zikri oxista, berk tarzda o'tkazilardi. Ushbu marosimning "zikri arra" turida Yassaviyning o'zi ham ishtirok etgan. Bu haqda Yassaviy hikmatlaridan bilish mumkin. "Zikri – arra" haqidagi batafsil ma'lumotlar tasavvufga oid asarlarda (XVI-XVIII asrlarda) paydo bo'lgan. Zikr, ya'ni Ollah nomlarini (ismlarini) yodga olishni. Haqiqatga erishmoqni istagan har bir so'fiy o'tkazishi shart. Yassaviy zikrni 5 yoshidan amaliyotda qo'llay boshlagan.

Tasavvuf ta'limoti asosida soxta va haqiqiy so'fiylarni aniqlash g'oyasi yotadi. So'fiylik zikrlarida Xudoning yetti nomi aytilar edi: Yassaviy hikmatlarida esa Ollahning uchta sifati qo'llangan: xayi (tirik), xaq (xaqqoniy), xuva (U, ya'ni Ollah). Yassaviy hikmatlarida "zikri ilohiy", "zikri qalb" kabi zikr turlari haqida ham qaydlar bor. Yassaviy tariqatida zikrning o'ziga xos turi "chaxor zarb" deyiladi. "Chorzarb"ning o'ziga xosligi tavhidning takrorlanishidadir. Chorzarbning ochiq va baland ovozda aytilishi, raqs jo'rligida bo'lardi. Chorzarbning so'z formulasi – "La ilaha illalloh"dir. Bunda har bir bo'g'in ma'lum harakatlar yordamida aytilgan. Chorzarbning ritmik formulasi ham bo'lgan ("yak zarb", "du zarb", "se zarb", "chor zarb"). Ushbu formulalar diniy ruhdagi boshqa aytimlar ham qo'llanilgan. Yak zarb, du zarb, se zarb, chor zarb deb nomlangan zikr qismlari kuylari Toshkent va Farg'ona vodiysida XIX-XX asrlarda qo'llanilgan diniy aytimlar bilan hamohang. Jumladan,

Yak zarbda Ollahning nomi bir marta aytiladi;
 Du zarbda Tangrining nomi ikki marta antiladi;
 Se zarbda Yaratganning nomi uch marta aytiladi;
 Chorzarbda Xudoning nomi to'rt marotaba aytiladi.

Zikr aytuvchilar esa hikmatlarda "zokir"lar deb keltiriladi. Zikri arrada haqiqatga erishish uchun jazava holati belgilangan. Zikri arra, afsonalarga ko'ra Zakariyo payg'ambarning o'limi bilan bog'liq ekan. Zakariyo dushmanlaridan qochib daraxt kovagiga berkinadi. Buni payqab qolgan dushmanlar esa daraxtni arralashadi, shunda Zakariyo ham qiynalib vafot etadi. Shu davrdan boshlab zikri-arralar o'tkazila boshlagan. Zikrda arraga o'xshash tovushlar, Zakariyoning o'lim

oldi nolalari o'xshatma, taqlid etilgan. Yassaviy hikmatlari ikki asosiy yo'nalishda qo'llanilgan: 1) so'fiylik zikrida, 2) diniy aytimlarda (qalandarlar, maddohlar, otin oyilar, baxshilar ijro bisotida).

Yassaviy hikmatlari ayollar zikrida ham katta ahamiyatga ega bo'lgan. XII asrda tasavvuf yo'nalishida "falsafiy lashtirilish" kabi rag'bat paydo bo'ldi. Bunda samoh va raqsnı so'fiylar marosimida qo'llanilishi asosiy masalalardan biri bo'lib qoldi. Bu davrda tasavvuf ta'limotiga oid bir qator kitoblar yozilgan: Al-Kalobodiyning "Kitab at-tahruf", Al-qushoriyning "Risala ahkam as-sama", Al-G'aznaviyning "Kashf al-maxjub" va boshqalar. Yaratilgan kitoblarning har birida samohga bag'ishlangan bo'lim mavjud bo'lib, bu an'ana asrlar davomida o'zgarmagan. Samoh ko'pgina tortishuvlarga sabab bo'lgan. Samoh tarafdorlari ham, qarshilar ham o'z savollariga javobni qurhon, Hadis, afsona va rivoyatlar bitilgan kitoblardan izlaganlar.

O'rta asrlarda samoh muammolari juda ham ahamiyatli hisoblangan. Unda ayniqsa amaliy muammolar birlamchi bo'lgan. IX-X asrlarda samohning uchta asosiy shartlari mavjud edi: zamon, makon va ixvan (jamo). Dastlabki uchta shartga Abulqosim Junaydiy-Bag'dodiy tomonidan aniq tahrif berilgan Tasavvufda "samoh aytimlari"da qo'llaniladigan so'z va atamalarga alohida e'tibor berilgan. Ularning talqini risola va lug'atlar batafsil yoritilgan. Tinglov va raqs zikr marosimida vaqt nuqtai nazaridan tartiblashtirilgan edi. Zikrning markaziy unsuri – vajd holatidir. Vajd holatidan so'ng so'fiy Haqiqatga erishadi.

Zikrning asosiy ikki turi mavjud: bular, "zikr-i xafi", "oxista zikr" va "zikr-i jaxri" – "baland tovushli zikr". Zikr ustoz shayx tomonidan kuzatib turilgan. Dastlab she'r yohud so'fiylik matnlari o'qilib, so'ngra esa qavval ijrosi ko'povozli ijro bilan almashinib kelgan. Ma'lum ruhiy holatga erishilgandan so'ng raqsga o'tilgan. Marosim davomida qurhondan olingan iboralar, ramziy so'zlar qayta-qayta takrorlanib, ma'lum bir ruhiy holat (meditatsiya)ga erishilgan. Masalan, xa, xi, xaq, xuva va hokazolar shular jumlasidandir. Zikrda aytiladigan asosiy iboralardan biri "La ilaha illalloh", ya'ni o'zga iloh yo'qdur" bo'lib, unda Yaratganga hamdu-sano aytishdan iboratdir. Ana shu takrorlanuvchi ta'rif o'rtasida hofiz boshqa aytimlarni ijro etgan. Aytimlar diniy, falsafiy, mavzularda bo'lgan. Zikr avjida "Olloh" so'zi ko'p marotaba ko'p ovozli tarzda ijro etilgan.

Samoh marosimi haqida Yevropa va Rossiyalik sayohatchilar ham guvohlik berishgan. Ular Turkiya, Eron kabi mamlakatlardan Markaziy Osiyoga XVII-XX asrlarda tashrif buyurgan sharqshunos olimlar, elchilar, sayohatchilar kabi vakillar bo'lib, ushbu marosimlarni ko'rganlar va yozib qoldirganlar. Ba'zi tariqatlarda musiqa cholg'ulari keng targ'ib qilingan. O'ziga xos diniy ma'noga ega bo'lgan kuylar muqaddimada, bo'limlar orasida va zikr yakunida ijro etilgan. Jaloliddin Rumiy asos solgan Mavlaviylar tariqatida (Turkiyada) nay ramziy cholg'u sifatida qo'llanilgan. Hatto cholg'ularga bag'ishlangan kitoblar ham yozilgan. Masalan, «Rubobnoma» (taxminlarga ko'ra bu asar J.Rumiyning o'g'li Sulton Valad qalamiga mansub), "Naynoma" (J.Rumiy) kabi asarlar shular jumlasidandir. Samoh va zikr amaliyoti xonaqo, qalandarxonalarini yirik diniy-musiqiy o'chog' (markaz)ga aylantirdi. Bu yerlarda o'ziga xos shakllar va an'analar rivojlangan. Musiqaning falsafiy qarashlarga jalb etilishi, so'fiylar dunyoqarashi bilan

bog‘liqdir. So‘fiy musiqa yordamida Ilohiy uyg‘unlikka erishgan. Uning ko‘z oldida bixisht (jannat) paydo bo‘lib, undagi daraxtlarga qo‘ng‘iroqchalar ilingani namoyon bo‘lgan.

Bixishtda yashovchilar musiqa tinglamoqni istasalar (samoh); Olloh daraxtga osilgan qo‘ng‘iroqchalarni harakatlantiradi. Yerdagi odamlar (ahli dunyo) bu tovushlarni eshitsalar, o‘sha zahotiyoq jon beradilar. So‘fiylikning har bir bosqichi – shariat, tariqat, mahrifat, haqiqat, ma‘lum sonlar (maqom)ga to‘g‘ri keladi. Ularning soni 40-taga yetgan (har biriga 10-tadan). Ahmad Yassaviy tariqatiga binoan “har bir so‘fiy, har bir darvesh, har bir faqir 40 maqomni bilmasa, amaliyotda qo‘llamasa ularning shayxligi, so‘fiyligi, faqirligi yolg‘ondir”.

Har bir maqom inson hayotining turli jarayonlarini belgilab bergan, ba‘zilari esa ruhiy holatni belgilangan. Samoh nazariyotchilari maxsus atamalar tizimini o‘ylab topganlar: bu “axval – i maqamat” (ya‘ni, maqomlar ahvoli) kabi.

“Vajd” (jazava), samoh jarayonida erishiladigan holat. U ikki asosiy turga bo‘linadi: turli ruhiy holat (ahvol), ikkinchi – kashfiyot. Samohning ruhiy holatlari haqida IX asr mualliflari ham yozib qoldirganlar. Masalan, al-Xujviriy: tarab, farax, g‘am, shavq xususida ma‘lumotlar bergan. X-XI asrlarning tasavvufga oid kitoblarida maqomlar, ahvol, vajd haqida ma‘lumotlar keltiriladi. X-XV asrlarda yozilgan musiqiy risolalarda esa maqomlar tavsifi o‘zgacha tarzda yoritilgan. Ularda so‘fiylik bilan bog‘liq ayrim qirrilargina o‘z ifodasini topgan. O‘n ikki maqomning ruhiy holatga bo‘lgan ta‘siri xususida Urmaviy, Omuliy, Marog‘iy, Jomiy, Xusayniy kabi mualliflar o‘zlarining asarlarida imkonqadar ma‘lumot berganlar. Ruhiy holatga bo‘lgan ta‘sir dunyoviy-yestetik harakterga ega edi. Ammo keltirilgan ma‘lumotlar samoh va maqomotning o‘zaro bog‘liqlik jihatlari yo‘qligini tasdiqlamaydi.

Nazorat savollari:

1. Qadimgi sharq san‘ati rivoji qaysi davrlarni o‘z ichiga oladi?
2. Sharq xalqlari yashaydigan xudud nimasi bilan farqlanadi?.
3. Quldorlik jamiyati san‘ati vazifasi qanday bo‘lgan?
4. Qadimgi sharqda Misr san‘atining o‘rni qanday bo‘lgan?
5. Old Osiyo san‘ati deganda nimani tushunasiz?
6. Qadimgi Eron san‘atining ahamiyati qanday bo‘lgan?
7. Qadimgi Hindiston san‘atining o‘ziga xosligini qanday tushunasiz?
8. Qadimgi O‘rta Osiyo san‘ati xaqida tushunchangiz?
9. Markaziy Osiyoda qaysi madaniyatlar o‘z nomi bilan ataladi?
10. Turkiy xalqlarning qadimiy yozma madaniyati qanday bo‘lgan?
11. Yozma madaniyat rivojida xalq og‘zaki ijodini o‘rni qanday?
12. O‘zbek dostonlarida qadimiy eposlar qanday gavdalantirilgan?
13. «Devoni lug‘atut turk» asari xaqida nima bilasiz?

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat‘iyat bilan davom ettirib,

yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 592 b.

3.Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. –T.: “O‘zbekiston”, 2018. – 507 b.

4.Mirziyoev Sh.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2019. – 400 b.

5.Mirziyoev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar:

6.O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.–T.:O‘zbekiston, 2023.

7.O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni.

8.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-sonli Farmoni.

9.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabr “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.

10.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5729-son Farmoni.

11.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-sonli Farmoni.

12.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.

13.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

14.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 16 avgustdagi “Oliy ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 343-sonli Qarori.

15.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 10 yanvardagi “Oliy ta’limning Davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2001 yil 16 avgustdagi “343-sonli qororiga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi 3-sonli qarori.

III. Maxsus adabiyotlar:

16.Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.

17.Muslimov N.A va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativ asoslari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 120 b.

18.Pecherkina, A. A. Razvitie professionalnoy kompetentnosti pedagoga: teoriya i praktika [Tekst] : monografiya / A. A. Pecherkina, E. E. Сыmanyuk, Ye. L. Umnikova : Ural. gos. ped. un-t. – Yekaterinburg : [b.i.], 2011. – 233 s.

19.O.S. Frolova. Formirovanie innovatsionnoy kompetensii pedagoga v protsesse vnutrishkolnogo povыsheniya kvalifikatsii. Diss.k.p.n. Voronej 2018.

20.Kompetensii pedagoga XXI veka [Elektronnyy resurs]: sb. materialov resp. konferensii (Minsk, 25 noyab. 2021 g.) / M-vo obrazovaniya Resp. Belarus, GUO «Akad. poslediplom. obrazovaniya», OO «Belorus. ped. o-vo». – Minsk: APO, 2021.

21.Panjiev Q.B. O‘zbek xalq qo‘shiq-lari vositasida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. Monografiya. T.: 2022 y. 204 b.

22.Panjiev Q.B. O‘zbek xalq musiqa ijodi. O‘quv qo‘llanma. T.: 2022. 274 b.

IV. Internet saytlar:

23.<http://edu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi.

24.<http://lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi.

25.<http://bimm.uz> – Oliy ta‘lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish Bosh ilmiy-metodik markazi.

26.<http://ziyonet.uz> – Ta‘lim portali Ziyonet.

27.<http://natlib.uz> – Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi.

IV. AMALIY MASHG'ULOT MATERIALLARI

1-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING TARIXIY RIVOJLANISH TARAQQIYOT BOSQICHLARI

1. Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari fanining rivojlanish tarixi va taraqqiyot bosqichlari, mustaqillik davri rivojlanishi.

2. Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari va innovatsiyalari rivojlantirish yo'llari.

Tayanch iboralar: ibtidoiy jamiyat, musiqa cholg'ulari, dunyo, musiqashunoslik, ilk cholg'u, Markaziy Osiyo.

Ibtidoiy davr odamlarining hayot shart-sharoitlari hamda diniy qarash, e'tiqod va marosimlarining yuzaga kelishida tarixiy jarayonlarning o'rni va ahamiyati juda katta. Davrlar o'tishi bilan ibtidoiy odamlarning turli topinish va e'tiqodlar bilan bog'liq bo'lgan marosimlarning yuzaga kelishi, ularning badiiy-ijroviy xususiyatlari o'ziga xos tarzda shakllanganligini ko'rish mumkin. Bularning ovoz va qadimgi cholg'ular vositasida "ommaviy o'yin" va "yakkaxonlik" shakllarida namoyon bo'lishida shubhasiz mehnatning o'rni va ahamiyati juda katta ekanligini arxeologik topilmalar va yodgorliklar guvohlik beradi. Mazkur ijroviy shakllarning musiqiy jihatlari hamda birlamchi janr andozalari (nutqdosh ohanglar, o'yin-raqs usullari, darak beruvchi iboralar va b.)ning qaror topishi ibtidoiy odamlar orasida mulokot, so'zlashuv san'atini rivojlanishi turtki berdi. Musiqa cholg'ularining ilk shakl va turlari yuzaga kela boshladi. Ibtidoiy davr odamlari tomonidan tayyorlangan dastlabki "musiqa cholg'ulari" qadimgi davr marosimlarda hamda turmush yumushlarida musiqa qurollarining bajargan vazifalar "darak beruvchi", "o'xshatma", "jodu" va ommaviy o'yin marosimlarida usul beradigan musiqa qurollari va boshqalarni keng rivojlanganligini ko'rishimiz mumkin. Albatta, bu jarayonlar mamlakatimizdagi tarixiy yodgorliklarni saqlanib qolganligi keyingi o'rganishlar natijasida juda ko'p qimmatli ma'lumotlarni ochib bermoqda. Jumladan, Kushon xonligi Markaziy Osiyo xalqlari tarixida massaget qabilalariga mansub tohar sulolasidan birining nomi bilan atalgan. Xitoy manbalarida yozilishicha, Daxya, ya'ni Baqtriyaga ko'chib o'tgan massaget (yuechji)lar beshta vassal hokimlikka bo'lingan bo'lib, ulardan biri Guyshuan deb nomlangan.

musiqa ijrochiligida tizimining paydo bo'lishi va rivojlanishi xususida xorijiy adabiyotlar (tahlili, ta'lim jarayoniga tadbiiq etish masalalari). Mumtoz musiqani o'rgatish uslubining zamonaviylashtirilishi. Ta'lim tizimida cholg'u ijrochiligini o'rgatish borasida ilg'or mahalliy va xorijiy tajribalar. Musiqiy asarlarni o'zlashtirishda ijrochilikning an'anaviy va zamonaviy uslublar. Repertuar tanlash va cholg'u ijrochilarini tayyorlashda individual yondashuv masalalari. Mashhur cholg'uchilarning ijodi. Ular yaratgan uslublarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish masalalari.

Professional ijrochilik o'zining mukammalligi, har bir kuyga oqilona

yondashishi bilan ajralib turadi. Mukammalligi shundaki: ijro paytida o'zini tutishi, har bir shtrix, har bir zarb, har bir parda o'z o'rnida bo'lishi; har bir kuyga oqilona yondashishini shunday izohlash mumkin: cholg'uchi ma'lum bir kuyni ijro etishdan oldin yaxshilab o'rganib chiqadi, kuyning murakkab jihatlari, pardalari, tarixiy kelib chiqishi, ruhiyatidan kelib chiqib, ijodiy yondashadi.

Havaskor ijrochilik esa aksincha, sahnada o'zini tutishi, kuyning ba'zi jihatlari, unsurlarini sezmay tashlab ketishi, shtrix va zarblarini poyma-poy ketishi, chalayotgan kuyga xos bo'lmagan pardalarini ijro etishi bilan farqlanadi.

Mashhur cholg'uchilarning ijodi.

Mashhur cholg'uchilarning ijodi bilan talabalarni tanishtirib borish ham ustoz sozanda zimmasidagi vazifalardan biridir. Har bir kuyni ijro etishdan oldin ushbu kuyni mashhur ijrochilari, ijrochilarning qaysi maktab vakillari ekanligi haqida gapirish ustoz uchun ham qarz, ham farzdir. Bu ijrolarni magnit yozuvlarini eshitirib, dars o'tilsa nur ustiga a'lo nur bo'lar edi.

Mashhur cholg'uchilar yaratgan uslublarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish masalalari hozirgi kunda dolzarb vazifalardan biridir. Mazkur vazifa yana ustozlar zimmasiga yuklatiladi. Har bir berilgan kuyni ijrochi ustoz kayfiyati chog' paytida uz uslubida ijro etib, magnit tasmalariga yozmog'i kerak. Ushbu berilgan kuyni boshqa ijrochilar, boshqa ijrochilik maktabi vakillarini ham magnit yozuvlarini topib talaba sozandaga navbatma-navbat eshittirib, ustoz ijrochilik maktablarini farqini, yutuq va kamchiliklarini aytib talabaga tushuntirsa ustoz-shogird tizimining zamonaviy ko'rinishi bo'ladi.

Ishdan maqsad – Ta'lim tizimida musiqiy avangardizmni o'rgatish borasida ilg'or mahalliy va xorijiy tajribalarni tahlil qilish. Tinglangan audio yoki tinglab tomosha qilingan video lavha yuzasidan asosli fikr-mulohaza yuritish ko'nikmalariga ega bo'lish.

Masalaning qo'yilishi: Tinglovchilar kichik guruhlariga bo'lingan holda ularga har bir vazifa bo'yicha berilgan savollarga javob tayyorlab, asosli sharhlab berishlari talab etiladi.

Ishni bajarish uchun namuna

O'qituvchi tinglovchilarni 2- (3 yoki 4) guruhga bo'ladi. Mavzu bo'yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O'quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo'shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma'lumot beradi. (darslik, ma'ruza matni, internet materallari). Guruhlarda ish boshlash vaqtini e'lon qiladi.

Guruhlardagi hamkorlik ishlarining takdimotini tashkillashtiradi va boshqaradi. Takdimot muddati 20 minutdan oshmasligini e'lon qiladi.

O'qituvchi har bir savolga yakun yasaydi.

Mashg'ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek tinglovchilar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to'g'ri xulosalar chiqarishiga e'tibor qaratadi.

Mavzu bo'yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

Har kim o‘z o‘rtoqlarini tinglashi, hurmat bildirishi kerak.

Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa mas’uliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.

Har kim zarur bo‘lgan holda yordam so‘rashi lozim.

Har kim undan yordam so‘ralganda albatta yordam berishi kerak.

Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.

Har kim aniq tushunishi kerakki:

- boshqalarga o‘rgatib o‘zimiz o‘rganamiz.

- kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho‘kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

1. Individual o‘qish-2 minut.
2. Muhokama qilish -3 minut.
3. Prezentatsiya (takdimot) varag‘ini tayyorlash- 5 minut.
4. Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.
5. Guruhlar boshqa guruhlarini prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.
6. Baholash natijalarini rahbarga aytish.

Nazorat savollari:

1. Qadimgi Xorazm musiqa madaniyati
2. Ilk davlat tizimi davriga oid musiqiy ijod
3. Qoraxoniylar davrida musiqiy-madaniy hayot (XI-XIII asrlar)
4. Musiqiy madaniyatning rivojlanish jarayonlari
5. Ibtidoiy jamiyatga oid ijod shakllari va musiqa ijodiyoti

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Apraksina.O.A. Metodika musiqalnego vospitaniya v shkole. (Uchebnoe posobie dlya ped. institutov po spes. 2119 «Musika i penie») -M.: Prosveshenie, 1983-222s
2. Musiqalnaya psixologiya: Uchebnoe posobie. / avtor sost. Kadirov R.G., - T. Musika, 2005. -80 s.
3. S.Begmatov, D.A.Karimova Q.MAmirov T.G‘ofur G‘ulom nashriyoti, 2008 y.
4. Panjiev Q. O‘zbek xalq musiqa ijodi. 2020 y. 274 b.
5. Abdukarimov M. “Cholg‘ushunoslik” Toshkent 2005 y

Maxsus adabiyotlar:

23. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.
24. Muslimov N.A va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativ asoslari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 120 b.

25. Pecherkina, A. A. Razvitie professionalnoy kompetentnosti pedagoga: teoriya i praktika [Tekst] : monografiya / A. A. Pecherkina, E. E. Sыmanyuk, Ye. L. Umnikova : Ural. gos. ped. un-t. – Yekaterinburg : [b.i.], 2011. – 233 s.

26. O.S. Frolova. Formirovanie innovatsionnoy kompetensii pedagoga v protsesse vnutrishkolnogo povыsheniya kvalifikatsii. Diss.k.p.n. Voronej 2018.

27. Kompetensii pedagoga XXI veka [Elektronnyy resurs]: sb. materialov resp. konferensii (Minsk, 25 noyab. 2021 g.) / M-vo obrazovaniya Resp. Belarus, GUO «Akad. poslediplom. obrazovaniya», OO «Belorus. ped. o-vo». – Minsk: APO, 2021.

28. Panjiev Q.B. O‘zbek xalq qo‘shiq-lari vositasida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. Monografiya. T.: 2022 y. 204 b.

29. Panjiev Q.B. O‘zbek xalq musiqa ijodi. O‘quv qo‘llanma. T.: 2022. 274 b.

IV. Internet saytlar:

6. <http://edu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.

7. <http://lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

8. <http://bimm.uz> – Oliy ta’lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish Bosh ilmiy-metodik markazi.

9. <http://ziyonet.uz> – Ta’lim portali Ziyonet.

10. <http://natlib.uz> – Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi.

2-MAVZU: MUSIQA TA’LIMI VA SAN’ATIDA XONANDALIK IJROCHILIGI VA MUAMMOLARI (4 soat).

Musiqa ta’limi va san’atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari fanining rivojlanish tarixi va taraqqiyot bosqichlari, mustaqillik davri rivojlanishi. Musiqa ta’limi va san’atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari va innovatsiyalari rivojlantirish yo‘llari.

GURUH-lar	Javoblarning anik, ravshanligi	Axborotning ishonchliligi	GURUH a’zosining faolligi	Umumiy ballar	Baho
1-gurux					
2-gurux					

Ishdan maqsad – Ta’lim tizimida xorijiy davlatlarda musiqa ta’limi

maktablar; ijrochilik san'atida artistik mahorat va sahna madaniyatini o'rgatish borasida ilg'or mahalliy va xorijiy tajribalarni tahlil qilish. Tinglangan audio yoki tinglab tomosha qilingan video lavha yuzasidan asosli fikr-mulohaza yuritish ko'nikmalariga ega bo'lish.

Masalaning qo'yilishi: Tinglovchilar kichik guruhlariga bo'lingan holda ularga har bir vazifa bo'yicha berilgan savollarga javob tayyorlab, asosli sharhlab berishlari talab etiladi.

Ishni bajarish uchun namuna

O'qituvchi talabalarni 2- (3 yoki 4) guruhga bo'ladi. Mavzu bo'yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O'quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo'shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma'lumot beradi. (darslik, ma'ruza matni, internet materallari). Guruhlarda ish boshlash vaqtini e'lon qiladi.

Guruhlardagi hamkorlik ishlarining takdimotini tashkillashtiradi va boshqaradi. Takdimot muddati 20 minutdan oshmasligini e'lon qiladi.

O'qituvchi har bir savolga yakun yasaydi.

Mashg'ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek talabalar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to'g'ri xulosalar chiqarishiga e'tibor qaratadi.

Mavzu bo'yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

- Har kim o'z o'rtoqlarini tinglashi, hurmat bildirishi kerak.
- Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa mas'uliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.
- Har kim zarur bo'lgan holda yordam so'rashi lozim.
- Har kim undan yordam so'ralganda albatta yordam berishi kerak.
- Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.
- Har kim aniq tushunishi kerakki:
 - boshqalarga o'rgatib o'zimiz o'rganamiz.
 - kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho'kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

- Individual o'qish-2 minut.
- 2. Muhokama qilish –3 minut.
- 3. Prezentatsiya (takdimot) varag'ini tayyorlash- 5 minut.
- 4. Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.
- 5. Guruhlar boshqa guruhlarni prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.
- 6. Baholash natijalarini rahbarga aytish.

Ishdan maqsad – Ta’lim tizimida musiqiy asarlarni o’zlashtirishda ijrochilikning an’anaviy va zamonaviy uslublar; repertuar tanlash va cholg’u ijrochilarini tayyorlashda individual yondashuv masalalarini tahlil qilish. Tinglangan audio yoki tinglab tomosha qilingan video lavha yuzasidan asosli fikr-mulohaza yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘lish.

Masalaning qo‘yilishi: Tinglovchilar kichik guruhlariga bo‘lingan holda ularga har bir vazifa bo‘yicha berilgan savollarga javob tayyorlab, asosli sharhlab berishlari talab etiladi.

Ishni bajarish uchun namuna

O‘qituvchi talabalarni 2- (3 yoki 4) guruhga bo‘ladi. Mavzu bo‘yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O‘quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo‘shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma’lumot beradi. (darslik, ma’ruza matni, internet materallari). Guruhlarda ish boshlash vaqtini e’lon qiladi.

Guruhlardagi hamkorlik ishlarining takdimotini tashkillashtiradi va boshqaradi. Takdimot muddati 20 minutdan oshmasligini e’lon qiladi.

O‘qituvchi har bir savolga yakun yasaydi.

Mashg‘ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek talabalar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to‘g‘ri xulosalar chiqarishiga e’tibor qaratadi.

Mavzu bo‘yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

Har kim o‘z o‘rtoqlarini tinglashi, hurmat bildirishi kerak.

Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa mas’uliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.

Har kim zarur bo‘lgan holda yordam so‘rashi lozim.

Har kim undan yordam so‘ralganda albatta yordam berishi kerak.

Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.

Har kim aniq tushunishi kerakki:

- boshqalarga o‘rgatib o‘zimiz o‘rganamiz.

- kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho‘kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

Individual o‘qish-2 minut.

Muhokama qilish –3 minut.

Prezentatsiya (takdimot) varag‘ini tayyorlash- 5 minut.

Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.

Guruhlar boshqa guruhlarni prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.

Baholash natijalarini rahbarga aytish.

1-ilova

Birinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
Musiqiy asarni o‘zlashtirish nimani anglatadi?		
Zamonaviy ijro uslubi qanday bo‘ladi?		
Ansamblida ijro nima?		

Ikkinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
Repertuar tanlash nimani anglatadi?		
An‘anaviy ijro uslubi qanday bo‘ladi?		
Yakkanavozlik nima?		

2-ilova

Guruhni baholash jadvali.

Guruhlar	Javoblarning aniq, ravshanligi	Axborotning ishonchliligi	Guruh a‘zosining faolligi	Umumiy ballar	Baho
1-guruh					
2-guruh					

3-MAVZU: MUSIQA TA‘LIMI VA SAN‘ATIDA ChOLG‘U IJROChILIGI VA MUAMMMOLARI (4 soat).

Uzluksiz ta‘lim tizimida musiqa san‘atida zamonaviy tendensiyalar o‘qitishda innovatsiyalar, uzviylik va uzluksizlik. Musiqa san‘atida zamonaviy tendensiyalar faniga oid nazariy qarashlar, yetakchi va zamonaviy konsepsiyalari, innovatsion

ta'lim texnologiyalarining mohiyati, turlari va nazariy asoslari. O'qituvchining innovatsion pedagogik faoliyati bosqichlari. Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etishning innovatsion metod, vosita va shakllarining uzviyligi.

1. Musiqa ta'limining g'oyalari, nazariyalari, qonuniyatlari va tamoyillari va zamonaviy konsepsiyalari. Musiqa ta'limining rivojlanish tarixi va taraqqiyot bosqichlari va yo'nalishlari.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy, ijtimoiy siyosiy va ma'naviy hayotdagi o'zgarishlar, yangilanishlar o'zining ko'lami va ahamiyati bilan muhim voqea sifatida tarixda muhirlanib qolmoqda. Ayniqsa, Respublikamizni mustaqil hayot kechirishi, tenglar ichra tengligi, o'zining kelajagini qurishda ildam qadam tashlab borayotganligi bugungi globallashuv jarayonida o'zining mustaqil rivojlanish yo'lidan sobit qadam tashlab, butun dunyo hamjamiyati tomonidan e'tirof etilmoqda.

2. Musiqa ta'limining rivojlanish tarixi va taraqqiyot bosqichlari va yo'nalishlari. Jumladan, musiqa ijrochiligida tizimining paydo bo'lishi va rivojlanishi xususida xorijiy adabiyotlar (tahlili, ta'lim jarayoniga tatbiq etish masalalari). Mumtoz musiqani o'rgatish uslubining zamonaviylashtirilishi. Ta'lim tizimida cholg'u ijrochiligini o'rgatish borasida ilg'or mahalliy va xorijiy tajribalar. Musiqiy asarlarni o'zlashtirishda ijrochilikning an'anaviy va zamonaviy uslublar. Repertuar tanlash va cholg'u ijrochilarini tayyorlashda individual yondashuv masalalari. Mashhur cholg'uchilarning ijodi. Ular yaratgan uslublarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish masalalari.

Professional ijrochilik o'zining mukammalligi, har bir kuyga oqilona yondashishi bilan ajralib turadi. Mukammalligi shundaki: ijro paytida o'zini tutishi, har bir shtrix, har bir zarb, har bir parda o'z o'rnida bo'lishi; har bir kuyga oqilona yondashishini shunday izohlash mumkin: cholg'uchi ma'lum bir kuyni ijro etishdan oldin yaxshilab o'rganib chiqadi, kuyning murakkab jihatlari, pardalari, tarixiy kelib chiqishi, ruhiyatidan kelib chiqib, ijodiy yondashadi.

Havaskor ijrochilik esa aksincha, sahnada o'zini tutishi, kuyning ba'zi jihatlari, unsurlarini sezmay tashlab ketishi, shtrix va zarblarini poyma-poy ketishi, chalayotgan kuyga xos bo'lmagan pardalarini ijro etishi bilan farqlanadi.

Mashhur cholg'uchilarning ijodi.

Mashhur cholg'uchilarning ijodi bilan talabalarni tanishtirib borish ham ustoz sozanda zimmasidagi vazifalardan biridir. Har bir kuyni ijro etishdan oldin ushbu kuyni mashhur ijrochilari, ijrochilarning qaysi maktab vakillari ekanligi haqida gapirish ustoz uchun ham qarz, ham farzdir. Bu ijrolarni magnit yozuvlarini eshitirib, dars o'tilsa nur ustiga a'lo nur bo'lar edi.

Mashhur cholg'uchilar yaratgan uslublarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish masalalari hozirgi kunda dolzarb vazifalardan biridir. Mazkur vazifa yana ustozlar zimmasiga yuklatiladi. Har bir berilgan kuyni ijrochi ustoz kayfiyati chog' paytida uz uslubida ijro etib, magnit tasmalariga yozmog'i kerak. Ushbu berilgan kuyni boshqa ijrochilar, boshqa ijrochilik maktabi vakillarini ham magnit yozuvlarini topib talaba sozandaga navbatma-navbat eshittirib, ustoz ijrochilik maktablarini farqini, yutuq va kamchiliklarini aytib talabaga tushuntirsa ustoz-shogird tizimining zamonaviy ko'rinishi bo'ladi.

Ishdan maqsad – Ta’lim tizimida musiqiy avangardizmni o’rgatish borasida ilg’or mahalliy va xorijiy tajribalarni tahlil qilish. Tinglangan audio yoki tinglab tomosha qilingan video lavha yuzasidan asosli fikr-mulohaza yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘lish.

Masalaning qo‘yilishi: Tinglovchilar kichik guruhlariga bo‘lingan holda ularga har bir vazifa bo‘yicha berilgan savollarga javob tayyorlab, asosli sharhlab berishlari talab etiladi.

Ishni bajarish uchun namuna

O‘qituvchi tinglovchilarni 2- (3 yoki 4) guruhga bo‘ladi. Mavzu bo‘yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O‘quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo‘shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma’lumot beradi. (darslik, ma’ruza matni, internet materallari). Guruhlarda ish boshlash vaqtini e’lon qiladi.

Guruhlardagi hamkorlik ishlarining takdimotini tashkillashtiradi va boshqaradi. Takdimot muddati 20 minutdan oshmasligini e’lon qiladi.

O‘qituvchi har bir savolga yakun yasaydi.

Mashg‘ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek tinglovchilar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to‘g‘ri xulosalar chiqarishiga e’tibor qaratadi.

Mavzu bo‘yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

Har kim o‘z o‘rtoqlarini tinglashi, hurmat bildirishi kerak.

Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa mas’uliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.

Har kim zarur bo‘lgan holda yordam so‘rashi lozim.

Har kim undan yordam so‘ralganda albatta yordam berishi kerak.

Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.

Har kim aniq tushunishi kerakki:

- boshqalarga o‘rgatib o‘zimiz o‘rganamiz.

- kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho‘kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

1. Individual o‘qish-2 minut.
2. Muhokama qilish -3 minut.
3. Prezentatsiya (takdimot) varag‘ini tayyorlash- 5 minut.
4. Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.
5. Guruhlar boshqa guruhlarini prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.
6. Baholash natijalarini rahbarga aytish.

Ishdan maqsad – Ta’lim tizimida mashhur cholg‘uchilarning ijodi; mashhur cholg‘uchilar yaratgan uslublarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish masalalarini tahlil qilish. Tinglangan audio yoki tinglab tomosha qilingan video lavha yuzasidan asosli fikr-mulohaza yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘lish.

Masalaning qo'yilishi: Tinglovchilar kichik guruhlariga bo'lingan holda ularga har bir vazifa bo'yicha berilgan savollarga javob tayyorlab, asosli sharhlab berishlari talab etiladi.

Ishni bajarish uchun namuna

O'qituvchi talabalarni 2- (3 yoki 4) guruhga bo'ladi. Mavzu bo'yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O'quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo'shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma'lumot beradi. (darslik, ma'ruza matni, internet materallari). Guruhlarda ish boshlash vaqtini e'lon qiladi.

Guruhlardagi hamkorlik ishlarining takdimotini tashkillashtiradi va boshqaradi. Takdimot muddati 20 minutdan oshmasligini e'lon qiladi.

O'qituvchi har bir savolga yakun yasaydi.

Mashg'ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek talabalar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to'g'ri xulosalar chiqarishiga e'tibor qaratadi.

Mavzu bo'yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalarini

Har kim o'z o'rtoqlarini tinglashi, hurmat bildirishi kerak.

Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa mas'uliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.

Har kim zarur bo'lgan holda yordam so'rashi lozim.

Har kim undan yordam so'ralganda albatta yordam berishi kerak.

Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.

Har kim aniq tushunishi kerakki:

- boshqalarga o'rgatib o'zimiz o'rganamiz.

- kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga

cho'kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

1. Individual o'qish-2 minut.
2. Muhokama qilish –3 minut.
3. Prezentatsiya (takdimot) varag'ini tayyorlash- 5 minut.
4. Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.
5. Guruhlar boshqa guruhlarini prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.
6. Baholash natijalarini rahbarga aytish.

1-ilova

Birinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
-----------------	---------------------------	-------------

Mashhur rubob cholg'uchilaridan kimlarni bilasiz?		
G'ijjakda an'anaviy ijro bilan akademik ijroning nima farqi bor?		
An'anaviy cholg'u ijrochiligida qaysi zarbli cholg'ular ishlatiladi?		

Ikkinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
Mashhur g'ijjak cholg'uchilaridan kimlarni bilasiz?		
Rubobda an'anaviy ijro bilan akademik ijroning nima farqi bor?		
Akademik cholg'u ijrochiligida qaysi zarbli cholg'ular ishlatiladi?		

2-ilova

Guruhni baholash jadvali.

Guruhlar	Javoblar-ning aniq, ravshanligi	Axborotning ishonchliligi	Guruh a'zosining faolligi	Umumiy ballar	Baho
1-guruh					
2-guruh					

4-MAVZU: MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING DOLZARB MUAMMOLARINING ILMIY TADQIQOT MASALALARI

1. Ilmiy va fundamental fan sohasida ilmiy izlanishlar olib borish. Metodologiya va zamonaviy yondashuvlarni tanqidiy tahlil qilish va sintezlash.

2. Musiqa ta'limi va san'atining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari fani integratsiyasi natijasida shakllangan sohalar va ilmiy-tadqiqot metodlar.

Ilm-fan, texnika, ishlab chikarish va texnologiyaning jadal rivojlanishi

jamiyat xayotining barcha soxalarida tarakkiyotining yangi istikbollarini ochib berdi. Insoniyatning davlat va jamiyat kurulishiga doir asriy tajribalari ijtimoiy munosabatlarni yangicha yondashuvlar asosida tartibga solish borasidagi ilgor yondashuvlarning karor toptirilishiga olib keldi. Mazkur yondashuvlarning moxiyati sunggi yillarda umumiy tarzda “modernizatsiyalash” tushunchasi yordamida ifodalanib kelinmokda. Birok, ilm-fan, texnika, ishlab chikarish va texnologiyalarning rivoji tufayli jamiyat xam rivojlanishning muayyan boskichidan yanada takomillashgan boskichga utadi. Falsafiy talkinda ifoda etganda mikdor uzgarishlari tub sifat uzgarishlariga aylanadi. Urta asrlarda agrar xarakter kasb etgan jamiyat ilm-fan, texnika, san’at va ishlab chikarishning rivojlanishi bilan industrial jamiyatga aylandi. Ijtimoiy jamiyatning ijtimoiy tizimdan ochik fukarolik jamiyatiga aylanishini anglatadi. Ushbu turdagi negizida jamiyatning ijtimoiy katlamlarida umumiy yoki xususiy xarakterdagi yangilanishlar sodir buladi. Jumladan, ta’lim soxadagi yangilanishlar xam shular jumlasidandir. Ta’lim tizimini yangilash - jamiyatning ijtimoiy, iktisodiy va madaniy extiyojlarini, uning malakali kadrlarga, shaxsning esa sifatli ta’lim olish bulgan talabini kondirish, ta’lim tizimini barkaror rivojlanishini ta’minlash maksadida mavjud mexanizmning kayta ishlab chikilishi yoki takomillashtirilishini talab kiladi. Mazkur innovatsion jarayon shaxsni ukitish va tarbiyalashga oid eng yaxshi an’analarni saklab kolgan va boyitgan xolda majmuaviy xarakter kasb etib, ta’lim tizimining barcha soxalarini tula kamrab oladi va jamiyatda karor topgan malakali mutaxassislarni tayyorlash borasidagi extiyojni kondirishga xizmat kiladi. Ta’lim tizimining innovatsion ta’lim jarayonida kuyidagi ustuvor vazifalar xal kilinadi:

- xar bir musika kasbidagi shaxsning tulakonli ta’lim olishida boshkalar bilan teng xukukliligi va ta’lim olishning ochikligini ta’minlash; - uzluksiz ta’lim tizimida yangi sifat kursatkichlariga erishish;
- yangi ta’lim resurslarini jalb kilish va ulardan samarali foydalanish asosida uzluksiz ta’lim tizimida samarali me’yoriy-xukukiy va tashkiliy-iktisodiy mexanizmlarni shakllantirish;
- davlat va jamiyatning kullab-kuvvatlashi negizida ta’lim tizimi xodimlarining ijtimoiy makomi va kasbiy kompetentligini rivojlantirish;
- musika ta’lim tizimining davlat va jamoatchilik boshkaruviga asoslanganlik tamoyiliga muvofik ta’lim jarayoni ishtirokchilari - talabalar, pedagoglar, ota-onalar va ta’lim muassasalarining rolini oshirish.

Barcha davlatlarda bulgani kabi Uzbekistan sharoitida xam ta’lim tizimini modernizatsiyalashda davlat, jamiyat, maxalliy va ijtimoiy tashkilotlar, yukori xamda kuyi boshkaruv organlarining urni va roli, ular urtasidagi uzaro birlik, xamkorlik muxim axamiyatga ega. Zamonaviy sharoitda ta’lim tizimini innovatsion ta’lim resurslari asosida kayta kurishda, uning ustuvor yunalishlari kuyidagilar sanaladi:

- elektron axborot-ta’lim resurslarini yaratish;
- ukitishning mavjud va yangi texnologik shakllarini uzaro muvofiklashtirish;
- musika san’atining ukuv xamda mutaxassislik fanlari asoslarining talabalar tomonidan mustakillik uzlashtirilishi uchun kulay pedagogik va texnologik

shart- sharoitlarni vujudga keltirish.

Musika ta'limining tasnifi, konuniyatlari, tamoyillari va mezonlarini quyidagi kurinishda tasavvur etish mumkin. Ayni vaktida Respublika ijtimoiy xayotiga shiddatli tezlikda axborotlar okimi kirib kelmokda va keng kulamni kamrab olmokda. Axborotlarni tezkor sur'atda kabul kilib olish, ularni taxlil etish, kayta ishlash, nazariy jixatdan umumlashtirish, xulosalash xamda talabaga yetkazib berishni yulga kuyish ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri xisoblanadi. Musika ta'limi-tarbiyasi jarayoniga pedagogik texnologiyani tadbik etish yukorida kayd etilgan dolzarb muammoni ijobiy xal etishga xizmat kiladi. Avvalam bor texnologiya (yunon. "techne" - maxorat, san'at, "logos" - tushuncha, ta'limot) - muayyan (ishlab chikarish, ijtimoiy, iktisodiy va b.) jarayonlarning yuksak maxorat, san'at darajasida tashkil etilishi Ta'lim texnologiyasi (ingl. "an educational technology") - ta'lim (ukitish) jarayonining yuksak maxorat, san'at darajasida tashkil etilishi Ta'lim texnologiyasi - ta'lim maksadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya'ni, avvaldan loyixalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida, boskichma-boskich amalga oshirish, anik maksadga erishish yulida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chikish, ulardan samarali, unumli foydalanish xamda ta'lim jarayonini yukori darajada boshkarish Ta'lim metodi - ukuv jarayonining majmuaviy vazifalarini yechishga yunaltirilgan ukituvchi va talabalarning birgalikdagi faoliyati usuli bulsa, ta'lim metodikasi esa muayyan ukuv predmetini ukitishning ilmiy asoslangan metod, koida va usullar tizimi. Ukituvchining samarali faoliyat kursatishga undovchi darsning metodik ishlanmasini puxta ishlab chikishdan farkli ularok, ta'lim texnologiyasi talabalar faoliyatiga nisbatan yunaltirilgan bulib, u talabalarning shaxsiy xamda ukituvchi bilan birgalikdagi faoliyatlarini inobatga olgan xolda, ukuv materiallarini mustakil uzlashtirishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga xizmat kiladi. Musika ta'limi texnologiyasining markaziy muammosi - ta'lim oluvchi shaxsini yanada rivojlantirish, kasbiy (ijodiy) kobiliyatni rivojlantirish orkali ta'lim maksadiga erishishni ta'minlashdan iborat. Musikiy pedagogik texnologiya nazariyasi utgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab asoslanib kelinayotgan bulsada, aynan "pedagogik texnologiya" tushunchasiga nisbatan turlicha yondashuvlar mavjud. Xususan, pedagog olim V.P.Bespalko pedagogik texnologiyani "amaliyotga tadbik kilinadigan muayyan pedagogik tizim loyixasi" deya ta'riflaydi xamda asosiy dikkatni ukuv-pedagogik jarayonni oldindan loyixalashga karatadi. Musikiy pedagogik texnologiya - ta'lim shakllarini takomillashtirish vazifasini kuzlagan ukitish va boshkalarni uzlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida, ularning birgalikdagi xarakatlari vositasida yaratish, tadbik etish va aniklashning izchil metodi (YuNESKO). Uz moxiyatiga kura musikiy pedagogik texnologiya vakt taksimotiga muvofik dasturlanib, ilmiy jixatdan asoslangan xamda kutilgan natijaga erishishni ta'minlovchi pedagogik jarayonning barcha boskich va kismlarining vazifalari anik belgilangan tizimni ifodalaydi. Musik ta'lim tizimini texnologiyalashtirish Foyasi utgan asrning boshlarida Farbiy Yevropa va AKShda ta'lim tizimini islox kilish, ta'lim samaradorligini oshirish, shaxsning ijtimoiylashuvini ta'minlash uchun muayyan shart-sharoitni yaratish borasidagi ijtimoiy xarakat yuzaga kelgan davrda ilk bora urtaga tashlandi. Mazkur

Foya 30-yillarda ta'lim jarayoniga "pedagogik texnika" ("ta'lim texnikasi") tushunchasining olib kirilishi bilan asoslandi. Ushbu davrlarda yaratilgan maxsus adabiyotlarda "pedagogik (ta'lim) texnika(si)" tushunchasi "ukuv mashFulotlarini anik va samarali tashkil etishga kumaklashuvchi usul va vositalar yivindisi" tarzida talkin etildi xamda ukuv jarayoniga ukuv va laboratoriya jixozlarining olib kirilishi, ulardan samarali, unumli foydalanish, material mazmunini kursatmali kurollar yordamida tushuntirish kabi xolatlar ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beruvchi yetakchi omillardir deya baxolandi. XX asrning 50-yillarida ta'lim jarayonida texnik vositalarni kullash "ta'lim texnologiyasi" yunalishini belgilab beruvchi omil deya e'tirof etildi, asosiy e'tibor talabalar auditoriyasini kengaytirish texnik vositalardan foydalanish evaziga amalga oshirilishi, texnik vositalarning imkoniyatlarini yanada takomillashtirish, ularning axborot sigimini kengaytirish, axborotlarni uzatish xizmatini sifatli tashkil etish, ta'lim olishni individuallashtirish kabi masalalarga karatildi. Bu borada olib borilgan tadjikotlarning ob'ekti, tayanch nuqtasi sifatida texnik vositalar imkoniyatlari, ularni takomillashtirish jarayoni kabul kilindi, shuningdek, ukuv jarayonini "texnologiyalashtirish"ning tashkiliy jixatlarini urganishga aloxida urFu berildi. 60-yillarning boshlarida ta'limni dasturlash asosida ta'lim jarayonini tashkil etish "texnologiya" tushunchasining moxiyatini ochib beruvchi omil sifatida kurila boshlandi. Dasturiy ta'lim talabalarga muayyan bilimlarni aloxida kism xolida emas, balki izchil, yaxlit tarzda berilishini nazarda tutadi. Ta'lim jarayonini yaxlit, makbul dasturga muvofik tashkil etish taklifi ilk bora AKShda faoliyat yurita boshlagan "Dasturiy ta'lim va urgatuvchi mashinalar buyicha birlashgan Kumita" tomonidan ilgari surilgan. Dasturiy ta'lim uzida ta'lim maksadlari, ularni uzgartirish va baxolashning mos ravishdagi mezonlari xamda ta'lim muxitining anik tavsifini kamrab oladi. Bu esa uzgartirish majmuasini tulaligicha kayta tashkil etish tushunchasi mazmuniga mos keladi.

Musika ta'limida nazariy asoslari, Foyalari, gipotezalari, konuniyatlari va tamoyillari bir necha jixatni uzida aks ettiradi:

Birinchisi, musika ta'limi va tarbiyasi xamda yuksak ijrochilik maxoratiga ega shaxs kamoloti (tarakkiyoti) birligi;

ikkinchisi musikiy pedagogik texnologiyaning muayyan, kat'iy tizimga egaligi, "tizimlilik" tushunchasi bu urinda xam ma'lum musikiy fanini ukitish jarayoniga, xam umumiy ta'lim jarayoniga xosligi;

uchinchidan, asoslilik (fundamentlik) tamoyili fanlarning urganish ob'ekti, ichki moxiyati va xususiyatlariga kura turli yunalish (modul)larga bulib urganish afzalliklarini ifoda etadi.

Ukuv fanlari tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar tarzida turkumlashtirilgan. Xar bir ukuv fani uning uchun "yadro", "uzak" sanaluvchi axborotlarga ega bulib, ushbu axborotlar shaxs tomonidan fanlar asoslarining urganilishi, anik mutaxassislik buyicha mustakil bilim olish, uzlashtirilgan bilimlarni kengaytirib borish yulida tayanch tushunchalar bulib xizmat kiladi. Bunday yondashuv ma'lum yunalish buyicha mutaxassislarni tayyorlash jarayonida fanlararo alokadorlik xususiyatidan foydalanish imkonini xam beradi. Ukuv fanlarining muayyan yunalishlar tarzda biriktirilishi shaxs xotirasiga nisbatan zurikishni kamaytiradi,

shuningdek, fikrlash kuvvatini oshiradi, tafakkurning yuzaga kelshini ta'minlaydi. XX asrning 80-yillarida ta'lim jarayonini tashkil etish ta'lim oluvchilarga mavjud fanlar soxalari buyicha oz-ozdan ma'lumot (bilim) berishdan iborat deb talkin etilgan bulsa, 90-yillarda ushbu jarayonning tashkil etilishi uzlashtirilgan bilimlar negizida muayyan, anik fan buyicha yangi ma'lumot (bilim)larga ega bulish uchun kulay sharoitni yaratish jarayoni sifatida e'tirof etildi.

Musika madaniyatni anglash (madaniy xayotning rivojlanishiga muvofiklik) tamoyili nemis pedagogi A.Disterveg tomonidan XIX asrda iste'molga kiritilgan bulib, bugungi kunga kadar xam uz axamiyatini yukotmagan. Musika madaniyatni anglash tamoyili talabalarga ijtimoiy jamiyatning madaniy tarakkiyoti darajasidan kelib chikib ta'lim berilishini nazarda tutadi. Utgan asrda ta'lim samaradorligini ta'minlovchi yetakchi omil sifatida pedagogning bilim darajasi va maxorati e'tirof etilgan bulsa, bugungi kunda ukituvchining bilimi, saloxiyati xamda maxoratining yukori darajada bulishi bilangina muvaffakiyatlarni kulga kiritib bulmasligi barchaga ayon. Mazkur urinda zamonaviy fan va texnika imkoniyatlari, xususan, kompyuter, multimediya vositalari, shuningdek, jamiyatning ijtimoiy va iktisodiy tarakkiyotining e'tiborga olinishi muxim axamiyat kasb etadi. Endilikda mutaxassislar "soxa (yoki yunalish)larning uziga xos jixatlari, bu boradagi nazariy va amaliy bilimlarni chukur bilishlari, muayyan faoliyatlarni bajara olishlari, belgilangan muddatda anik vazifalarni xal etishga ulgurishlari xamda ma'lum yutuklarga erisha olishlari" Foyasi yetakchi urin tutuvchi bozor munosabatlari sharoitiga puxta tayyorlanishi lozim.

Musika ta'limi mazmunini insonparvarlashtirish va insoniylashtirish tamoyili. Tilga olingan xar ikki tushuncha xam luFaviy jixatdan (yunon. "humanus" - insoniylik, "humanitas" - insoniyat), bir uzakka ega bulsa-da, ularning xar biri uziga xos ma'nolarni ifodalaydi. Insonparvarlashtirish ta'lim muassasalarida urganiladigan fanlar sirasiga ijtimoiy fanlar (tarix, madaniyatshunoslik, sotsiologiya, psixologiya, filologiya va boshkalar)ning kiritilishini, insoniylashtirish tushunchasi esa shaxs va uning faoliyatiga nisbatan ijobiy yondashuvni anglatadi. Musika san'ati vositasida esa insonparvarlashtirish - inson va jamiyat urtasida yuzaga keluvchi munosabatlar jarayonida inson omili, uning kadr-kimmati, sha'ni, or-nomusi, xukuk va burchlarini xurmatlashga asoslanuvchi faoliyatni tashkil etish jarayoni bulsa, insoniylashtirish "barcha sharoitlar inson va uning kamoloti (tarakkiyoti) uchun" degan Foya asosida tashkil etiluvchi faoliyat jarayoni sanaladi.

Musika ta'lim jarayonini loyixalashtirishda xar bir ukituvchi ushbu tamoyilga kat'iy amal kilishi lozim yoki uz mutaxassisligiga oid muammolarni xal etishda uni jamiyat manfaatlari bilan uYFun bulishiga e'tibor berishi maksadga muvofikdir. Endilikda pedagog talabalar faoliyatini avtoritar (yakka xokimlik) tarzida boshkarmay, balki ta'limiy xamkorlik Foyalariga sodiklik asosida ta'lim jarayonini insoniylashtiradi yoki boshkacha aytsak, ta'limni insoniylashtirish tamoyiliga amal kilinishini ta'minlaydi. Ushbu xolat uz navbatida yuksak ma'naviyatli shaxsning shakllanishiga olib keladi.

Urganib tadjik etish, tadjik etib ukitish tamoyili. Ushbu tamoyil kuyidagi ikki jixatni yoritishga xizmat kiladi: 1) ta'lim muassasalarining xar bir ukituvchisi

uz fani soxasiga talabalarni jalb qilgan xolda tadqiqotlarni olib borishi lozim; 2) ukituvchi ta'lim texnologiyasini ishlab chikadi, uni amaliyotda sinab kuradi, kuzatadi va tuzatishlar kiritadi, ya'ni, u ta'lim jarayonini tadqiq etadi. Ukitish jarayonining mazkur ikki jixati muxim ahamiyatga ega bulib, u ukituvchining kasbiy xamda pedagogik maxoratini oshirib borishga va talabalarni bulajak mutaxassislik faoliyatiga puxta tayyorlash uchun zamin yaratadi.

Musika ta'limining uzluksizligi tamoyili ta'lim oluvchilarning kasbiy sifatlarga ega bulishlari, mavjud sifatlarning xayotiy faoliyat davomida takomillashib borishini nazarda tutadi. Shaxsga uning butun umri uchun askotishi mumkin bulgan bilimlarni berish mumkin emas, zero, mavjud bilimlar xar besh-un yil mobaynida uzgarib, mazmunan boyib boradi. Demak, mazkur tamoyil ukituvchining uz faoliyatida mustakil ta'limni tashkil etishga e'tibor berishi, pedagog yetakchiligini ta'minlagan ta'limdan talabalarning mustakil bilim olishlari uchun shart-sharoitlar yaratib berishni ifodalaydi.

Faoliyatli yondashuv tamoyili nazariya va amaliyotning didaktik bogaikdigiga asoslanadi. Didaktika nazariyasida bilim tushunchasi kuyidagi ikki xil ma'noda izoxlanadi: a) ta'lim oluvchilar uzlashtirishi lozim bulgan bilimlar; b) ular tomonidan uzlashtirilib, amaliy faoliyat jarayonida kullaniladigan, shaxsiy tajribaga aylangan bilimlar. Bilimlar faoliyat jarayonida mustaxkamlanadi, shu sababli talabalarda nazariy bilimlarni amalda kullay olish iktidorini tarbiyalash lozim. Amaliyotdagi tadbikiga ega bulmagan bilimlar tez orada unutilib yuboriladi. Musikiy ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanishning samaradorligini baxolash xam muxim ahamiyatga ega. Pedagogik texnologiyalarning imkoniyatidan kelib chikkan xolda ularni amaliyotga tatbik etishning samaradorligini bir kator mezonlar bilan aniklash mumkin. Ular kuyidagilardir:

- ta'lim, tarbiya va shaxsni rivojlantirish vazifalarining uzida yaxlit as ettira olishi;
- uzida zamonaviy fan va texnika darajalarini ifodalay olishi;
- Foyaviy jixatdan talabalarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos kelishi;
- ukuv materialining zarur axborotlar bilan tulik ta'minlanganligi;
- ukitish jarayonida rang-barang metod va vositalarni kullash imkoniyatini ta'minlanganligi;
- ta'limning kurgazmaliligi va barcha uchun ochikligini ta'minlash tamoyiliga egaligi;
- kup funksiyali ta'lim vositalaridan foydalanish va ularni oson ekspluatatsiya kilish imkoniyatining mavjuligi;
- pedagogning talabalarga mustakil ishlarni samarali tashkil etishga kumalashish darajasi Ukitish tizimida pedagogik texnologiyalarini samarali kullash pedagogning kasbiy kompetentligiga xam bog'liq. Shu sababli pedagogik texnologiyalarning samaradorligini pedagog tomonidan ularning kullanilishiga kura xam baxolash mumkin. Bunda kuyidagi mezonlar muxim ahamiyatga ega:
- pedagogning texnologik madaniyatga egaligi;
- pedagogning pedagogik texnologiyalarni kullash borasida tajribaga egaligi;

- pedagog tomonidan pedagogik texnologiyalarga “ijodiy” uzgarishlar kiritilishi va ularning kayta shakllantirilishi;

- pedagogik texnologiyalarni ta’lim amaliyotiga tatbik etishda ukitiuvchi va talabalar urtasida uzaro xamkorlik negizida muvaffakiyatli vaziyatlarning karar topganligi;

- pedagogik texnologiyalarning tarkibiy kislmlari urtasidagi uzaro alokadorlik;

- peagogik texnologiyalarning talabalar va pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta’minlashdagi imkoniyatlarga egaligi;

- talabalar ukuv-bilish faoliyatining ijobiy axamiyat kasb etishi

Mustakillik yillarida Uzbekistonda uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirish yulida olib borilayotgan isloxotning muxim yunalishi sifatida ta’lim jarayonini texnologiyalashtirishdan e’tirof etildi. Bu jarayonning samaradorligi ukitiuvchilar tomonidan zamonaviy ta’lim texnologiyalarini ta’lim amaliyotida faol kullanilishi, shuningdek, rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta’limi amaliyotida kullanilayotgan zamonaviy texnologiyalardan xabardor bulishkuyidagi shartlar asosida ta’minlandi.

Uzbekiston Respublikasida 2017 yildan barcha soxalarda bulgani kabi ta’lim tizimida xam rivojlanishning yangi boskichiga kutarilishi boshlandi. Ta’lim tizimida olib borilayotgan keng isloxotlar ukitiuvchining uz ustida ishlashi, yangilik va innovatsiyalarga bulgan talabni bir kadar oshirdi. Xar bir ukitiuvchining shaxsiy, tabiiy va individual xususiyatlari bulib, xozirgi zamon ukitiuvchisi mutaxassisligi modelini loyixalashtirish lozim. Ukitiuvchi mutaxassisligi modelini umumiy va yagona xolda tuzish, eng muximi uning uz xususiyatlarini rivojlantirishi, uziga xosligini saklab kolishi, uz kizikishlariga muvofik xolda ilgarigi intilishiga imkon berish zarur. Mazkur masalada kup yillardan buyon ilmiy izlanishlar olib borilmokda, lekin musika ukitiuvchisi mutaxassisi modelini yaratish va uni amalda kullash buyicha olib borilgan ishlar xali yetarli emas deb xisoblaymiz, chunki davr, zamon, tarakkiiyot uzgarishi musika ukitiuvchisi mutaxassisligining zamonaviy modeli va professiogrammasiga kuyiladigan talablarni uzgartirishni va takomillashtirish zarurligini kursatmokda. Mazkur mavzuning asosiy maksadi xam xuddi ana shundadir. Ushbu jaryonlar musika ta’limi ukitiuvchisiga kuyiladigan zamonaviy talablarni belgilab berdi desak mubolaFa bulmaydi. 2018-2019 ukuv yilidan Respublikamizdagi 15 ta OTMda san’atshunoslik fakulteti tashkil etilib, ularda musika ta’limdan tashkari “Cholg’u ijrochiligi” (turlari buyicha), va vokal ijrochiligi buyicha kadrlar tayyorlash yulga kuyildi.

Mutaxassis modeli bu - anik bir kasb buyicha mutaxassisning umumlashgan obrazli tuzilmasi bulib, u muayyan tarkibiy kislmlardan iborat buladi²⁶. Uzluksiz ta’lim tizimining mazmuni va uning ilmiy- nazariy asosi bulgan Uzbekistan Respublikasining “Ta’lim tuFrisida”gi xamda “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi tugrisida”gi Krnunlari ukitiuvchining umumiy, kasbiy, ilmiy-nazariy, pedagogik-psixologik, ilmiy-metodik tayyorgarlik darajasini zamon talablariga mos bulishini takozo etadi²⁷. Shuni a’loxida e’tiborga olgan xolda ta’kidlash joizki uzluksiz ta’lim tizimi ukitiuvchisining mutaxassislik modeli singari ayni paytda umumiy urta

²⁶www.Humanties/edu/ru/db/msg/.

²⁷ Жураев Р. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга оширишдаги умумий урта таълим вазифалари // Педагогик махорат журнали. 2/2001., 2-10 бетлар.

ta'lim maktabi musika madaniyati fani ukituvchisining mutaxassislik modelini tuzish bugungi zamonaviy fan ukituvchisining barcha xususiyatlarini kuz oldimizga keltirish imkonini yaratadi. shu jumladan musika ukituvchisi model asosini pedagogga kuyiladigan talablar tashkil etib, u o'zida shaxsning eng yuksak fazilatlarini, pedagogik maxoratini, mutaxassislik nuqtai nazardan uz bilimi, ilmiy dunyokarashi, soxasi buyicha malaka va tajribaga egaligi, ukuvchilarni fan nuqtai nazardan ukita olish, tarbiya berish va ta'lim oluvchilar bilimlarini adolatli baxolay olish va nazorat kila olish kabi bir kator tarkibiy kislarni mujassamlashtiradi.

Ushbu masala yirik pedagog olim JT.Yo'ldoshev o'z tadqiqotlarida respublika ukituvchilari shaxsining kasb uchun axamiyatli xususiyatlari sifatida kirishimlilik, xissiy barkarorlik, yetakchilik, ijtimoiy yetuklik, ishonuvchanlik, ijtimoiy jasorat, dadillik, mustakillik, uz- uzini nazorat kilish, kuzFaluvchanlik, taranglik kabi jixatlarni belgilab bergan²⁸.

Nazarimizda, ukituvchining pedagogik faoliyatiga yordam beradigan fazilatlariga ilmga chankoklik, kirishimlilik, kamtarinlik, mexnatsevarlik, intizomlilik, fidoyilik, maxribonlik, bagrikenglik, odamoxunlik, xushmuomalalilik²⁹ kabi bir kator ijobiy shaxs fazilatlarini kiritish xam maksadga muvofikdir, chunki yukorida ta'kidlangan modelning tarbiyalay olish kismiga yukori darajali madaniyat va ma'rifat, shaxsiy odob namunasi, nufuzi, vatanparvarlik va burch xislari, gumanitar va gumanistik tayyorgarlik, ukuv tarbiyaviy ishlarning tashkili kiritilgan. Mazkur talablarni shakllantirishda uzluksiz ta'lim tizimi oldidagi davlat va ijtimoiy buyurtmalar xisobga olinishi va anik belgilanishi kerak edi.

Mazkur modelning asosini musika ukituvchisi tashkil kilib, u shaxs sifatida:

- yuksak ma'naviyatli va madaniyatli;
 - uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish uchun istikbol rejalarni ilgari surish va xal etishga kodir;
 - ijtimoiy-siyosiy xayotda mustakil xulosa kila oladigan va undan amaliyotda tuFri foydalanadigan;
 - uzida milliy istiklol mafkurasi va Foyalarini singdirgan;
 - jamiyat tarakkiyotiga munosib xissa kushadigan;
- shuningdek, yukori malakali rakobatbardosh pedagogik kadr sifatida:
- ijodiy va ijtimoiy faol;
 - Foyaviy va ma'naviy-axlokiyetuk bulishi;
 - mumtoz musikani tushunish uchun ijodiy tafakkuri bulishi;
 - uzbek musika merosining sarchashmasi xisoblangan makom asarlari xakida yetarlicha bilimga ega bulish va uni amaliyotda kullay olish darajasini egallaganligi;

²⁸ Йулдошев ЖТ. Малака оширишнинг назарий ва методологик асослари: (ёхуд уkitувчи булиш осонми?). - Т.: "Уkitувчи", 1998.- 208 б.

²⁹ Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ.-Т.: "Уkitувчи",1992. -160б.

Bu rasmda, umuman, ukituvchi modeli aks etgan, musika asarlarini egallash, shu jumladan, yangi talab - makom nazariyasi va amaliyotini egallagan shaxs xam aks ettirilishi kerak.

Professiogramma - bu mutaxassisning shaxsiy sifatlari va kasbiy faoliyat turlariga kiradigan kasbiy talablar va me'yorlarning ilmiy asoslangan xoldagi tavsifi³⁰.

Professiogramma uzida modelning tarkibiy kislmlari va ularni shakllantirishga asos buladigan bilim, kunikma va malakalarni uzida mujassamlashtiradi³¹. Shu sababli professiogramma muayyan pedagogik faoliyatni amalga oshirish uchun ukituvchidan amaliy va nazariy fikr yuritishni, ushbu jarayonni amalga oshirish uchun muayyan bilim, kunikma va tajribalarni, malakalarni uzlashtirishni talab etadi.

Nazariy fikr yuritish ta'lim-tarbiya jarayonidagi umumiy konuniyatlar, ya'ni pedagogik vazifalarni xal etishning prinsiplari va usullarini ishlab chikish, pedagogik jarayonlarni kuzatish, kuzatish natijalarini umumlashtirish, xulosa yasash, uz faoliyati bilan takkoshlash va uzi uchun zarur koidalarning kelib chikishiga zamin tayyorlaydi³².

Amaliy fikr yuritish asosan musikani ukitishning xususiy vazifalarini xal etishga karatilgan. Bu muayyan vaziyatlarni taxlil kilish, takkoshlash, umumlashtirish, xulosa chikarish, va muammoli vaziyatlardan chikib ketish kabi kunikmalarni uz ichiga oladi. Ukituvchining pedagogik faoliyati va maxorati darajasini, amaliy pedagogik vazifalarni xal etish jarayonining ilmiy-nazariy jixatdan tuFri asoslanganligi bilan belgilash zarur.

Musika fani ukituvchisi uz pedagogik faoliyatini taxlil kilib, ilmiy-nazariy asoslab, uziga ma'lum pedagogik prinsiplarni va uni amalga oshirish koidalarni

³⁰ Йулдошев ЖТ. Малака оширишнинг назарий ва методологик асослари: (ёхуд уkitувчи булиш осонми?). - Т.: "Уkitувчи", 1998. - 208 б.

³¹ Йулдошев ЖТ. Малака оширишнинг назарий ва методологик асослари: (ёхуд уkitувчи булиш осонми?). - Т.: "Уkitувчи", 1998. 102 -136 б.

³² Исмоилов Н. Миллий менталитетнинг туб илдизи // "Мулокот" журнали, 4/2001. - 29 б.

ishlab chikadi. Pedagogning uz faoliyatini taxlil kilish, umumlashgan va pedagogik ta'sir kursatishning mantikiy ketma- ketligini ishlab chikishi, uning pedagogik maxorat chukkisini egallaganligini kursatadi. Pedagogik vazifalarni xal etish, pedagogik vazifalarni taxlil kilish, ya'ni ukituvchilardan akliy faoliyat usullari - tankidiy-taxliliy, mantikiy fikr yuritishni talab etadi.

Mazkur pedagogik faoliyat ta'lim-tarbiya jarayonini asosiy buFinlarga ajratish va istikboldagi vazifalarni loyixalash kunikmalariga asoslanadi. Ukituvchining pedagogik vazifalarni yaxshi uzlashtirganligi, uz kasbdoshlarining ish tajribalarini tinmay urganishi, uz pedagogik faoliyati natijasini umulashtirish va muntazam taxlil utkazish, ta'lim- tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga, ta'lim mazmuni xususiyatlarini xisobga olgan xolda samarali vosita, metod va shakllarini tanlashga imkon yaratadi.

Ukituvchilarning kasbiy tayyorgarligi taxlil kilinganda, uning ilmiy-nazariy, psixologik pedagogik, metodik tayyorgarligi nazarda tutildi⁹.

Kuyida musika ukituvchisining professiogrammasini tarkibiy kismolari va ularga mansub bilim, kunikma va malakalarni keltirib utamiz:

I. Musika ukituvchisining ilmiy-nazariy tayyorgarligiga asos buladigan bilim, kunikma va malakalar majmuasi:

- musika fanini ilmiy nazariy jixatdan chukur uzlashtirgan xolda uning nazariyalari, Foyalari, konuniyatlarining mazmun-moxiyatini bilishi, fanning rivojlanishi, fanda erishilgan yutuklar, yangiliklar, muammolar, ilmiy-tadkikot ishlari xamda izlanishlar natijalaridan xabardor bulib borishi;

- umumiy musikiy va xususiy tushunchalarni ajrata olishi, ularning musikiy ta'limda tutgan urnini, ukuvchilarda shakllantirish yullarini tasavvur kilishi;

musika ilmining umumnazariy va amaliy jixatdan shakllanishida ulkan xissa kushgan mutafakkirlarning ilmiy-nazariy, ma'naviy- ma'rifiy, madaniy meroslari xamda musika, musika ta'limi fani rivojiga salmokli xissa kushgan olimlarning ilmiy-tadkikot ishlarini bilishi va ulardan ta'lim-tarbiya jarayonida samarali foydalanish malakasiga ega bulishi.

Musika ukituvchisining psixologik-pedagogik tayyorgarligiga asos buladigan bilim, kunikma va malakalar majmuasi:

didaktika va tarbiya nazariyasi Foyalari, ukitish konuniyatlari, prinsiplari, ukitish mazmuni, metodlari, vositalari va shakllarining uygunligi, uzviyligi, ularning uzviyligini ta'minlash yullari bilishi va taxlil kila olishi;

ukitishning turli texnik-didaktik, audio, video, multimediya, OnLayn, prezdentatsion vositalari, mavjud darsliklar, ukuv kullanmalari, ukuv-metodik adabiyotlarni taxlil kila bilishi, ularning bir-biridan farki va afzalliklarini bilishi;

pedagogik va axborot texnologiyalaridan, ukuvchilarning ukuv faoliyatini faollashtiruvchi usullardan xabardorligi va ukuv mashg'ulotlarida ulardan foydalanish malakasiga ega bulishi;

ukuvchilarning mustakil ishlari va taxsil olishini tashkil etishning tashkiliy va uslubiy ta'minlanishini bilishi;

- uz kasbiy tayyorgarligi va malakasini muntazam va mustakil ravishda oshirishning usul va shakllarini bilishi va egallashi;

- ukuvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, dikkat, xotira, tafakkur,

temperament, xarakter, kobiliyatlarini aniklay olishi, ukuvchilar bilan mulokotga kirishish kunikmalarini egallagan bulishi;

- ukuvchilarda mantiqiy va ijodiy fikr yuritish kunikmalarini rivojlantirish, mantiqiy operatsiyalardan ukuv jarayonida foydalanish;

- sinf raxbari ishining mazmun va mundarijasini, ukuvchilar ongiga va kalbga milliy istiklol Foyasini singdirishning mazmuni, shakli va usullarini bilishi va samarali tashkil etish malakasiga ega bulishi³³;

- iktidorli ukuvchilarni aniklash, saralash va ularga tabakalashgan ta'lim berish yullari, shakllari xamda usullarini bilishi, amaliyotda kullay olish kunikmasiga ega bulishi;

II. Musika ukituvchisining metodik tayyorgarligiga asos buladigan me'yoriy xujjatlar bilim, kunikma va malakalar majmuasi:

- ta'lim-tarbiya jarayonining yaxlitligi, ta'lim mazmuni, vositalari, metodlari va shakllarining uzviyligini tasavvur kilishi;

- musika buyicha darsdan, sinfdan va maktabdan tashkari ta'lim- tarbiya ishlarining mazmuni, shakllari va mazkur mashFulotlarni tashkil kilish yullarini;

- umumiy urta va urta maxsus, kasb-xunar ta'limi xamda oliy ta'limning davlat ta'lim standartlarini;

- umumiy urta va urta maxsus, kasb-xunar ta'limi muassasalarida ilmiy-uslubiy, tajriba-sinov ishlarini olib borish tartib-koidalarini bilishni;

- umumiy urta va urta maxsus, kasb-xunar ta'limi muassasalarida ukuvchilarni kasbga yullash ishlarining tartibi, maksad va vazifalari xakida ma'lumotga ega bulishi, musika yunalishida kasbga yullash ishlarini olib borishni;

- musikani chukur uzlashtirishga ixtisoslashgan maktab yoki sinflarda kullanilayotgan dasturning, ta'limiy va tarbiyaviy ishlarining mazmun- mundarijasi, DTS, mazkur ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishga kuyiladigan didaktik talablar³⁴, shakl va usullarini;

- musikani ukitish jarayonida ukuvchilarni xukukiy, iktisodiy, ekologik, sanitariya-gigienik tarbiyalashning mazmuni, metodlari va shakllarini bilishi va amaliyotga kullay olishni;

- musikani ukitish jarayonida ukuvchilarni milliy va umuminsoniy kadriyatlarga xurmat, mustakillik prinsiplari va Ona-Vatanga sadokat ruxida tarbiyalashning mazmuni, metodlari va shakllarini bilishi va amaliyotga kullay olishni;

- musikadan ukuv dasturi, DTS, darsliklar va ukuv-metodik kullanmalarni taxlil kilishni;

- musikani ukitish konsepsiyasi, metodik yondashuvlar asosida ukuv jarayonini tashkil eta olishni;

- musika madaniyati fanining asosiy Foyalari, maksadi va vazifalari, shuningdek, boblar, mavzularning maksadi va vazifalarini aniklay olishni;

- musikani ukitishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini kullay olish;

³³ Баротов Ш.Р. Укувчи шахсини урганиш усуллари. - Т.: “Укитувчи”, 1995. - 28-32 бетлар.

³⁴ Жураев Р. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга оширишдаги умумий урта таълим вазифалари // “Педагогик махорат” журнали. 2/2001., 2-10 бетлар.

- ukuvchilar bilimini nazorat qilish va baxolashning zamonaviy usullarini bilishi va olingan natijalarni taxlil qila olishi, baxolash tizimini mukammal bilish va kullay olishni¹²;

- musika darslariga kuyiladigan didaktik talablardan xabardor bulishi, ularni kuzatish va taxlil qilish malakasini uzlashtirishni;

- musika ukituvchilarining ilFor ish tajribalarini aniklashi va ularni uzlashtira olishi xamda amaliyotga kullash malakasiga ega bulishi;

- musika ukuv xonalari, laboratoriyalarini namunaviy jixozlash, tegishli me'yoriy xujjatlarni bilishi, jixoz, kurgazmali vosita, didaktak va tarkatma materiallarni tayyorlash, saklash, butlash va boyitish yullarini bilishi, ulardan samarali foydalangan xolda ukuv mashFulotlarini tashkil etish va utkazish tajribasiga ega bulishi lozim.

Musika ta'limi musikiy bilim, malaka va kunikmalarni egallash jarayoni xamda natijasi bulib, taxliliy-nazariy jixatdan musikiy xodisalar uzlashtirilishini kuzda tutadi. Bulajak musika ukituvchisi jamiyatda tuplangan musikiy tajriba namunalarini uzlashtirish, rivojlantirish xamda yosh avlodga yetkazish vazifasining ijtimoiy moxiyatini chukur anglashi muximdir.

Musika ta'limida bulajak musika ukituvchilarini musika bilan "oshno qilish" vazifasi uzgardi, endi xar bir ukuvchiga uz badiiy imkoniyatlarini kengaytirish, musika asarlarini tanlab tinglash, ular borasida taxliliy fikr bildira olish uchun yanada keng shart-sharoitlar yaratish vazifasi kuyilmokda. Bu urinda, asosan ikki xil ukuvchi bilan ishlash lozimligini ukituvchi yaxshi ajratib olishi kerak, ya'ni 1) musika tuYFusi mavjud bulgan ukuvchilar; 2) musikaga kizikmaydigan ukuvchilar. Ularga nisbatan xususiy va umumiy talablar xozirgi DTS lar va dasturlarda kayta kurib chikilishi kerak. Bu pedagogik maksadni amalga oshirish musika ukituvchisiga, uning ma'naviy-ijodiy faoliyatiga yanada katta mas'uliyat yuklaydi.

Musika ukituvchisini kasbiy tayyorlashda asosiy e'tibor pedagogik ishning natijasiga karatiladi. Darsda egallangan nazariy bilimlar amaliyotda, ya'ni ukuvchilar musikiy-estetik faoliyatining turli kurinishlarida namoyon etiladi va rang-barang ish shakllari, metodlari orkali ta'lim oluvchilarning musikiy bilimlari oshishiga, ularda badiiy-estetik didning shakllanib borishiga karatiladi.

V. GLOSSARIY

Termin	O‘zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
Dolzarblik	nimaningdir hozirgi vaziyat uchun muhimligi, ahamiyatliligi, zamonaviyligi	the importance, the significance of anything to date, modern, topical.
Tahlil	analiz, ob’ektni elementlarga (xayolan yoki real) bo‘laklash	the dismemberment of (mental or actual) object to the elements
Ancambl	1) birgalikda chiqish qiladigan ijrochilar guruhi; 2) birgalikdagi ijroning go‘zalligi, ravonligi	1) a group of singers, speakers together, and 2) Slim, well-coordinated joint performance.
Accosiasiya	taaccurot, ikki yoki ortiq psixik tuzilma o‘rtacida ma’lum sharoitlarda yuzaga keladigan aloqadorlik	the connection that occurs under certain conditions, between two or more mental formations
Tarbiya	shaxsni ijtimoiy va madaniy faoliyatga tayyorlash maqadida uning ma’naviy va jismoniy rivojlanishiga tizimli va maqadli ta’cir ko‘rsatish jarayoni	the process of systematic and deliberate action on the spiritual and physical development of the individual in order to prepare it for the social and cultural activities.
Faraz	gipoteza (lot.), hodicalarning qvonuniyatli aloqadorligi haqida taxminiy fikr	(from the Greek. Hypothesis - base assumption), a speculative judgment about the legitimate (reason) respect the phenomena.
Faoliyat	atrof olamga o‘ziga xoc insoniy munocabat shakli	the specific form of human relationship to the world
Didaktika	pedagogikaning ta’lim va o‘qitish nazariyasi bayon etilgan qismi	the section of pedagogy, a theory of education and training
Dirijer	muciqachi-ijrochi, orkestr, xor, ancambl, opera truppasi va sh.k. rahbari	musician, bandleader, choir, ensemble, opera company, etc.
Differensiasiya	farqlash, butunni turli qism, shakl va darajalarga bo‘laklash	the division, a division of the various parts, the form and degree
Bilim	voqelikni o‘rganish (bilish)ning amaliyotda tekshirilgan natijasi, uning	the result of proven practices of knowledge, reality, or rather its

	incon ongida to'g'ri akc ettirilishi	reflection in the mind of man
Improvizasiya	tarixan tobora qadimiy muciqalash tipi, bunda muciqqa yaratish uni ijro etish vaqtida ro'y beradi	historically the most ancient type of music-making, in which the process of composing music occurs during its execution
Individuallik	qandaydir hodica, alohida mavjudot, inconning betakror o'ziga xocligi	the unique identity k.-l. phenomenon, an individual creature, man
Innovasion texnologiyalar	tizimda izchil, biri biridan kelib chiqadigan, ijobiy yakuniy natijaga erishishga qaratilgan harakatlar algoritmi	the algorithm of successive actions in the system under one of the other, aimed at obtaining a positive outcome
Can'at	1) badiiy ijod, umuman – adabiyot, me'morchilik, haykaltaroshlik, rangtacvir, grafika, dekorativ-amaliy can'at, muciqqa, raqc, teatr, kino va incon faoliyatining boshqa turlari; 2) faoliyatning ictalغان turida yuqori darajadagi malaka, mahorat	1) creativity in general - literature, architecture, sculpture, painting, drawing, arts and crafts, music, dance, theater, cinema and other kinds of human activity, and 2) a high degree of skill, skill in any sphere of activity.
Malaka	mehnatning ma'lum turiga tayyorgarlik darajaci, yaroqlilik darajaci	the level of preparedness, the degree of fitness for k.-n. type of work
Konsepsiya	qandaydir hodicanani tushunish, talqin qilishning ma'lum uculi, ularni yoritishda acociy nuqtai nazar, rahbar g'oya; faoliyat turlarida yetakchi g'oya, konctruktiv tamoyil	a certain way of understanding, interpretation k.-l. Phenomena, the basic point of view, the guiding idea for lighting, a leading design, construction principle of the various activities
Mezon	kritieriy, nimanidir baholash, belgilash yoki tacniflash uchun acoc bo'ladigan belgi	a sign, which is based on the assessment, definition or classification of something

Madaniyat	etishtirish, tarbiyalash, rivojlantirish	the cultivation, education, training, development, devotion
Metod	qandaydir maqcadga erishish, muayyan vazifani hal qilish uculi	a method of achieving k.-l. The goals address a particular problem
Muciqiy ta'lim	muciqqa can'ati (ijod, ijodkorlik) va muciqqa faniga professional o'rgatish, shuningdek, bu kabi o'qitish natijacida egalangan bilimlar tizimi, yig'indici	a systematic purposeful development of musical culture and musical abilities of man, brought up in it responsive to the music, a deep and holistic understanding of the experience of its content, the transfer of socio-historical experience of the new generation of music
Tafakkur	inconnig bilish, ob'ektiv voqelikni akc ettirish jarayonining oliy shakli	the highest stage of human cognition, the process of reflection of objective reality
Ma'lumot	tizimlangan bilim, malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayoni va natijaci	learning process and the result of systematic knowledge and skills
Partitura	ko'p ovoqli acarni ikkitadan ortiq, bir-biri bilan uctma-uct joylashgan va takt chiziqlari bilan ajratilgan nota tashuvchida yozish uculi	a way of notation of polyphonic works by more than two notonostsah arranged one above the other and separated by barlines
Pedagogik texnologiya	o'z oldiga ta'lim shakllarini optimizasiyalash vazifacini qo'ygan, bilimlarni texnik va inconniy recurclar hamda ularning o'zaro ta'cirini hicobga olgan holda o'qitish va o'rganish jarayonini yaratish, qo'llash va belgilashga tizimli yondashuv	conceived in every detail model of educational activities for designing, organizing and conducting the training process is certain to ensure a comfortable environment for students and teachers. (V.M.Monahov)

	(YuNECKO).	
Muammo	keng ma'noda – o'rganish, hal qilish talab etiladigan murakkab nazariy yoki amaliy macala	in the broadest sense - a complex theoretical or practical issue that requires study permit
Kacb	ma'lum tayyorgarlikni talab qiladigan va odatda, mavjudlik manbaci canaladigan mehnat faoliyati turi	kind of work that requires some training and is the usual source of livelihood
Jarayon	1) nimaningdir rivojida hodica, holatlarning izchil almashinishi; 2) qandaydir natijaga erishish uchun izchil harakatlar yig'indici	1) a succession of events, states in the development of something 2) The set of sequential actions to achieve any result
Tizim	bir-biri bilan munocabai va aloqadorlikda bo'lgan, ma'lum yaxlitlik, butunlik hocil qiladigan elementlar ko'pligi	a set of elements that are in relationships and connections with each other, forming a certain integrity, unity
Mutaxaccilik	bitta kacb doiracida mashg'ulot turi	kind of classes within the same profession
O'zigaxoclik	cpesifika, faqat shu predmet, hodicaga xoc bo'lgan farqli, xarakterli xucuciyatlar	the distinguishing characteristic features unique to the subject, phenomenon
Qobiliyat	faoliyatning ma'lum turini muvaffaqiyatli amalga oshirishning cub'ektiv sharti canalgan shaxcning individual xucuciyatlari	individual personality traits, which are subjective conditions for the successful implementation of a certain kind of activity
Ctruktura	tuzilma, ob'ektning yaxlitligi va o'z-o'ziga o'xshashligini ta'minlaydigan barqaror aloqalari yoig'indici, ya'ni turlicha tashqi va ichki o'zgarishlar sharoitida acociy xoccalarning caqlanib qolishi	a set of stable relations of the object to ensure its integrity and identity of self, that is, preservation of the basic properties at various external and internal changes
Ijod	cifat jihatidan yangi, betakrorligi, originalligi va noyobligi bilan ajralib turadigan nimadir fratish jarayoni	the activity that generates something qualitatively new and different uniqueness, originality and uniqueness
Temp	cur'at, muciqada harakat tezligi	the speed of movement in music

Texnologiya	aynan, mahorat haqidagi fan	literally - the science of excellence
Tonallik	ladning yuqori holati	tall fret position
An'ana	ijtimoiy va madaniy merocning avloddan avlodga o'tib keladigan va ma'lum hamjamiyatlarda, cinflarda va ijtimoiy ruruhlarda uzoq vaqt mobaynida saqlanib keladigan elementlari	the elements of social and cultural heritage, transmitted from generation to generation and preserved in certain societies, classes and social groups for a long time
O'qituvchi	ta'lim muvaffaqiyatida o'z o'ziga kelayotgan avlodni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishni amalga oshirib keladigan mutaxassis	Specialist carrying out education, training and education of the younger generation in schools
Omil	faktor, qandaydir jarayon, hodisaning sababi, harakatlantiruvchi kuch, uning xarakteri yoki alohida xususiyatlarini belgilaydi	the reason, the driving force k.-l. Process, a phenomenon that defines its character or its individual features
Faktura	muziqiy to'qimani muayyan ramziylashtirish, bezash	the specific design of the musical fabric
Tavcif(noma)	xarakteristika, kimningdir yoki nimaningdir xarakterli, farqli jihatlari, sifatleri, xususiyatlarini ta'riflash	a description of specific, distinctive qualities, characteristics, properties, something or someone
Maqad	faoliyat natijacini ideal, xayolan oldindan qurish	perfect, anticipating the result of mental activity
Shtrix	muziqiy cholg'uda ifodali mazmunga ega bo'lgan tovush hosil qilish usuli	welcome zvkoizvlecheniya a musical instrument that has an expressive value.
Ekperiment	tajriba, bilish ob'ektini qayta yaratish, farazlarni tekshirish va sh.k	experience, playing the object of knowledge, testing hypotheses, etc.
Empirizm	hisijiy tajribani ishonchli bilimlarning yagona manbasi deb tan oladigan falsafiy oqim	the philosophical direction of recognizing the sensual experience only source of reliable knowledge
Estetika	estetik ehtiyojning inson va tabiat o'rtasidagi qadriyatli munosabatlarning o'ziga xos namoyon bo'lishi sifatida o'rnatilgan falsafiy fan va	a philosophical science that studies the aesthetic sphere as a specific manifestation of the value relationship between man

	inconoarninr badiiy faoliyat cohaci	and the world of art and the area of human activity
--	--	--

VI. ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. O'zbekiston Respublikasi Prezidentininr asarlari

1. Mirziyoev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birra quramiz” mavzusidari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimira kirishish tantanali marosimira bag'ishlanran Oliy Majlis palatalarininr qo'shma majlisidari nutqi. – T.: “O'zbekiston”, 2016. – 56 b.
2. Mirziyoev Sh.M. “Qonun ustuvorliri va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonliri rarovi” mavzusidari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinranininr 24 yillirira bag'ishlanran tantanali marosimdari ma'ruzasi. – T.: “O'zbekiston”, 2017. – 48 b.
3. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobrarlik – har bir rahbar faoliyatininr kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: “O'zbekiston”. – 2017.– 102b.
4. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajarimizni mard va olijanob halqimiz bilan birra quramiz. – T.: “O'zbekiston”, 2017. – 488 b.
5. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yenrilmas kuch. –T.: “Ma'naviyat”, 2008.–176 b.
6. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. –T.: “O'zbekiston”, 2011.–440 b.
7. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxti iqboli va buyuk kelajari yo'lida xizmat qilish – enr oliy saodatdir. –T.: “O'zbekiston”, 2015. – 302 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

8. O'zbekiston Respublikasininr Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2014.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentininr 2017 yil 7 fevraldari “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strateriyasi to'g'risida”ri 4947-son Farmoni.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentininr 2017 yil 5 iyuldari “Yoshlarra oid davlat siyosati samaradorlirini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida”ri 5106-son Farmoni.
11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasininr 2017 yil 15 martdari “Umumiy o'rta ta'lim to'g'risida nizomni tasdiqlash to'g'risida”ri №140-sonli Qarori.
12. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasininr 2017 yil 6 apreldari “Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limininr davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida”ri № 187-sonli Qarori.
13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentininr 2017 yil 26 sentyabdari “Pedaror kadrlarni tayyorlash, xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularninr malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”ri № PQ-3289-sonli Qarori.
14. 2017 yil 17 noyabdari «O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'risida»ri PQ-3391-sonli qarori,

15. 8.2020 yil 26 maydani "Madaniyat va san'at sohasininir jamiyat hayotidari o'rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"ri PF-6000-sonli farmonira asosan Yunus Rajabiy nomidari O'zbek milliy musiqa san'ati instituti tashkil etish

III. Maxsus adabiyotlar

16. Mark Feezell. "Music Theory Fundamentals" Copyrir't. 2011 All Rir's Reserved. Learn Music Theory. Net-2011

17. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedarorik texnologiyalar.– T.: "Nihol" nashriyoti, 2013, 2016.–279b.

18. James Tackett. "Fundamentals of church music Theory" Austin Christian Akappella Musik. Abilene Christian University. 2009.

19. Norenkov I.P., Zimin A.M. Информационные технологии в образовании: Учебное пособие.–M.: Izd. MGTU im. N.Baumana,2002.-336s.

20. Podlasъy I. Pedagogika. Novыy kurs: uchebnik dlya stud. pedag. vuzov. - v 2-x kn. – M.: VLADOS, 1999. – 567 s.

21. Peter Master. english Grammar and Technical Writing. Regional Printinr Center. 2004

22. Serreev I.S. Основы педагогической деятельности: Учебное пособие. – SPb.: Piter. Seriya "Uchebnoe posobie", 2004–316 s.

23. ulomov S.S., Beralov B.A. Informatika va axborot texnologiyalari.– T.: Fan, 2010.–686с.

24. Pedagogika nazariyasi va tarixi // To'xtaxo'jaeva M.X.tahriri ostida. – T.: "Moliya-iqtisod", 2008. – 208 b.

25. Inoyatov U.I. Muslimov N.A., va boshq. Pedagogika: 1000 ta savolra 1000 ta javob. 2012 y. Toshkent, "Ilm-Ziyo" nashriyoti. 12 b.t.

26. Mishael Pil'ofer and 'olly Day "Music Theory for dummies" Indiana USA 2007. Wiley Publishinr Inc.

27. Catorine Sadolin. Complete vocal techniyue. 2012. www.Completevocalinstitute.com

28. Sayidahmedov N.S. Yanri pedarorik texnologiyalar. – T.: Moliya, 2003. – 172 b.

29. Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarninr tadbiiqiy asoslari – T.: 2006. – 163 b.

30. Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. Bo'lajak o'qituvchininr loyihalash faoliyati. // Metodik qo'llanma. – T.: TDPU Rizorrafi, 2014 yil. 6,5 b.t.

31. American popular music. Larri Star & Christopoer Waterman. Oxford Universite Press. Inc. 2007.

32. Qahharov N.V.Vokal asoslari. O'quv qo'llanma. Toshkent. Iqtisod-moliya. 2008. 314 b.

33. Mirzaeva N.A.. Xonandalik uslubiyoti asoslari. Ma'ruzalar matni. Toshkent. 2008. 48 b.

34. 19.Baxromova T.A. Spravochnik po muzykalnoy gramote i solofedjio. M., 2004.

35. Nurmatov H. va boshqalar. 1-3 sinf "Musiqa" darsliklari. 2016

36. Ibrohimov O. 4-sinf “Musiqqa” darsliri. 2016
37. Mansurov A. va Karimova D. 5-sinf “Musiqqa” darsliri. 2015
38. Bekmatov S. 6-sinf “Musiqqa” darsliri. 2017
30. Ibrohimov O. 7-sinf “Musiqqa” darsliri. 2016.
31. Panjiev Q.B. O‘zbek xalq qo‘shilari vositasida bo‘lajak musiqqa o‘qituvchilarininr kasbiy tayyorlarlirini takomillashtirish. Monorrafiya. T.: 2022 y. 204 b.
32. Panjiev Q.B. O‘zbek xalq musiqqa ijodi. O‘quv qo‘llanma. T.: 2022. 274 b.
- 39.

IV. Internet saytlar

1. <http://edu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirliri.
2. <http://lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi.
3. <http://bimm.uz> – Oliy ta‘lim tizimi pedaror va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularninr malakasini oshirishni tashkil etish bosh ilmiy-metodik markazi.
4. <http://ziyonet.uz> – Ta‘lim portali Ziyonet
5. <http://natlib.uz> – Alisher Navoiy nomidari O‘zbekiston Milliy kutubxonasi.